

ISSN (print): 2415-8801
ISSN (online): 2707-6164

Інтелект

XXI

№ 4 '2020

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ ХХІ»
Заснований у 2010 році. Виходить 6 разів на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19206-9006 ПР,
видане Державною реєстраційною службою України 5 липня 2012 року.

**Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань (категорія «Б»),
що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р.)**

Галузь науки: економічні.
Спеціальності: 051 – Економіка, 071 – Облік і оподаткування,
072 – Фінанси, банківська справа та страхування,
073 – Менеджмент, 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність.

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus**

Засновники:
Національний університет харчових технологій,
ГО «Інститут проблем конкуренції»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна	– <i>головний редактор, доктор економічних наук, професор</i>
Солоха Дмитро Володимирович	– <i>відповідальний секретар, доктор економічних наук, професор</i>
Корінько Микола Данилович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Сафонов Юрій Миколайович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Борщ Вікторія Ігорівна	– <i>кандидат економічних наук, доцент</i>
Макаренко Сергій Миколайович	– <i>кандидат економічних наук, доцент</i>
Головко Олег Павлович	– <i>кандидат економічних наук</i>
Віргінія Юренісне	– <i>доктор наук, професор (Литва)</i>
Мусіна Аміна Аміржановна	– <i>доктор економічних наук, доцент (Казахстан)</i>

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Редакційна колегія матеріали не повертає. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів. У разі передруку посилання на журнал «Інтелект ХХІ» обов'язково. Друкується за погодженням редколегії журналу.

Технічний секретар – Петрова О.В.

Офіційний сайт www.intellect21.nuft.org.ua
E-mail: journal@intellect21.nuft.org.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,16.
Підписано до друку 20.11.2020 р. Замов. № 1120/336. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
03150, Україна, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 74, оф. 7
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Bilenko Yuriy EXPORT AND ECONOMIC GROWTH IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES WITH APPLYING TO UKRAINIAN ECONOMY.....	7
---	---

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Алієв Р.А. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	12
Боденчук Л.Б., Мурашко І.С. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗИ.....	17
Карпенко Н.М., Логвин М.М., Шуканова А.А. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЇХ АКТУАЛІЗАЦІЯ.....	22
Кацемір Я.В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОЕКОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	28
Куцик П.О., Шпарик Я.Я., Куцик В.І. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ ТАКСОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ПІД ЧАС ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УКРАЇНІ.....	32
Макаренко С.М. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	37
Сатир Л.М., Кепко В.М., Стаднік Л.І. ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ БОРОШНЯНИМИ КОНДИТЕРСЬКИМИ ВИРОБАМИ: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	41
Стахович А.С. ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	48
Харченко М.В., Юденко Є.В., Черніхова О.С. РОЗВИТОК МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ТА ІНТЕРМОДАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....	53

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Budiakova Olena, Shaposhnikova Olena INNOVATIVE APPROACHES IN HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ENTREPRENEURSHIP.....	60
Лавриненко С.О. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ – «ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН».....	64
Пригара О.Ю. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕРЕЖЕВОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ.....	68
Рудой В.М. СУТНІСТЬ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ	73
Скопова О.С. «ЗЕЛЕНЬ» ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	77
Соколовська І.П. ВПЛИВ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА ДИНАМІКУ КРЕДИТУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	82

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Лисенко О.Л., Гирич С.В., Семко Т.В. СТАН АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ У ВІННИЦІ ТА ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	86
Лисенко О.Л. СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД М. ВІННИЦІ ТА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА СИСТЕМИ ОЧИСТКИ ВОДИ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	91

ІНФОРМАЦІЯ **96**

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Bilenko Yuriy EXPORT AND ECONOMIC GROWTH IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES WITH APPLYING TO UKRAINIAN ECONOMY.....	7
---	---

NATIONAL ECONOMY

Aliiev Ramil Aidyn THE MECHANISM OF ENSURING THE GROWTH OF THE TOURISM ENTREPRENEURSHIP POTENTIAL REALIZATION LEVEL IN THE SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY.....	12
Bodenchuk Lily, Murashko Iryna STATE SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE IN A CRISIS.....	17
Karpenko Nina, Logvyn Mykhaylo, Shukanova Anzhela TOURISM DEVELOPMENT IN POLTAVA REGION: CURRENT TRENDS AND ITS UPDATING.....	22
Katsemir Yana CURRENT STATE AND PROSPECTS OF AGROECOTURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	28
Kutsyk Petro, Shparyk Yarema, Kutsyk Valentyna APPLICATION OF TAXONOMIC ANALYSIS METHODS IN EVALUATION OF EFFICIENCY OF AGRICULTURAL LAND USING IN UKRAINE.....	32
Makarenko Serhii RESEARCH OF THE SPECIFIC DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	37
Satyr Larysa, Kepko Valentyna, Stadnik Leonid THE COMMODITY EXPERTISE AT THE TRADE ORGANIZATION FLOUR AND CONFECTIONERY PRODUCTS: ANALYSIS AND PROSPECTS.....	41
Stakhovych Andriy ECONOMIC CONTENT AND FEATURES OF REPRODUCTIVE PROCESSES IN AGRICULTURE.....	48
Kharchenko Maryna, Yudenko Evhen, Chernikhova Olena DEVELOPMENT OF MULTIMODAL AND INTERMODAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF THE LOGISTIC INFRASTRUCTURE OF UKRAINE.....	53

INVESTMENT AND INNOVATIVE ACTIVITIES

Budiakova Olena, Shaposhnikova Olena INNOVATIVE APPROACHES IN HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ENTREPRENEURSHIP.....	60
Lavrinenko Svitlana INNOVATIVE APPROACHES TO LOGISTICS MANAGEMENT – «BLOCKCHANE TECHNOLOGY».....	64
Prygara Olga ENTERPRISE INNOVATIVE STRATEGY DEVELOPMENT THROUGH NETWORK MODEL.....	68
Rudoii Volodymyr THE ESSENCE OF INSTITUTIONALIZATION OF PORTFOLIO INVESTMENT.....	73
Skopova Elena GREEN BONDS AS A TOOL FOR ENSURING THE REPRODUCTION OF NATURAL RESOURCES IN THE AGRICULTURAL SPHERE: WORLD EXPERIENCE AND POSSIBILITIES OF APPLICATION IN UKRAINE.....	77
Sokolovska Iryna THE INFLUENCE OF GOVERNMENT BORROWINGS ON THE DYNAMICS OF LENDING IN THE NATIONAL ECONOMY.....	82

ENVIRONMENTAL ISSUES

Lysenko Oksana, Gyrych Sergii, Semko Tetyana STATE OF ATMOSPHERIC AIR IN VINNITSA AND VINNITSA REGION.....	86
Lysenko Oksana CONDITION OF SURFACE WATERS OF VINNITSA AND VINNITSA REGION, AND WATER TREATMENT SYSTEMS AT PRODUCTION ENTERPRISES.....	91

<i>INFORMATION</i>	96
---------------------------	-----------

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

UDC 339.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.1>

Bilenko Yuriy

Ivan Franko National University in Lviv

EXPORT AND ECONOMIC GROWTH IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES WITH APPLYING TO UKRAINIAN ECONOMY

The article discusses the problem of creating successful strategy of export oriented growth. Exports and export policies, in particular, are considered to be the most important stimulators of economic growth. Export is an effective mean of introducing new technologies, both for exporters, in particular, and in other sectors of the economy. In our study, we attempted to measure the process of export changes and economic growth in Central and Eastern Europe during the opening the economy of these countries, membership in European Union, global financial crisis 2008. The study included 15 countries: EU countries Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia, as well post-Soviet European countries: Ukraine, Russia, Moldova, Belarus and also Albania for the period from 1991 to 2017. We use World Development Indicators Data base of the World Bank for this period. In order to test the impact of export on economic growth the Keynesian model of economic development is used. For estimation of this model we used panel GLS regression with fixed effects for CEE countries for the period 1991–2017 yy. In summary, we investigated the factors influencing economic growth for the entire period 1991–2017. Exports and private consumption remain dominant factors with coefficients of 0.21 and 0.42, respectively. In the European Union countries economic growth is dominated by private consumption (impact ratio – 0.56 and exports – 0.27). The rest of the CEE countries are growing due to private consumption (coefficient – 0.25) and investment – 0.23. The results of the study of the impact of EU membership on the relationship between exports and economic growth show that the economies of countries that have joined the European Union are more export-oriented than European countries that have not joined the EU, the coefficient of the impact of export growth on GDP growth in the EU countries is more than 5 times higher than in other CEE countries (0.34 and 0.06, respectively). Thus, the economies of CEE countries acquire the features of the Keynesian model of economic development, coefficients of determination R^2 explain 80–90% of changes in economic growth.

Keywords: export, economic growth, Keynesian model, Central and Eastern Europe, Ukraine, panel GLS regression with fixed effects.

ЕКСПОРТ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ З ПРОЄКЦІЄЮ НА УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ

Біленко Ю.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглядається проблема формування успішної стратегії експортноорієнтованого зростання. Зокрема, експорт та політика експорту вважаються найважливішими двигунами економічного зростання. Експорт є ефективним засобом упровадження нових технологій як для експортерів, так і для інших галузей економіки. У нашому дослідженні ми спробували виміряти процес змін експорту та економічного зростання у Центральній та Східній Європі під час відкриття економіки цих країн до світових ринків, членства в Європейському Союзі, світової фінансової кризи 2008 р. До дослідження було включено 15 країн: країни ЄС: Болгарія, Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія, а також пострадянські європейські країни: Україна, Росія, Молдова, Білорусь, а також Албанія за період з 1991 по 2017 р. Ми використовуємо базу даних Світового банку WDI Data base про показники світового розвитку за цей період. Для перевірки впливу експорту на економічне зростання використовується кейнсіанська модель економічного розвитку. Для оцінки цієї моделі ми використовували панельну регресію GLS із фіксованими ефектами для країн ЦЄЄ за період 1991–2017 рр. Ми дослідили чинники, що впливають на економічне зростання, за весь період 1991–2017 років. Експорт та приватне споживання залишаються домінуючими факторами з коефіцієнтами 0,21 та 0,42 відповідно. У країнах Європейського Союзу в економічному зростанні переважає приватне споживання (коефіцієнт впливу – 0,56 та експорт – 0,27). Решта країн ЦЄЄ зростають за рахунок приватного споживання (коефіцієнт – 0,25) та інвестицій – 0,23. Результати дослідження впливу членства в ЄС на взаємозв'язок між експортом та економічним зростанням показують, що економіка країн, які приєдналися до Європейського Союзу, більш орієнтована на експорт, ніж європейські країни, які не вступили до ЄС, коефіцієнт впливу зростання експорту на зростання ВВП у країнах ЄС більше ніж у п'ять разів вищий, ніж у інших країнах ЦЄЄ (0,34 та 0,06, відповідно). Економіки країн ЦЄЄ набувають рис кейнсіанської моделі економічного розвитку, коефіцієнти детермінації R^2 пояснюють 80–90% змін економічного зростання.

Ключові слова: експорт, економічне зростання, кейнсіанська модель, Центральна та Східна Європа, Україна, панельна регресія GLS із фіксованими ефектами.

Introduction. The study of the experience of economic transformation of developed countries, especially in the postwar period, will allow our further analysis to identify certain strategies in economic reforms in Central and Eastern Europe to achieve such economic results as achieved by developed countries of the European Union. Classical works in the field of structural transformations in the world economy can serve as a basis for determining the level of imbalance, inconsistency of the economic structure of post-socialist countries in comparison with developed market states.

Literature review. The concept of economic structure, structural changes has aroused considerable interest of economists, especially in the context of economic growth of states, increasing its efficiency and optimization.

The accumulation of physical and human capital, as well as shifts in the structure of demand, trade, production and employment, according to H. Chenery, is the main core of transformation [1].

The processes of industrialization, as the basis of structural change in countries, have long prevailed in economic analysis.

The well-known economist H. Chenery, who was engaged in the optimization of the sectoral structure of the economy, identified the universal factors on the basis of which the structural transformation of the state economy is formed.

Among these universal factors: 1) common technological knowledge; 2) similar human desires; 3) access to the same import and export markets; 4) accumulation of capital, if the level of income increases; 5) increasing the level of skills, education with increasing income [1].

International trade has a significant impact on the production structure of the national economy, especially the open economy. In closed economies, the structure of production is identical to the structure of demand, with increasing openness, the specialization of production changes. M. Sirquin emphasizes the size of the economy as a basis for the formation of its dependence on foreign trade. The smaller the economy, the more specialized it is, which in turn is due to the availability of natural resources, the structure of factors of production and government policy [2, p. 265].

The foreign economic policy of large countries is focused on import substitution, which allows to achieve certain structural changes in the direction from raw materials to industrial, and this is achieved at relatively low levels of gross domestic product. In small countries, export specialization in raw materials can actually take a long time, and the reorientation to industrial goods occurs with a significant increase in government revenues.

If we analyze the contribution of domestic demand, international trade, cost ratios to change the share of industry, then foreign economic relations are the main factor contributing to the decline in the share of service industries and growth of industrial production. Export-expanding policy in the countries of Southeast Asia has extremely strongly stimulated industrialization in these countries, income growth.

Export-driven growth is a term used to describe a strategy to encourage and support export production. The rationale lies in the belief of many economists that foreign trade is the engine of economic growth, in the sense that it can promote a more efficient allocation of resources within countries, as well as transfer growth in different countries and regions.

Exports and export policies, in particular, are considered to be the most important stimulators of economic growth. Export is an effective mean of introducing new technologies, both for exporters, in particular, and in other sectors of the economy. In addition, export growth plays an important role in the growth process by stimulating demand, stimulating savings and capital accumulation.

The impact of exports on economic growth has been studied by many scientists and described in many economic concepts. It is safe to say that export growth plays a leading role in increasing GDP, and therefore stimulating export supplies, supporting export-oriented industries based on the production of high-tech products are the main tasks of the state if its goal is successful and stable economic growth.

The countries of Southeast Asia and some Western European countries pursued export-oriented economic policies during the second half of the 20th century. The results of their economic development and achievements, which led to the growth of general welfare and economic power, indicate that this model has proved effectiveness. After the Second World War, these countries were either underdeveloped or devastated by war. Applying the model of export-oriented growth, they were able to achieve significant economic development in a short period of time.

In each country, this model had slightly different modifications, but the main advantage, and perhaps a condition for the success of this model was the focus on non-raw, high-tech industrial exports. The development of the industrial sector became a priority during the period of economic restructuring. Significant human resources, interest to these countries from such powerful states as the United States or Japan, attracting foreign investment – all this has also contributed to successful economic development in Southeast Asia.

World experience testifies the important role of industrial, high-tech exports in ensuring high rates of economic growth and transition to a higher level of economic development. Economic development of Southeast Asia has become possible due to a balanced and well-thought-out policy of state export promotion based on the use of customs and tariff policy instruments, financial and tax incentives, international scientific and technical cooperation, government cooperation with private business, attracting foreign direct investment in strategic areas, implementation of state programs to promote the development of high-tech industries.

Export policy in cee. Reforms of the trade policy in transition economies took place in two different ways: the first way – the rapid liberalization of foreign trade, the second way – the gradual transformation of foreign trade (so-called gradualism). The countries of Central and Eastern Europe and the Baltic states have chosen the first fast way, and the CIS member states – the second one.

The synchronicity and pace of foreign trade liberalization varied from country to country, but they all introduced a uniform exchange rate and introduced a convertible national currency, gave the private sector full autonomy to operate in international markets, and abolished export controls. In addition, all these countries have introduced new tariffs, customs duties and protectionist procedures.

Institutionally, CEE countries have gone through three stages in the field of foreign trade liberalization: WTO membership since 1995, participation in CEFTA, EFTA

free trade areas and direct accession to the European Union in 2004. Thus, from unilateral liberalization to joining multilateral regional integration associations.

Countries that have chosen another path of foreign trade reform – gradualism, have failed to create conditions for genuine competition for domestic producers. The policies pursued by the governments of these countries were detrimental to exports: all CIS member states had a complex system of export registration and licenses, in addition to the mandatory surrender of foreign currency earnings and taxes on hard foreign currency earnings.

Model and empirical research. In order to test the impact of export on economic growth the Keynesian model of economic development is used.

The Keynesian model in dynamic is based on the following formula (1):

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta I + \Delta G + (\Delta X - \Delta M), \quad (1)$$

where ΔY – GDP growth; ΔC – private consumption growth; ΔI – investment growth, ΔG – government expenditures growth; ΔX – export growth and ΔM – import growth.

In our study, we attempted to measure the process of export changes and economic growth in Central and Eastern Europe during the opening the economy of these countries, membership in European Union, global financial crisis 2008. The study included 15 countries: EU countries Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia, as well post-Soviet European countries: Ukraine, Russia, Moldova, Belarus and also Albania for the period from 1991 to 2017. We use World Development Indicators Data base of the World Bank for this period [3].

For estimation of this model we used panel GLS regression with fixed effects for CEE countries for the period 1991–2017 yy. Dependent variable is $GDPG_{it}$ – Gross Domestic Product Growth; independent variables: $GGCG_{it}$ – General Government Final Consumption Growth; $GFCFG_{it}$ – Gross Fixed Capital Forma-

tion Growth; $HFCEG_{it}$ – Household Final Consumption Expenditures Growth; IG_{it} – Import of Goods and Services Growth; EG_{it} – Export of Goods and Services Growth; indexes t and i mean accordingly year and country.

Firstly we analyzed the impact of exports on economic growth in the post-socialist countries of Central and Eastern Europe over the 20-years period up to the global financial crisis of 2008–2009 (see Table 1). For the whole group of countries during this period, the impact of exports on GDP growth is determined by a coefficient of 0,10, which means that if the change in export growth is 1 percentage point, economic growth will increase by 0.10 percentage points.

Differentiation of this indicator depending on the period is quite significant. Thus, at the beginning of structural reforms in the transition from a command-administrative economy to a market, the impact of export growth of goods and services is low (coefficient is 0.09), and since 2000 until the height of the global financial crisis increased more than twice. This period is characterized by extremely high economic growth of post-Soviet European countries, due to almost threefold increase in prices for steel, oil, gas, as well as preparations for accession and accession to the EU in a number of post-socialist CEE countries.

The results of the study of the impact of EU membership on the relationship between exports and economic growth (see Table 2) show that the economies of countries that have joined the European Union are more export-oriented than European countries that have not joined the EU, the coefficient of the impact of export growth on GDP growth in the EU countries is more than 5 times higher than in other CEE countries (0.34 and 0.06, respectively).

During the period 1991–2010, there is a tendency to reduce the impact of private consumption and increase the impact of investment in fixed assets and exports of goods and services. Thus, the economies of CEE countries acquire the features of the Keynesian model of economic development. Coefficients of determination R^2 increase

Table 1

Economic Growth By Componets in CEE ,1991-2010

Independent variables	Dependent variable $GDPG_{it}$				
	All countries 1991–2010	All countries 1991–1999	All countries 2000–2010	EU members 1991–2010	Non EU members 1991–2010
$GGCG_{it}$	0,12 (5,87)	0,12 (3,04)	0,07 (2,84)	0,10 (3,39)	0,14 (4,44)
$GFCFG_{it}$	0,11 (10,3)	0,08 (4,73)	0,14 (9,01)	0,19 (12,86)	0,10 (6,60)
$HFCEG_{it}$	0,45 (14,14)	0,49 (7,82)	0,34 (10,61)	0,51 (21,21)	0,43 (7,39)
IG_{it}	-0,08 (-5,01)	-0,09 (-3,90)	-0,11 (-2,88)	-0,30 (-11,25)	-0,06 (-2,69)
EG_{it}	0,10 (4,96)	0,09 (2,77)	0,20 (6,01)	0,34 (13,55)	0,06 (1,90)
$Constant_{it}$	-0,03 (-0,2)	-1,15 (-2,24)	0,73 (3,05)	0,31 (0,16)	-0,75 (-1,45)
Within R^2	0,72	0,61	0,82	0,91	0,63
Between R^2	0,57	0,75	0,87	0,30	0,79
Overall R^2	0,70	0,65	0,83	0,90	0,64
Statistical tests F-test	653	27,0	140,3	311,8	36,96
Number of observations	270	105	165	151	119

*in parenthesis t- statistic.

almost 1.5 times, explaining 80-90% of changes in economic growth.

In 1989, the CEECs' general trade profile with the EU was typical for a less developed trading partner. Exports were mostly labour intensive and energy intensive and there were substantial deficits in R&D-, skill- and – to a lesser extent – capital-intensive branches. Over the past decade, however, the more advanced of the CEECs have markedly changed their specialization relative to the EU: specialization advantages in R&D-, skill- and capital-intensive areas have increased significantly, while those in labour-intensive branches have been substantially reduced pointed by M. Landessman [4, p.114].

In parallel with the change in the pattern of interindustry trade specialization, there have also been substantial changes in the quality of products produced and exported by CEE producers (i.e. in their position in “vertically differentiated” intraindustry trade). In 1989/1990 the CEE economies were at the very low quality end of the product spectrum.

From the results presented in Table 2, which analyzes the economic growth of CEE countries after the global financial crisis, we can conclude that there is a significant structural difference in the components of economic growth of EU member states and CEE countries outside the EU. The economies of the EU countries have been increasing their GDP growth rates due to government spending and exports. In the post-Soviet countries, the statistical significance of the impact of the components of the Keynesian model is very low, there is a significant decline in government spending, investment, exports.

In summary, we investigated the factors influencing economic growth for the entire period 1991–2017. Exports and private consumption remain dominant factors with coefficients of 0.21 and 0.42, respectively. In the European Union countries economic growth is dominated by pri-

vate consumption (impact ratio – 0.56 and exports – 0.27). The rest of the CEE countries are growing due to private consumption (coefficient – 0.25) and investment – 0.23. In general, over the 27-year period of our study, the impact of export operations on economic growth has increased significantly, which certainly creates grounds for crisis-free and stable development of CEE countries.

The openness of the Ukrainian economy presupposes the consideration of the external sector as a decisive factor in the economic growth of the state. Analysis of the commodity structure of Ukrainian exports, which dominated by capital-intensive goods of standard quality (ferrous metal-lurgy products), shows that the share of industrial products is declining, comparing to 2000 the share of exports of food products and raw materials for their production increased almost 6 times to 40%, that is, industries that use Ukraine's scarce energy resources (domestic agriculture is the most energy-intensive in Europe) dominate in export. A low share is occupied by goods with a high intensity of human capital.

Another conclusion is that a high level of prosperity contributes to increasing exports and imports from the EU, given their significant investment component, as well as a tool to improve the quality of life of Ukrainians. This gave hope that fundamental reforms in the structure of Ukrainian production could begin, which unfortunately did not take place.

Given that the Ukrainian government prefers to use monetary instruments to regulate the economy in times of crisis, and especially often uses the instrument of devaluation of the national currency, which does not affect the competitiveness of Ukrainian exports to the European Union, nor does it reduce imports from the EU, only monetary regulation is ineffective in contrast to the 1998 crisis.

The general conclusion about monetary instruments to stimulate the competitiveness of the Ukrainian economy

Table 2

Export, Growth, EU membership and Crisis in CEE, 1991–2017

Independent variables	Dependent variable GDPG _{it}				
	All countries 1991–2017	EU members 1991–2017	Non EU members 1991–2017	EU members 2009–2017	Non EU members 2009–2017
GGCG _{it}	0,10 (4,49)	0,06 (2,33)	0,13 (3,63)	0,18 (3,13)	-0,01 (-0,16)
GFCFG _{it}	0,16 (13,87)	0,13 (12,4)	0,23 (9,97)	0,11 (6,35)	0,11 (3,59)
HFCEG _{it}	0,42 (15,98)	0,56 (19,6)	0,25 (5,58)	0,49 (9,96)	0,26 (4,20)
IG _{it}	-0,14 (-7,8)	-0,20 (-9,81)	-0,08 (-3,09)	-0,13 (-2,70)	0,05 (1,13)
EG _{it}	0,21 (12,46)	0,27 (13,94)	0,14 (5,23)	0,31 (6,00)	0,09 (2,23)
Constant _{it}	-0,03 (-0,2)	-0,32 (-0,22)	-0,02 (-0,09)	-0,40 (-1,94)	0,51 (1,67)
Within R ²	0,80	0,84	0,81	0,93	0,90
Between R ²	0,84	0,75	0,96	0,88	0,88
Overall R ²	0,80	0,84	0,82	0,93	0,88
Statistical tests F-test	273	250,0	97,8	194,17	54,96
Number of observations	358	239	119	80	40

* in parenthesis t-statistic.

can be as follows: temporary containment of imbalances in the country's foreign exchange market, rather than stimulating the optimal allocation of resources for dynamic development and creation of new progressive and competitive sectors.

The analysis shows that those industries that are material-intensive and energy-intensive account for almost half of output, providing employment for just over ten percent of the average number of industrial workers, but these industries in the Ukrainian economy enjoy state support and have not been significant until recently. downturns in production.

Production in mechanical engineering has been declining sharply in recent times. But it is industries such as mechanical engineering that determine technical progress in the country, at least in the medium term. To create a job in the fuel industry, you need to spend much more money than in mechanical engineering. In addition, the number of jobs in the energy and fuel industries is limited. The development of these industries directly depends on how total output increases. On the other hand, the growth of production in mechanical engineering is not strictly limited.

Conclusions. The formation of an expanded free trade zone with EU countries will be key to changing the production structure of Ukraine's industry, forming new high-tech industries that require significant amounts of physical and human capital and provide the Ukrainian economy with long-term dynamic efficiency.

The dynamic effects of economic integration are observed in the long run [5]. At the heart of these effects is increased competition and new opportunities for market integration, as well as a growing economies of scale from full capacity utilization, optimal resource allocation

and the introduction of new technologies, which in turn contributes to increased investment and economic growth. New investments in physical and human capital are the foundation of dynamic effects in a free trade area.

In the EU, countries have roughly the same economic structure, which creates good prospects for competition, from which consumers and producers benefit, given the effect of scale. At the moment, the Ukrainian economy complements the economies of the EU, supplying mainly raw materials that are energy-intensive and capital-intensive goods, which, in turn, leads to intensive use of scarce for Ukraine factors of production, and thus their rise in price.

In the EU, foreign trade based on the model of intra-industry trade predominates, and in Ukraine, intersectoral trade, which dominated Europe in the early twentieth century, predominates. It should also be noted that it is necessary to use the Ukrainian labor force, which has a high level of education and skills, so investments, loans should be directed and stimulated by the state in labor-intensive technological sectors of the economy.

Our study has shown that if we want to achieve quick but short-term results, the structure of foreign trade and domestic production must remain as it is today, and long-term effects for stable economic growth and high GDP per capita can only be achieved by increasing the share trade with more efficient countries of the European Union and accordingly, the free trade zone with the EU will allow, first of all, to carry out an investment revolution in Ukraine, which would allow to use underestimated human capital and provide an intra-industry model of international trade without which accession to the European Union is impossible in the near future.

References:

1. Chenery H.B. (1975) The structuralist approach to development policy *American association Papers and Proceedings*, no. 65, p. 310–316.
2. Sirquin M. (1988) Patterns of Structural Change Handbook of Development Economics, Volume 1. Edited by H. Chenery and T.N. Shrinivasan, Elsevier Science Publishers B.V., p. 205–272.
3. The World Bank. Development Indicators Data Set. Available at: <http://www.worldbank.org> (accessed: July 2020).
4. Landesmann M. (2000) Structural Change in the Transition Economies, 1989–1999. *Economic Survey of Europe*, no. 2/3, p. 95–117.
5. Bilenko Y. (2013) Dynamic economic effects of EU membership for post socialist countries of Central and Eastern Europe. *Wroclaw Review of Law, Administration and Economics*, vol. 3(1), p. 90–103.

E-mail: yuriy.bilenko@lmu.edu

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.48:332.14(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.2>

Алієв Р.А.

*аспірант кафедри підприємництва економічного факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка***МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті розглянуто механізм забезпечення реалізації потенціалу туристичного підприємництва, який ґрунтується на туристичному брендингу регіону. Зазначено, що національний бренд повинен відігравати роль бренду парасольки для своїх регіонів, а регіональний – для міст. Визначено основні функції, які виконує регіональний брендинг, та розроблено алгоритм впровадження механізму реалізації потенціалу туристичного підприємництва, який складається з трьох етапів: розвитку ідеї бренду регіону та формулювання цілі; націлювання бренду на певний вид туризму через підбір основного виду туризму та відповідних цільових груп споживачів, а також формування сутності туристичного бренду регіону; налагодження комунікаційного процесу для впровадження нового туристичного бренду регіону та моніторинг його розвитку. Проведено оцінку приросту прибутків туристичних операторів та туристичних агентів, підприємств із тимчасового розміщення й організації харчування, транспортних підприємств, сфери мистецтва, спорту, розваг і відпочинку, промислових підприємств та будівництва у результаті впровадження механізму забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу підприємництва у туристичній сфері національної економіки.

Ключові слова: алгоритм забезпечення реалізації потенціалу, бренд регіону, механізм реалізації потенціалу, потенціал підприємництва, потенціал туристичного підприємництва, реалізація потенціалу, туристична сфера, туристичний брендинг.

THE MECHANISM OF ENSURING THE GROWTH OF THE TOURISM ENTREPRENEURSHIP POTENTIAL REALIZATION LEVEL IN THE SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY

Aliiev Ramil Aidyn

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The modern business environment makes significant demands on business entities of various types of economic activity. Given the fact that the tourism industry is characterized by a high level of competition in the market and advanced standards for the tourism product, modern enterprises in this area face the need to realize the hidden opportunities that are embodied in the potential. The functioning of enterprises in the tourism sector cannot be considered in isolation, because the results of their activities depend on the specifics of each region, i.e. on the areas of direct and indirect influence. Therefore, there is a need to introduce such a mechanism of ensuring the tourism entrepreneurship potential realization, which would take into account the specifics of each region and allow to intensify the profits not only for tourism enterprises but also industries that affect the tourism sector. The purpose of the article is to develop the mechanism of ensuring the growth of the tourism entrepreneurship potential realization level. The article proposes a mechanism to ensure the realization of the potential of tourism entrepreneurship, which is based on tourism branding of the region. It is noted that the national brand should play the role of the umbrella brand for its regions, and the regional – for cities. The main functions performed by regional branding are identified. The implementation algorithm of the ensuring mechanism for the growth of the tourism entrepreneurship potential which consists of three stages is developed: development of a regional brand idea and formulation of the purpose; targeting the brand for a certain type of tourism through the selection of the main type of tourism and the relevant target groups of consumers, as well as the formation of the essence of the tourism brand of the region; establishing a communication process for the introduction of a new regional tourism brand and monitoring its development. The growth of profits of tour operators and travel agents, enterprises for temporary accommodation and catering, transport enterprises, sphere of arts, sports, entertainment and recreation, industrial enterprises and construction business as a result of the mechanism implementation was estimated.

Keywords: algorithm for ensuring the potential realization, regional brand, potential realizing mechanism, entrepreneurship potential, tourism entrepreneurship potential, realization of potential, tourism, tourism branding.

Постановка проблеми. Сучасне бізнес-середовище висуває суттєві вимоги до суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності. Урахо-

вуючи той факт, що для туристичної галузі характерні високий рівень конкуренції на ринку та передові стандарти до туристичного продукту, перед сучасними під-

приємствами даної сфери постає необхідність реалізації прихованих можливостей, що втілені у потенціалі.

Функціонування підприємств туристичного сектору неможливо розглядати виокремлено, адже результати їхньої діяльності залежать від специфіки кожного окремого регіону, тобто від сфер прямого та непрямого впливу. Отже, постає необхідність упровадження такого механізму забезпечення реалізації потенціалу туристичного підприємництва, який би враховував специфіку кожного окремого регіону та давав змогу інтенсифікувати прибутки не лише туристичних підприємств, а й галузей, які впливають на туристичний сектор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення реалізації потенціалу туристичного підприємництва на засадах механізму державного управління висвітлюється в працях О. Білотіл [1]. Г. Варталян [2] відзначає, що механізм забезпечення реалізації потенціалу туристичного підприємництва охоплює чотири контури: формування, відтворення, нарощування та реалізації. О. Іванцюра [3] проводить дослідження процесу реалізації потенціалу туристичного підприємництва в рамках Львівської області та зазначає, що процес потребує розроблення такого механізму забезпечення реалізації, який би ґрунтувався на нових стратегічних та управлінських підходах. Ю. Мігущенко [4] присвячує дослідження визначенню інституційно-організаційних складників механізму забезпечення реалізації потенціалу туристичного підприємництва прикордонних територій західних регіонів. Інституційно-організаційні складники механізму окреслено в праці О. Самко [5].

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення механізму забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу туристичного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація потенціалу туристичного підприємництва залежить від ефективності формування його складників, але динамічність процесу нарощування рівня реалізації залежить від поінформованості споживачів про можливості, які може надати той чи інший регіон. Однак недостатньо просто донести інформацію про наявні туристичні послуги до цільового споживача, важливо виділити пропозицію регіону серед значної кількості інших пропозицій. Дане завдання доцільно покласти на такий інструмент, як регіональний брендинг, сутність якого полягає у виконанні таких функцій: стимулювання попиту; створення сприятливого туристичного образу регіону; побудова стабільної системи комунікації між продавцями туристичних послуг та громадськістю; забезпечення максимальної рекламної підтримки туристичного продукту регіону; збільшення кількості посередників у процесі просування туристичного продукту регіону; розширення торгівлі подорожами та обізнаності потенційних споживачів про асортимент туристичних послуг регіону [6].

Пропонуємо забезпечувати зростання потенціалу туристичного підприємництва України на основі механізму, який заснований на туристичному брендингу регіонів. Створення туристичного бренду регіону є важливим елементом просування місцевої конкурентоспроможності, особливо коли регіони намагаються конкурувати за зовнішні ресурси, використовуючи свій бренд. При цьому національний бренд відіграє роль

бренду парасольки для своїх регіонів, а регіональний – для міст. Туристичний брендинг регіонів є процесом, який дає змогу регіонам розвиватися через свої сильні сторони, знаходити сенс, адекватний його складним та багатовимірним ознакам, а також характерним різноманітностям.

Слід зазначити, що туристичний бренд (національний чи регіональний) повинен розглядатися як багатовимірна концепція з функціональними, емоційними, реляційними та стратегічними елементами, які створюють унікальний набір асоціацій у свідомості громадські [7]. Механізм забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу підприємництва у туристичній сфері національної економіки передбачає послідовність таких етапів:

1. Розвиток ідеї бренду регіону на основі аналізу поточного місця бренду (сприйнята ідентичність та імідж і проєктоване зображення) та формулювання цілі (бачення, місія, завдання).

2. Націлювання бренду на певний вид туризму через підбір основного виду туризму та відповідних цільових груп споживачів, а також формування сутності туристичного бренду регіону.

3. Налагодження комунікаційного процесу для впровадження нового туристичного бренду регіону та моніторинг його розвитку.

Виходячи з вищесказаного, алгоритм забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу підприємництва у туристичній сфері національної економіки матиме такий вигляд (рис. 1).

Входом алгоритму є дані щодо наявного потенціалу туристичного підприємництва за його складовими елементами. На основі наявних даних проводиться багатовимірне кількісне дослідження регіону, яке дає змогу сформулювати мотиваційну ціль майбутнього бренду. Вона дає змогу визначити функціональні атрибути, а з них – установити сутність натхнення туристичного бренду конкретного регіону.

Мотиваційна ціль також дає змогу виявити цінності, які сприяють залученню різних зацікавлених сторін, і, як наслідок, установити ключові цінності, на яких ґрунтуватиметься бренд. Усе це становить основу туристичного бренду регіону, до якого входить перелік тих специфічних характеристик, які не лише виділяють його з числа конкурентів, а можуть послугувати потужною базою для формування сприятливого образу, тобто є відправною точкою у процесі туристичного брендингу регіону. Бренд-менеджери повинні зосередитися на природних силах регіону та його людських ресурсах, а не намагатися включити кожен елемент території.

Більшість туристичних дестинацій світу асоціюється у свідомості людей обмеженим переліком образів. Мета брендингу – гарантувати, що первинні асоціації є унікальними та переконливими, а не нейтральними чи негативними. Наприклад, Франція має такі асоціації, як кава, вино, сир, мода, Мексика – пляжі, руїни майя, Швейцарія – Альпи, годинники, шоколад, Австралія – коали, кенгуру, Оперний театр Сіднея, Великий бар'єрний риф, Лас-Вегас – казино, азартні ігри, шоу, яскраві вогні, пустеля тощо.

Сформована основа бренду дає змогу розробити платформу туристичного бренду щодо реалізації заходів формування візуальної ідентичності та зміни ставлення до регіону. На цьому етапі структурно-логічної

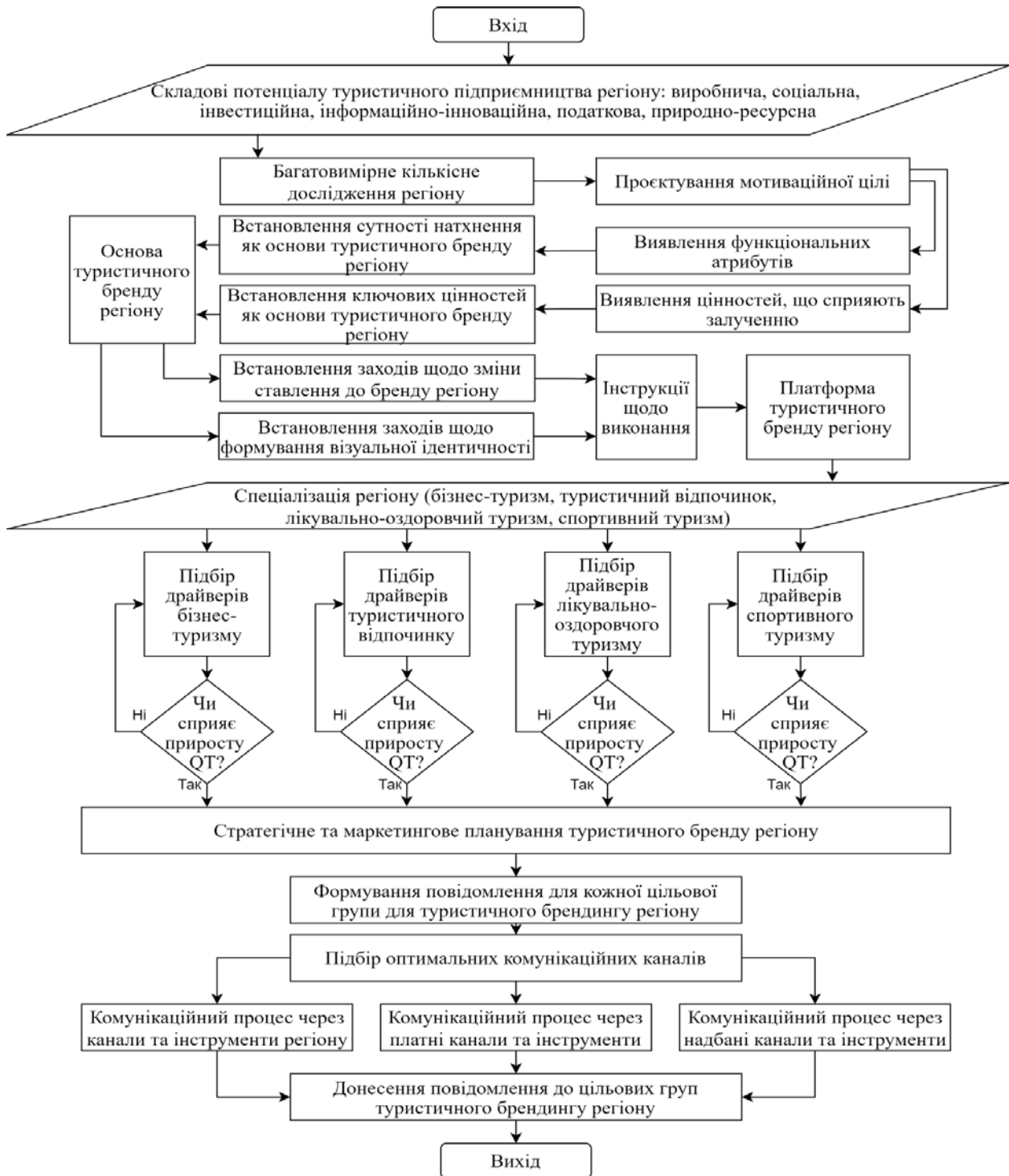

Рис. 1. Алгоритм забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу підприємництва у туристичній сфері національної економіки

Джерело: розроблено автором

послідовності вибирається спеціалізація регіону за видами туризму: бізнес-туризм, туристичний відпочинок, лікувально-оздоровчий або спортивний туризм.

Ураховуючи специфікацію регіону відповідно до виду туризму, який є найбільш привабливим для туристів, необхідно також зосередитися на цільових групах внутрішніх та іноземних споживачів. Важливим є визначення цільової аудиторії, тому що наступним

кроком є проведення досліджень на них для досягнення об'єктивного погляду на їхні потреби, виклики та мотивації. Ось деякі конкретні проблеми, які необхідно висвітлити: їх пріоритети, сприйняття регіону, кого сприймають конкурентами регіону, рівень оцінки туристичної репутації регіону, наскільки помітним вважають регіон на ринку туристичних послуг, які аспекти вважають сильними, а які слабкими тощо. Це дасть змогу

встановити ті аспекти, які не лише сприятимуть залученню нових туристів із певних країн, а й мотивуватимуть їх до здійснення повторної подорожі. Даний процес передбачає певний проміжок часу, протягом якого підбиратимуться драйвери розвитку певного виду туризму та оцінюватиметься їхній вплив на збільшення обсягу в'їзного туризму з відповідних країн. Коли драйвери відповідного виду туризму підібрані так, що їх перелік сприяє приросту кількості туристів, здійснюється формування стратегічного та маркетингового плану туристичного бренду регіону. У них визначаються цілі, шляхи та напрями забезпечення відповідної репутації регіону та візуальної ідентифікації на ринку туристичних послуг. Підбір удалих інструментів туристичного брендингу визначають його майбутню результативність.

Наступним блоком алгоритму є налагодження комунікаційного процесу через власні канали та комунікаційні інструменти регіону, платні канали та надбані. Повідомлення для цільових груп, що передається для просування туристичного продукту регіону, вирізняється серед «шуму» лише за таких умов: послідовність та інноваційність повідомлення (різні організації з одного регіону не представляють суперечливих повідомлень); повідомлення часто повторюється; повідомлення має широку сферу охоплення.

Послідовність вимагає співпраці між численними туристичними організаціями, які працюють у межах будь-якого пункту призначення, хоча висока частота і доступність вимагають витратити гроші, ресурс, який для багатьох напрямків досить дефіцитний.

Отже, блок налагодження комунікаційного процесу із цільовими групами покликаний імплементувати розроблений туристичний бренд регіону в ринок туристичних послуг. При цьому чим більше він виділяється з переліку брендів інших туристичних дестинацій та запам'ятовується, тим більше має шансів на успіх.

Управління брендом контролюється не однією організацією, а групою зацікавлених сторін. Важливо встановити стандартний стиль та тон спілкування під час обміну повідомленнями бренду, коли ідеї чи пропозиції надходять від різних організацій. Одна центральна команда повинна діяти як координатор, щоб вести інформацію про процес управління брендом, розповсюджувати інформацію, контролювати рівень успішності та забезпечувати необхідні навчання та інструменти для успішної брендової кампанії. Бренд-менеджери повинні не просто покладатися на рекламу, зв'язки з громадськістю, продажі та Інтернет-маркетинг, а шукати інші канали, щоб творчо доносити ідею регіону.

Таблиця 1

Результати впровадження механізму забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу туристичного підприємництва*

	QT	ΔP ^{TO+TA}	ΔP ^T	ΔP ^{SDT}	ΔP ^{SDE}	ΔP ^{SII}	ΔP ^{SIB}	Σ
	осіб	млн грн	млн грн	млн грн	млн грн	млн грн	млн грн	млн грн
Вінницька	2476,0	2,0	2,3	104,5	3,2	723,0	54,0	889,0
Волинська	828,9	0,7	0,8	35,0	1,1	242,0	18,1	297,6
Дніпропетровська	2893,3	2,3	2,7	122,1	3,8	844,8	63,1	1038,8
Донецька	1249,2	1,0	1,2	52,7	1,6	364,8	27,2	448,5
Житомирська	1290,4	1,0	1,2	54,5	1,7	376,8	28,1	463,3
Закарпатська	2619,8	2,1	2,5	110,6	3,4	765,0	57,1	940,6
Запорізька	1575,9	1,2	1,5	66,5	2,0	460,2	34,4	565,8
Івано-Франківська	2755,6	2,2	2,6	116,3	3,6	804,6	60,1	989,4
Київська	970,2	0,8	0,9	40,9	1,3	283,3	21,1	348,3
Кіровоградська	1817,6	1,4	1,7	76,7	2,4	530,7	39,6	652,6
Луганська	1085,1	0,9	1,0	45,8	1,4	316,9	23,7	389,6
Львівська	5121,2	4,0	4,8	216,1	6,7	1495,4	111,6	1838,7
Миколаївська	841,1	0,7	0,8	35,5	1,1	245,6	18,3	302,0
Одеська	1448,7	1,1	1,4	61,1	1,9	423,0	31,6	520,1
Полтавська	1566,9	1,2	1,5	66,1	2,0	457,5	34,2	562,6
Рівненська	1451,2	1,1	1,4	61,2	1,9	423,7	31,6	521,0
Сумська	1226,5	1,0	1,2	51,8	1,6	358,1	26,7	440,4
Тернопільська	1714,5	1,4	1,6	72,4	2,2	500,6	37,4	615,6
Харківська	3361,9	2,7	3,2	141,9	4,4	981,7	73,3	1207,0
Херсонська	1403,0	1,1	1,3	59,2	1,8	409,7	30,6	503,7
Хмельницька	2630,0	2,1	2,5	111,0	3,4	767,9	57,3	944,2
Черкаська	2095,3	1,7	2,0	88,4	2,7	611,8	45,7	752,3
Чернівецька	2240,4	1,8	2,1	94,5	2,9	654,2	48,8	804,4
Чернігівська	1113,2	0,9	1,1	47,0	1,4	325,1	24,3	399,7
м. Київ	2402,2	1,9	2,3	101,4	3,1	701,5	52,4	862,5
Усього	48178,1	38,1	45,5	2033,1	62,6	14068,0	1050,3	17297,6

* – приріст прибутків (ΔP) розраховано на основі функціональних залежностей обсягу прибутків туристичних операторів та туристичних агентів (TO+TA), підприємств із тимчасового розміщення й організації харчування (T), транспортних підприємств (SDT), сфери мистецтва, спорту, розваг і відпочинку (SDE), промислових підприємств (SII) та будівництва (SIB) від обсягу туристичних потоків до регіону (QT)

Вихід алгоритму являє собою приріст обсягу туристичних потоків до регіону, а як результат – приріст прибутків туристичної сфери, а також сфер прямого та непрямого впливу.

Очікуваний ефект для економіки України у разі впровадження механізму забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу підприємництва у туристичній сфері національної економіки наведено в табл. 1.

Розрахунки вказують на те, що завдяки отриманому синергічному ефекту від впровадження механізму забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу підприємництва у туристичній сфері регіонів національна економіка отримає приріст прибутків від діяльності туристичних операторів, туристичних агентів, закладів із тимчасового розміщення й організації харчування, транспортних підприємств, сфери мистецтва, спорту, розваг і відпочинку, промисловості та будівництва у розмірі 17,3 млрд грн. Найбільший загальний обсяг приросту прибутків очікується в транспортній галузі (2 млрд грн) та промисловості (14,1 млрд грн).

Варто зазначити, що регіони матимуть різний рівень реалізації потенціалу туристичного підприємництва, що спричинено наявними диспропорціями у поточному

стані їхнього потенціалу, а також наявністю позитивного туристичного образу. До регіонів із низьким рівнем реалізації потенціалу туристичного підприємництва належать Волинська, Миколаївська, Київська, Луганська, Чернігівська, Сумська, Донецька, Житомирська, Херсонська, Одеська, Рівненська, Полтавська та Запорізька області, із середнім – Тернопільська, Кіровоградська та Черкаська області, а з високим – Чернівецька, Вінницька, Закарпатська, Хмельницька, Івано-Франківська, Дніпропетровська, Харківська, Львівська області та м. Київ.

Висновки з проведеного дослідження. Наукова новизна дослідження полягає у вдосконаленні механізму забезпечення зростання рівня реалізації потенціалу туристичного підприємництва, що на відміну від існуючих ґрунтується на туристичному брендингу регіону, який складається з етапу розвитку ідеї бренду регіону, етапу націлювання бренду на певний вид туризму та етапу налагодження комунікаційного процесу, слідування яким сприяє приросту прибутків туристичної галузі, а також сфер прямого та непрямого впливу. Обґрунтовано, що впровадження механізму сприятиме приросту прибутків сектору туризму, а також сфер прямого та непрямого впливу на 17,3 млрд грн.

Список використаних джерел:

1. Білотіл О.М. Роль дієвого механізму державного управління в активізації процесів розвитку туристичної індустрії. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2015. № 2. С. 68–73.
2. Вартанян Г.В. Складові механізми формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. № 2. С. 108–115.
3. Іванціора О.В. Проблеми реалізації туристичного потенціалу Львівської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.9. С. 75–85.
4. Мігущенко Ю.В. Механізми підвищення ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій західних регіонів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 12. С. 143–146.
5. Самко О.О. Організаційно-економічний механізм реалізації туристичного потенціалу регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 6. С. 20–25.
6. Пашкова Г. Брендинг регіону в контексті нової парадигми регіонального розвитку. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. № 2. URL: [http://w.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12pggpr.pdf](http://w.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12pggpr.pdf) (дата звернення: 20.04.2020).
7. Goranova P., Vasileva S. Brand as a significant element of the regional development strategy at the example of Devin. *Marketing*. 2015. T. 46. № 1. P. 47–52.

References:

1. Bilotil O.M. (2015) Rol diievoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia v aktyvizatsii protsesiv rozvytku turystychnoi industrii [The role of an effective mechanism of public administration in intensifying the development of the tourism industry]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy*, no. 2, pp. 68–73.
2. Vartanian H.V. (2015) Skladovi mekhanizmu formuvannia ta realizatsii turystychnoho potentsialu polifunktsionalnykh terytorii [Components of the mechanism of formation and realization of tourist potential of multifunctional territories]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2, pp. 108–115.
3. Ivantsiura O.V. (2011) Problemy realizatsii turystychnoho potentsialu Lvivskoi oblasti [Problems of realization of tourist potential of Lviv region]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 21.9, pp. 75–85.
4. Mihushchenko Yu. V. (2015) Mekhanizmy pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia turystychnoho potentsialu prykordonnnykh terytorii zakhidnykh rehioniv Ukrainy [Mechanisms for improving the efficiency of using the tourist potential of the border areas of the western regions of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 12, pp. 143–146.
5. Samko O.O. (2013) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmi realizatsii turystychnoho potentsialu rehionu [Organizational and economic mechanism of realization of tourist potential of the region]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 6, pp. 20–25.
6. Pashkova H. (2012) Brendynh rehionu v konteksti novoi paradyhmy rehionalnoho rozvytku [Branding of the region in the context of a new paradigm of regional development]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, no. 2. Available at: [http://w.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12pggpr.pdf](http://w.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12pggpr.pdf) (accessed at 20 April 2020).
7. Goranova P., Vasileva S. (2015) Brand as a significant element of the regional development strategy at the example of Devin. *Marketing*, vol. 46, no. 1, pp. 47–52.

УДК 334.012.64:338.246.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.3>**Боденчук Л.Б.**

кандидат економічних наук,
в.о. доцента кафедри економіки та менеджменту,
Придніпровська філія ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Мурашко І.С.

кандидат економічних наук,
в.о. доцента кафедри економіки та менеджменту,
Придніпровська філія ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті наводяться дані обсягів виробленої продукції (товарів, послуг) та кількості зайнятих працівників суб'єктів господарювання за їх розмірами за шість років, а також наведено структуру обсягів виробленої продукції за розмірами суб'єктів господарювання, що дало змогу визначити внесок малих та середніх підприємств у розвиток економіки України. Визначено особливості малих та середніх підприємств, які зумовлюють їх ефективність у зростанні інноваційного розвитку держави, та розглянуто режими оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні. Зроблено аналіз існуючих програм підтримки малого та середнього бізнесу в Україні, зокрема банківських, донорських та державних, а також сфер діяльності, на які поширюються програми підтримки, та розглянуто різні види державної допомоги суб'єктам малого та середнього бізнесу і пріоритетні види діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва. Наведено алгоритм визнання державної підтримки державною допомогою. Розглянуто особливості державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах пандемії, основні проблеми, з якими зіткнулися мікро- та малі підприємства в Україні, та урядові програми для підтримки мікро-, малого, середнього бізнесу в період кризи.

Ключові слова: малий бізнес, середній бізнес, державна підтримка малого та середнього бізнесу, програми підтримки малого та середнього бізнесу, режими оподаткування.

STATE SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE IN A CRISIS

Bodenchuk Lily, Murashko Iryna

Danube branch of PJSC «University
«Interregional Academy of Personnel Management»

Small and medium enterprises play an important role in the development of the state's economy, as they are the basis of social and political stability, create a competitive environment, easily adapt to environmental changes, are able to innovate, increase employment and tax revenues. However, the development of small and medium enterprises is hampered by a number of shortcomings, including lack of funds, limited access to resources, limited number of employees and others. All this necessitates state support for small and medium-sized businesses. The article provides data on the volume of output (goods, services) and the number of employees of economic entities by their size for six years, as well as the structure of output by the size of economic entities, which allowed to determine the contribution of small and medium enterprises in the development of Ukraine's economy. The peculiarities of small and medium enterprises, which determine their efficiency in the growth of innovative development of the state, are studied. The tax regimes of small businesses in Ukraine (general taxation system and four special regimes) are considered. The infrastructure of support of small and medium business and the organizations that make it up is given (Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, State Employment Service, State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine, Antimonopoly Committee of Ukraine). The article examines the existing programs to support small and medium-sized businesses in Ukraine, in particular, banking, donor and government, as well as areas of activity covered by support programs. Various types of state aid to small and medium-sized businesses and priority activities of small and medium-sized businesses are considered. An algorithm for recognizing state support with state aid is presented. The article considers the features of state support for small and medium-sized businesses in a pandemic, the main problems faced by micro and small enterprises in Ukraine and government programs to support micro, small and medium-sized businesses during the crisis.

Keywords: small business, medium business, state support of small and medium business, programs of support of small and medium business, tax regimes.

Постановка проблеми. Мале підприємництво найбільш динамічно розвивається в кількісному й якісному відношенні, тому є найважливішим. Воно має найбільший потенціал у сучасній економіці.

Частка суб'єктів малого підприємництва (МСП) у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) багатьма експертами визнається надзвичайно важливим показником, що характеризує рівень розвитку економіки країни. У розвинених країнах мале та середнє підприємництво переважає порівняно з іншими секторами економіки, його частка у структурі ВВП коливається в діапазоні від приблизно 1/2 до 2/3, а в структурі окремих галузей, наприклад у торгівлі, частка малих та середніх підприємств є домінуючою: до 100% підприємств, що займаються торгівлею в країнах ЄС, є представниками малого та середнього бізнесу, із них приблизно 70% – це мікропідприємства, штатна чисельність яких менше 10 осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної підтримки малого та середнього бізнесу розглядали такі вчені, як Л.Л. Гевлич [1], В.М. Кміть, А.В. Падура [2], В.В. Дергачова, Я.О. Колешня [3] та ін. У працях науковців розглянуто функції держави у підтримці малого та середнього бізнесу, переваги, недоліки та форми державної підтримки тощо. Разом із тим мінливі умови зовнішнього середовища потребують під час здійснення підтримки державою малого та середнього бізнесу враховувати актуальні зовнішні чинники, що й зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей державної підтримки малого та середнього бізнесу в Україні в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мале та середнє підприємництво не лише робить дуже великий внесок у розвиток економіки сучасної держави, воно розвивається як самостійний сектор сучасної економіки і має безперервно зростаюче соціально-економічне значення.

Малі та середні підприємства забезпечують соціальну і політичну стабільність, швидко адаптуються до потреб ринку, оперативно розробляють та імплементують нові технології і наукові розробки, сприяють формуванню конкурентного середовища, зростанню зайнятості, збільшенню податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

За аналізований період обсяги продукції, виробленої великими підприємствами в Україні, збільшилися вдвічі, а малими підприємствами – утричі, що призвело до зміни їхньої питомої ваги у ВВП.

Таким чином, внесок малих підприємств у ВВП України поступово зростає, а великих суб'єктів підприємництва – зменшується. Середні підприємства свою питому вагу не змінили

В експертному середовищі є загальновизнаним факт наявності прямого зв'язку між рівнем розвитку економіки в країні, рівнем її ефективності та інноваційності, з одного боку, і часткою малого та середнього бізнесу (МСП) у структурі ВВП – з іншого, що, своєю чергою, зумовлено такими специфічними особливостями малого бізнесу:

- стійкість до впливу зовнішніх чинників: МСП самостійно функціонує в умовах постійних змін, демонструє більш високу адаптивність і ефективність порівняно з іншими секторами економіки, виконує завдяки цій якості роль соціального стабілізатора суспільства;

- забезпечує ефективне просування інновацій у виробництво, грає ключову роль в освоєнні передових технологій і їх упровадженні в реальний сектор економіки;

- відіграє ключову роль у формуванні середнього класу, який є найважливішим фактором зниження соціальної напруженості в суспільстві, справляє позитивний вплив на його соціально-економічне благополуччя;
- бере активну участь у формуванні бюджетів різних рівнів бюджетної системи країни.

За даними офіційного сайту Держстатистики України, за аналізований період (табл. 2) кількість робочих місць скорочується в усіх суб'єктів господарювання.

Таблиця 1

Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання, тис грн [4]

Роки	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва
2013	1 136 699,86	942 923,06	513 644,15
2014	1 222 747,77	1 046 728,69	616 086,22
2015	1 439 883,02	1 264 937,84	745 058,78
2016	1 581 304,93	1 622 317,01	1 014 203,79
2017	2 039 421,30	1 970 221,74	1 319 332,39
2018	2 354 328,51	2 247 973,66	1 605 385,41

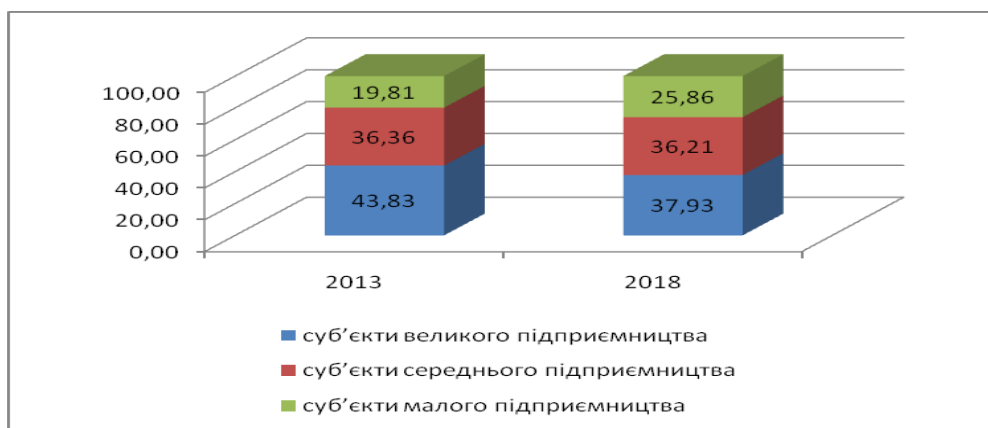

Рис. 1. Структура обсягів виробленої продукції суб'єктів господарювання [4]

Таблиця 2

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання, осіб [4]

Роки	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва
2013	2383753	3054150	4291173
2014	1915094	2766431	4115146
2015	1708592	2632690	3838749
2016	1586582	2649985	3871758
2017	1560900	2623807	3956331
2018	1574301	2784464	4173665

Але якщо суб'єкти малого підприємництва зменшили кількість робочих місць на 2,7%, то великі підприємства скоротили персонал на 34%.

Важливим аспектом розвитку МП є вибір оптимального режиму оподаткування. Українським податковим законодавством передбачено п'ять режимів оподаткування: загальний і чотири спеціальні режими (табл. 3).

Таблиця 3

Режими оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні

№	Режим оподаткування	Податок, %
1.	Загальна система оподаткування	
	Податок на прибуток	18%
	Податок на доходи фізичних осіб	18%
	Податок на додану вартість	20%
	Податок на додану вартість для деяких видів товарів (послуг)	7%
2.	Спрощена система оподаткування	
	Єдиний податок	Розраховується за формулою
	Фіксований сільськогосподарський податок	
	Патентна система оподаткування	

Підтримка суб'єктів МСП і організацій, що утворюють інфраструктуру підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва, здійснюється відповідно до вимог законодавства.

В Україні створена і функціонує інфраструктура підтримки малого і середнього підприємництва, у яку входять такі організації:

1. Міністерство аграрної політики та продовольства України:

- бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції;
- часткова компенсація вартості с/г техніки та обладнання;
- державна підтримка фермерських господарств;
- регіональні програми розвитку АПК.

2. Державна служба зайнятості – започаткування власного бізнесу за сприяння Державної служби зайнятості.

3. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України:

- податкові та митні пільги;
- отримання «зеленого» тарифу.

4. Антимонопольний комітет України:

- державна допомога суб'єктам господарювання;
- портал державної допомоги.

Серед пріоритетних реформ, які проводить Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, – розвиток малого та середнього підприємництва:

– доступ малого і середнього підприємництва до державної допомоги (Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання») [5];

– координаційна рада з питань розвитку мікро- та малого підприємництва;

– програми підтримки підприємств;

– сприятливі умови для бізнесу;

– інституції, що забезпечують підтримку підприємства;

– корисні сервіси для започаткування та ведення бізнесу;

– статистичні та інформаційні матеріали щодо стану та розвитку малого і середнього підприємництва;

– пріоритети уряду щодо розвитку малого та середнього підприємництва.

Серед програм підтримки малого бізнесу – банківські, донорські та бюджетні програми (табл. 4).

Українські підприємства мають можливість:

– отримати середньо- та довгострокові кредитні ресурси для фінансування проєктів на поповнення обігових коштів та інвестиційних заходів у рамках реалізації спільних із міжнародними фінансовими організаціями (МФО);

– брати участь у грантових програмах та отримувати безповоротну допомогу для розвитку бізнесу (допомога надається у фінансовій та/або нефінансовій формі);

– брати участь у програмах, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів, отримувати допомогу для розвитку бізнесу як у фінансовій, так нефінансовій формі.

Сфери діяльності, на які поширюються програми підтримки:

- виробництво;
- послуги;
- торгівля;
- будівництво;
- сільське господарство;
- транспорт;
- інформаційні технології.

Державна підтримка малого та середнього бізнесу має форму державної допомоги.

Державною допомогою вважається підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності [2].

Підприємства МСП можуть отримувати різні види державної підтримки, наведені на рис. 2.

Пріоритетними видами діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва є:

1. Виробництво інноваційної продукції.
2. Виробництво і переробка сільськогосподарської продукції.
3. Виробництво промислової продукції.
4. Виробництво продукції будівельного призначення.
5. Виробництво дитячих товарів.
6. Надання послуг у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, житлово-комунального господарства, спорту, в'їзного та внутрішнього туризму.

Таблиця 4

Програми підтримки малого та середнього бізнесу в Україні

№	Програми підтримки	Виконавець
1	Банківські програми	– ProCreditBank – WNISEF – АБ «УКРГАЗБАНК» – АТ «УКРЕКСІМБАНК» – Банк «Львів» – Банки – партнери програми
2.	Донорські програми	– BlackSeaTrustforRegionalCooperation – DeutscheGesellschaftfürinternationaleZusammenarbeit (GIZ) GmbH та Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України – EBRD – UNIDO/GEF – USAID KEY, Асоціація «Ягідництво України» – VisaUkraine – VisegradFund (https://www.visegradfund.org/about-us/the-fund/) – YEP! за підтримки програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України», Міністерства закордонних справ Естонії та Університету Тарту – Громадська школа бізнесу в рамках Регіональної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Донецькій області на 2019–2020 рр. – Данська рада у справах біженців – Данська група з розмінування
3.	Державні програми	– Банки – партнери програми – Департаменти розвитку та економічної політики Житомирської, Тернопільської, Львівської, Полтавської та Одеської облдержадміністрацій

7. Видобуток і реалізація загальнопоширених корисних копалин.

8. Здійснення ремісничої діяльності, діяльності у сфері народних художніх промислів.

9. Надання автотранспортних послуг із перевезення пасажирів автомобільним транспортом (за винятком послуг таксі).

Алгоритм визначення державної допомоги наведено на рис. 3.

Головним викликом 2020 р. стала світова пандемія, яка завдає істотної шкоди економіці всіх країн. Аналітики всіх країн прогнозують, що вплив пандемії матиме більш масштабні наслідки, ніж фінансова криза 2008 р. Так, ще в лютому економістами аналітичної компанії Oxford Economics було встановлено, що в

умовах пандемії загальносвітовий ВВП у 2020 р. скоротиться на \$1,1 трлн (1,3%). Вони впевнені, що збиток від глобальної пандемії стане дуже гострим шоком для світової економіки [7].

При цьому обмеження найбільшою мірою небезпечні для малого і середнього бізнесу, які не мають достатніх ресурсів, які можна зберегти для підприємницької діяльності в зарезервованому вигляді.

Основними проблемами, з якими зіткнулися мікро- та малі підприємства в Україні, є проблеми своєчасного постачання, зменшення обсягів продажів, брак коштів для покриття витрат на оренду та оплату праці персоналу. Втрати малого бізнесу вже становлять 75% доходів.

У цей складний час уряд запровадив низку програм для підтримки мікро-, малого, середнього бізнесу.

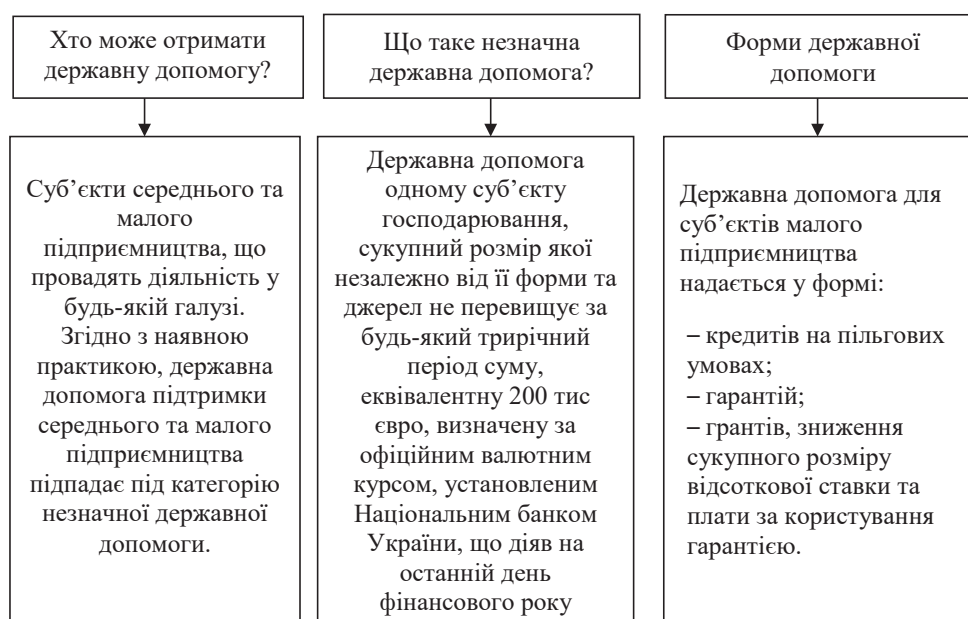

Рис. 2. Державна допомога суб'єктам малого та середнього бізнесу [6]

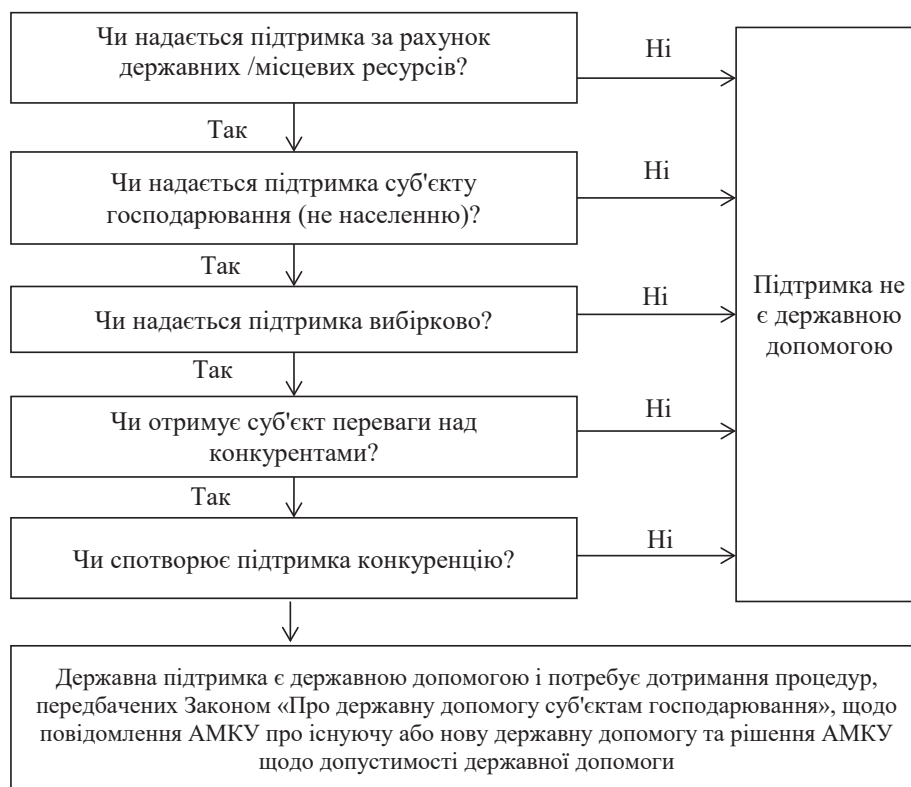

Рис. 3. Алгоритм визнання державної підтримки державною допомогою [3]

Перший напрям полягає у програмах дешевого кредитування. При цьому передбачається можливість доступу до дешевого кредитного ресурсу фактично під 0%.

Другий напрям – часткова виплата заробітних плат на тих підприємствах, де у працівників був зменшений робочий час. На підтримку робітників було виділено майже 5 млрд грн.

Третій напрям – звільнення фізичних осіб – підприємців від сплати ЄСВ «за себе» під час карантину.

Висновки з проведеного дослідження. Наслідки пандемії проявлятимуться для суб'єктів малого бізнесу ще не один рік. Усі перераховані заходи, безсумнівно, допоможуть підприємцям поступово впоратися з наслідками таких потужних форс-мажорних обставин, але цього явно недостатньо для відновлення підприємницького сектору. Податкові та кредитні канікули закінчаться, і підприємцям доведеться зіткнутися з

реальністю, в якій може виникнути необхідність перефільювання бізнесу.

Тому, на нашу думку, на даний момент актуалізується важливість тих форм підтримки підприємців, які втратили свою значимість в останні роки. Цими необхідними заходами повинні стати: створення умов для розширення можливостей безоплатного отримання інформаційної, консультаційної підтримки представників малого і середнього бізнесу; забезпечення можливості їх навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації (особливо дистанційного); допомога в освоєнні знань про нові ринки, продукти, стратегії, виробничі процеси та процеси обслуговування і т. д.

У даній ситуації зростає також роль наставництва серед підприємців, обмін досвідом, проведення безкоштовних семінарів із представниками фінансових, податкових та інвестиційних структур.

Список використаних джерел:

1. Гевлич Л.Л. Державна підтримка вітчизняного малого бізнесу: стан та перспективи. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11. С. 66–71.
2. Кміть В.М., Падура А.В. Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 14–17.
3. Дергачова В.В., Колешня Я.О. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. Ч. 1. С. 130–133.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2020).
5. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 20.10.2020).
6. Програми підтримки МСП. *Портал для підприємців*. URL: <https://sme.gov.ua/> (дата звернення: 08.10.2020).
7. Боденчук Л.Б. Експортний потенціал малого бізнесу в Україні. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка: реалії часу і перспективи»*. Одеса : ОНПУ, 2014. С. 47–50.

References:

1. Gevlych L.L. (2017). Derzhavna pidtrymka vitchyznianoho maloho biznesu: stan ta perspektyvy [State support of domestic small business: status and prospects]. *Economy and society*, no. 11, pp. 66–71.
2. Kmit V.M., Padura A.V. (2016). Derzhavna pidtrymka sub`iektiv maloho pidpriemnytstva [State support of small businesses]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, no. 7, vol. 2, pp. 14–17.
3. Dergachova V.V., Koleshnyia Ya.O. (2018). Derzhavna pidtrymka maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [State support of small and medium business in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, no. 20, vol. 1, pp. 130–133.
4. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 15 October 2020).
5. On state aid to business entities: Law of Ukraine of 01.07.2014 № 1555-VII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (accessed 20 October 2020).
6. Support programs for small businesses. Portal for entrepreneurs. Available at: <https://sme.gov.ua/> (accessed 08 October 2020).
7. Bodenchuk L.B. (2014). Eksportnyi potentsial maloho biznesu v Ukraini [Export potential of small business in Ukraine]. *Materials International. scientific-practical conf. "Economics: the realities of time and prospects"*. Odessa: ONPU, pp. 47–50.

E-mail: murashkoirene@gmail.com

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.4>

Карпенко Н.М.

доцент,
доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
ВНЗУ «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Логвин М.М.

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
ВНЗУ «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Шуканова А.А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри географії та методики її навчання,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЇХ АКТУАЛІЗАЦІЯ

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку туризму у Полтавській області, які великою мірою зумовлені не лише соціально-економічною ситуацією в країні та внутрішньорегіональними чинниками, а й глобальними викликами сьогодення. Констатовано, що в регіоні сформувався потужний природний та історико-культурний потенціал, на базі якого функціонує туристичний комплекс з обслуговування вітчизняних та іноземних туристів. Визначено проблеми розвитку туризму в регіоні та його перспективи в умовах реалій сьогодення. Відзначено, що з метою ефективного розвитку галузі в сучасних умовах туристичним підприємствам області необхідно зосередитися на розробленні якісних, конкурентоспроможних, брендових та доступних туристичних продуктів, орієнтованих, перш за все, на вітчизняного споживача.

Ключові слова: туризм, туристичний продукт, регіон, колективні засоби розміщування, суб'єкти туристичної діяльності, пізнавальний туризм, промисловий туризм.

TOURISM DEVELOPMENT IN POLTAVA REGION: CURRENT TRENDS AND ITS UPDATING

Karpenko Nina, Logvyn Mykhaylo

Poltava University of Economics and Trade

Shukanova Anzhela

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

In the article is analyzed the current trends in the development of tourism in the Poltava region, which caused by the social and economic situation in the country; internal regional and global factors. It was stated that in the region was formed a straining natural, historical and cultural potential and tourist complex of servicing of foreign and domestic visitors is

functioning on the basis of it. However, among the structures of tourists, the category of foreign tourists dominates (up to 97%), and internal tourists is less than 3%. Thus, the tourist enterprises of the region have been focused on outbound tourists for a long period. At the same time, in modern conditions, when due to sanitary and epidemiological restrictions sharply decreases the flow of outbound and inbound tourism, domestic tourism enterprises are forced to change guidelines and create quality tourism products focused on a diverse domestic consumer audience by age and by income, preferences, social status and physical capabilities. Analysis of the dynamics of tourism processes in the region over the past decade shows that after a sharp decline of main indicators in 2014–2015 years, there has been a positive trend in the region to increase the number of tourism entities and tourists. At the same time, it should be noted that the existing shortcomings of the domestic system of statistical accounting of tourists do not allow to take into account a significant segment of so-called "amateur" tourists who plan and carry out domestic travel independently and not counted into official reporting. In addition, there are manifestations of the "shadow business", when companies deliberately underestimate the number of customers served. The article outlines the main problematic issues and prospects for the development of the tourism industry in the region in today's realities. It is noted that in order to effectively develop the industry in modern conditions, tourism enterprises of the region need to focus on the development of quality, competitive, branded and affordable tourism products, focused primarily on domestic consumers.

Keywords: tourism, tourist product, region, collective accommodation, subjects of tourist activity, cognitive tourism, industrial tourism.

Постановка проблеми. Ефективність розвитку туризму, який став на початку XXI ст. повноцінним компонентом світової економіки, залежить від багатьох чинників. Туристична галузь, з одного боку, має низку істотних переваг порівняно з іншими секторами економіки, оскільки вона може використовувати фактично безмежну ресурсну базу – практично все, що спроможне викликати споживчу зацікавленість: артефакти минулого, надбання сучасності, можливості майбутнього. З іншого боку, ця галузь є дуже чутливою до природних катаклізмів і соціально-економічних потрясінь. Глобальні виклики сьогодення, зумовлені пандемією COVID-19, різко змінили звичні стандарти розвитку міжнародного туризму та створюють певне підґрунтя для переорієнтування туристичної галузі багатьох країн світу, у тому числі й України, на розвиток внутрішнього туризму. У такій ситуації, коли через санітарно-епідеміологічні обмеження різко зменшуються потоки виїзного та в'їзного туризму, вітчизняна туристична галузь змушена змінювати орієнтири та створювати якісні туристичні продукти, орієнтовані на строкату внутрішню споживчу аудиторію за віком, доходами, соціальним статусом, уподобаннями та фізичними можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широка палітра питань розвитку туризму в Україні та окремих регіонах знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема: О.О. Бейдика, С.С. Галасюк, К.А. Корженко, О.О. Любцевої, Л.В. Марценюк, В.І. Мацоли, Ю.В. Мігущенко, Г.І. Михайличенко, А.Ю. Парфінєнка, М.М. Поколюдної, Н.А. Опанасюк, Г.П. Скліяра, Д.М. Стеценка, М.І. Школи, Ю.Ю. Юрченка та ін. Проте необхідність «виживання» вітчизняної туристичної галузі в сучасних умовах та забезпечення її сталого розвитку посилюють актуальність досліджень сучасних тенденцій регіональних туристичних процесів та чинників зростання внутрішнього й міжрегіональної туристичної активності в країні. Метою є пошук резервів для формування потужних регіональних туристичних дестинацій й перетворення туристичної галузі конкретної області на один із найвагоміших джерел наповнення місцевих і регіональних бюджетів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій та перспектив розвитку туризму у Полтавській області в умовах карантинних обмежень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Полтавський регіон має потужний рекреаційно-туристичний потенціал: вигідне географічне розташування, особливості історичного розвитку, національно-культурне різноманіття, специфічну архітектуру, збережені природні об'єкти, унікальні поєднання урбанізованих та індустріалізованих місцевостей із заповідними територіями, наявність потенційно бренд-дових туристичних продуктів.

Відомо, що туристична привабливість території значною мірою залежить від її географічного положення, що впливає і на природні особливості, і на умови доступності. Полтавщина належить до категорії внутрішніх регіонів. Це є адекватною платформою для розроблення спільних туристичних проєктів та активізації міжрегіональних туристичних комунікацій.

Вагомими чинниками розвитку туристичних процесів у межах певної території є її кліматичні й орографічні умови, а також гідрографічна мережа, ліси та лісопаркові зони. Із погляду забезпечення рекреаційної діяльності та розвитку туризму клімат Полтавської області можна оцінити у цілому як помірно комфортний, що сприяє розвитку масових видів відпочинку протягом року. Зокрема, для потреб санаторного лікування й оздоровлення рекреаційні кліматичні ресурси області широко використовуються на курорті Миргород та в інших курортних місцевостях регіону.

Поверхня Полтавської області має рівнинний характер. Основними та найбільш поширеними формами рельєфу в регіоні є вододільні плато, річкові долини, балки та яри. Такі особливості рельєфу створюють сприятливі умови практично на всій території регіону для розвитку пішохідного та велосипедного туризму. Наявність яружно-балкових утворень забезпечила появу гірськолижних комплексів: «Корчак» – база олімпійського резерву України, розташована біля села Стасі, за 20 км від Полтави, та «Сорочин Яр», що побудований з урахуванням передових європейських технологій і досвіду й розташований за 14 км від обласного центру, неподалік туристично відомої Диканьки. Через аномально теплу зиму та майже повну відсутність снігового покриву в сезон 2019–2020 рр. вони так і не змогли повноцінно запрацювати. Проте саме погодні аномалії стали поштовхом для пошуку інших напрямів функціонування ГЛК «Сорочин Яр» та поступового його перетворення у всесезонний центр активного відпочинку.

Річки та їхні прибережні території стають основною базою короткочасного відпочинку у весняно-літній період для місцевого населення. Значний рекреаційно-туристичний потенціал також мають Кременчуцьке та Кам'янське водосховища, проте їх рекреаційне використання прямо залежить від рівня екологічної безпеки, що, своєю чергою, визначається показниками радіоактивного й хімічного забруднення, органолептичними та бактеріологічними властивостями води.

Полтавська область належить до малолісистих областей України. Лісистість території становить 8,9% (у середньому по країні – 15,7%). Цей показник істотно не змінився протягом останніх 30-ти років, зрісши порівняно з 1988 р. лише на 0,7%. Частка захисних та рекреаційно-оздоровчих лісів становить відповідно 65% та 18% загальної площі [6]. Лісові та лісопаркові екосистеми активно використовуються для утилітарної та оздоровчої рекреаційної діяльності місцевого населення.

Станом на кінець 2019 р. природно-заповідний фонд Полтавщини налічував 388 територій та об'єктів загальною площею 142,5 тис га, що становить майже 5% від загальної площі області, з яких 30 об'єктів загальнодержавного значення, а саме: два національні природні парки; 20 заказників; одна пам'ятка природи; один ботанічний сад; два дендрологічні парки та чотири парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва [1].

Основними природними лікувальними чинниками в регіоні є м'який клімат, торф'яні грязі, джерела хлоридно-натрієвої й гідрокарбонатно-натрієвої мінеральної води та бішофіт – геологічний аналог Мертвого моря. Іони хлору та натрію, що містяться у воді мінеральних полтавських джерел «Миргородська», «Ташань», «Великобагачанська», «Новосанжарська», стимулюють секреторну та моторну функції шлунку, а іони кальцію, магнію та йоду мають протизапальну властивість. Родовища торфових пелоїдів знаходяться у заплавах річок Хорол, Псел, Ворскла, а найбільшим є родовище «Семеренки», що розташоване за 40 км від курорту Миргород, у межах правобережної заплави р. Грунь-Ташань. За своїми основними фізико-хімічними показниками темно-коричневі торфові грязі цього родовища відносяться до низькомінералізованих високозольних безсульфідних та слабкосулфідних торфових пелоїдів. Місцеві мінеральні води та лікувальні грязі використовуються у лікувально-оздоровчих програмах 12 санаторно-курортних закладів області.

У структурі рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавської області вагомим місцем займає історико-культурна спадщина, що є головною платформою для розвитку пізнавального туризму в регіоні, який визначений Стратегією розвитку туризму та курортів у Полтавській області на період 2019–2029 рр. пріоритетним та орієнтованим не лише на внутрішнього, а й на закордонного мандрівника [7].

Згідно з даними Державного реєстру нерухомих пам'яток України, у Полтавській області нараховується 30 об'єктів історико-культурної спадщини національного значення. Їх розміщення по території регіону нерівномірне. Найбільша кількість об'єктів культурної спадщини національного значення – 12 – знаходиться в обласному центрі.

В області нараховується 146 музеїв, з яких 38 комунальних, один національний, один державний та 106 закладів, які працюють на громадських засадах. Підприємствами туристичної галузі розроблено 35 культурно-пізнавальних туристично-екскурсійних маршрутів, спрямованих на національно-патріотичне виховання, зокрема це: «Полтава – духовна столиця України», «Полтавський період Симона Петлюри», «Літературна Полтавщина», «Стежками мандрівного філософа» (Г.С. Сковороди), «Гоголівські місця Полтавщини», «Від Скіфії до Русі», «Народні промисли декоративно-ужиткового мистецтва на Полтавщині» та ін.

Історичною перлиною регіону є Більське городище. Для збереження цієї унікальної археологічної пам'ятки, її вивчення та популяризації реалізується проєкт «Розбудова музею під відкритим небом» із відтворенням житлових та ремеслових об'єктів поселень скіфської доби.

Вагомим ресурсним значенням для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в області мають і подієві ресурси. Так, Сорочинський ярмарок, що став своєрідною візитівкою регіону, – найбільший в Україні і найвідоміший за її межами національний ярмарково-виставковий захід. Його унікальність полягає у тому, що він зберігся з XVIII ст. донині. Проводиться традиційно один раз на рік у передостанній тиждень серпня на ярмарковій площі під відкритим небом у центрі села Великі Сорочинці. Ярмарок надзвичайно колоритно описаний у повісті Миколи Гоголя «Сорочинський ярмарок» (цикл повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки»).

Окрім того, останнім часом у регіоні поживався і фестивалний рух. Традиційно проводяться етнокультурні фестивалі, зокрема: відкритий регіональний фестиваль театрального мистецтва «У гостях у Гоголя» в Полтаві; обласне свято «Решетилівська весна» у смт Решетилівка (всесвітньвідомому центрі вишивки та килимарства); обласні свята «Пісні Бузького гаю» в селищі Диканька та «Дивоцвіт Лесиногаю» в урочищі «Зелений гай», м. Гадяч; гастрономічний фестиваль «Полтавська галушка»; поетичний фестиваль «Meridian Poltava»; фольклорний фестиваль «Калинове літо на Дніпрі» тощо [9].

Варто також наголосити, що Полтавська область має необхідну ресурсну базу для розвитку сільського зеленого туризму (який поживався останнім часом завдяки розвитку територіальних громад). Так, у 2017 р. створено комунальну установу «Рекреаційно-туристичний кластер» об'єднаних територіальних громад Кременчуцького району Полтавської області. Розвивається промисловий туризм: уже кілька років функціонує популярний туристичний маршрут «Промислова Полтавщина», що передбачає відвідування музею ВАТ «Полтавський ГЗК», музею міста Горішні Плавні, кар'єрів Полтавського ГЗК та місцевої фабрики текстилю.

Тобто в Полтавській області сформувався потужний природний та історико-культурний потенціал, на базі якого реально функціонує туристичний комплекс з обслуговування вітчизняних та іноземних туристів.

За даними Державної служби статистики, у 2018 р. в Полтавській області працювали 155 суб'єктів туристичної діяльності, з яких 147 – турагенти, а вісім

суб'єктів забезпечували екскурсійну діяльність. Із 2016 р. в регіоні намітилася позитивна тенденція щодо збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності. Так, кількість туристичних агенцій зросла в 1,7 рази, а кількість суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність, – майже в 2,7 рази. Разом із тим за офіційними джерелами відсутня інформація про наявність та діяльність в області у цей період туроператорів (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість суб'єктів туристичної діяльності¹ в Полтавській області в 2015–2018 рр. [8]

Показники	Роки			
	2015	2016	2017	2018
Туроператори	-	-	-	-
Турагенти	88	85	91	147
Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність	3	3	2	8
Разом	91	88	93	155

¹ У загальній кількості враховані юридичні особи та фізичні особи – підприємці

Серед туристичних агенцій регіону найбільш популярними за окремими рейтингами стали [5]: Tours&Tickets, Coral Travel, TUI, Trevel Shop, «Желтый саквожж», «Компас Турс», «Листопад», «Тримай хвилю», «Море турів», «МАКiNTOUR», «Вавилон» та ін.

Загалом у 2018 р. туристичними агенціями Полтавської області було реалізовано 15 048 турпутівок, у тому числі 14 771 – громадянам України та 277 – іноземцям. Туристичні путівки за напрямками внутрішнього туризму становили менше 6% їх загальної кількості.

Кількість туристів, які були обслуговувані суб'єктами туристичної діяльності області за період 2000–2018 рр., динамічно змінювалася – від майже 79 тис осіб у 2000 р. до менше 10 тис осіб у 2015 р. (рис. 1).

За офіційними даними, у 2019 р. кількість туристів в області становила 36 847 осіб, що на 840 осіб більше, ніж у попередньому році. Варто відзначити, що після різкого скорочення показника кількості туристів у регіоні в 2014–2015 рр. (майже в три рази порівняно з 2012 р.) намітилася позитивна тенденція, і вищезазначений показник зріс у 2019 р. порівняно з 2015 р. у 3,9 рази. Як і в попередні роки, у 2019 р. у структурі туристів переважала категорія виїзних (97%), а внутрішні туристи становили лише 2,8%.

Пояснити таку тенденцію можна більшою привабливістю іноземних курортів із погляду комфорту та якості обслуговування, запровадженням безвізового режиму з країнами Європейського Союзу та іншими країнами світу, сезонними скидками, поширенням на територію України діяльності авіакомпаній-лоукостерів та іншими чинниками.

Варто також відзначити, що показник кількості іноземних туристів у регіоні протягом досліджуваного періоду динамічно коливався, досягши у 2018 р. 1 491 особи, а в 2019 р. різко зменшився – на 1 411 осіб і становив лише 80 осіб [2]. Напевно, це пов'язано не лише з чинниками соціально-економічного та політичного характеру, а й недоліками системи статистичного обліку туристів. Це стосується і показника кількості внутрішніх туристів, оскільки до офіційної статистики потрапляють лише ті туристи, які скористалися послугами туристичних підприємств та включені до їх офіційної звітності. Таким чином, до офіційних статистичних даних не потрапляє значна кількість так званих самодіяльних туристів, які планують та здійснюють подорожі самостійно; окрім того, мають місце й прояви тіньового бізнесу, коли підприємства свідомо занижують показники кількості обслуговуваних споживачів.

За інформацією Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації, у 2017 р. в області налічувалося 77 готелів та аналогічних засобів розміщування різного рівня комфортності. Номерний фонд готельних підприємств стано-

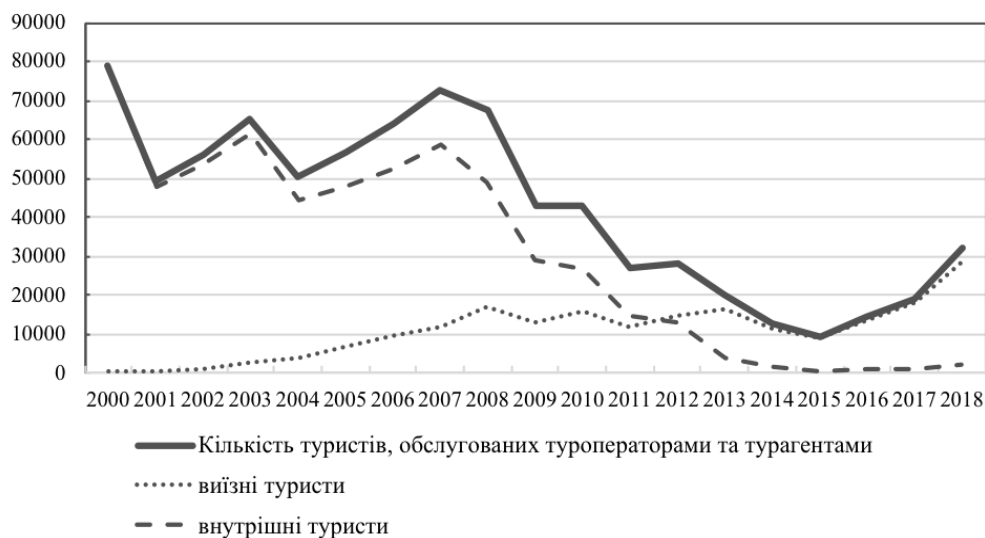

Рис. 1. Кількість туристів (осіб), обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму в Полтавській області за період 2000–2018 рр. [2]

вив 900 одиниць, кількість місць – 4 052. Ще близько 3 500 місць, за оцінками експертів, можуть запропонувати для розміщення туристів власники приватного житла. Винаймання квартир у таких власників відбувається, як правило, без оформлення відповідних документів, без обліку споживачів послуг і без сплати податків [6].

Аналіз загальної кількості колективних засобів розміщування в регіоні протягом 2013–2017 рр. показав тенденцію до їх зменшення. Так, у 2013 р. їх функціонувало 154, а в 2017 р. – 107 [3]. За 2018–2019 рр. Державне управління статистики у Полтавській області наводить дані лише юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб без урахування фізичних осіб – підприємців. Темпи скорочення кількості готелів відбувалися швидше, ніж інших закладів розміщування, і цей показник становив -26,7% у 2017 р. порівняно з 2015 р. Відповідно, скоротилася і кількість місць у колективних засобах розміщування з 9,7 тис до 8,8 тис одиниць. Проте важливо відзначити, що таке скорочення засобів розміщування не відобразилося на кількості осіб, що в них перебували, і загалом спостерігалася позитивна тенденція щодо їх збільшення.

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади є невід'ємною частиною туристичної інфраструктури. Кількість санаторіїв та пансіонатів із лікування в області протягом останніх років залишається незмінною – 12. Лідером санаторно-курортної сфери регіону за всіма показниками є ПрАТ «Миргородкурорт». Окрім нього, діяльність санаторно-курортних закладів на Полтавщині представлена ВАТ санаторієм «Псьол» у Великій Багачці, ТОВ санаторієм «Сосновий бір» у с. Власівка Зіньківського району, медичним центром «Нові Санжари» Національної гвардії України в Нових Санжарах, оздоровчим комплексом «Івушка» в с. Омельник Кременчуцького району, а також ще чотирма закладами у Миргороді: спеціалізованим санаторієм «Слава», медичним реабілітаційним центром МВС України «Миргород», санаторієм імені М.В. Гоголя та санаторієм «Радужний».

Аналіз ринку ресторанних послуг Полтавської області також показав стійку тенденцію до зменшення чисельності об'єктів ресторанного господарства. Така ситуація значною мірою зумовлена укрупненням об'єктів, збільшенням їх пропускнуої спроможності та поліпшенням якісних характеристик обслуговування, проте не меншу роль відіграло зменшення чисельності потенційних споживачів через скорочення наявного населення та послаблення їх купівельної спроможності. Варто також зазначити, що певна кількість закладів ресторанного господарства в регіоні не змогла відновити свою роботу влітку 2020 р. через карантинні обмеження.

Таким чином, основними викликами (проблемними питаннями), розвитку туристичної галузі в Полтавському регіоні на сучасному етапі є:

- фактична відсутність іміджу як туристично привабливого регіону;
- низький рівень використання туристичного потенціалу території для розвитку пізнавального туризму на основі історичної унікальності;
- незначна кількість туристично привабливих загальновідомих подій і заходів національ-

ного та міжнародного рівнів, які проводяться нерегулярно;

- недостатнє використання промислових комплексів та індустріальної спадщини області для розвитку індустріального й ділового туризму;

- недосконалість транспортної інфраструктури, зокрема в частині якості дорожнього покриття (особливо на внутрішніх автошляхах) та облаштування велодоріжок у містах;

- недостатня розвиненість туристичної інфраструктури, зокрема відсутність у містах та на автомагістралях достатньої кількості туалетів, а також облаштованих місць для відпочинку й паркування;

- низький рівень якості надання основних та супутніх послуг;

- неефективний маркетинг, який є результатом непрофесійного застосування коштів, відведених на маркетингову діяльність, як на рівні окремо взятої туристичної компанії, так і в масштабах регіону;

- низький рівень зацікавленості приватних інвесторів у розвитку туристичної галузі в регіоні.

До цього ще варто додати складну економічну та політичну ситуацію в країні, інфляцію, падіння платоспроможності населення, масштабні бюрократичні перешкоди, недосконалість державних механізмів регулювання туристичної індустрії та карантинні обмеження, зумовлені пандемією COVID-19, що на тривалий період практично зупинили не лише вітчизняну, а й світову туристичну індустрію.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасне середовище вимагає від суб'єктів туристичного бізнесу змінювати звичні та напрацьовані підходи до організації туристичної діяльності, а також переорієнтуватися на внутрішній туризм, що вимагає додаткових коштів. Туристичним підприємствам області необхідно зосередитися на розробленні якісних конкурентоспроможних брендів туристичних продуктів, а також забезпечувати: постійну диверсифікацію туристичних послуг відповідно до потреб споживачів та змін кон'юнктури ринку; підвищення стандартів обслуговування та приведення їх у відповідність до європейських стандартів; дотримання у процесі розроблення та реалізації туристичних продуктів справедливої цінової політики та принципів комплексності, доступності, комфортності, безпечності; ефективну співпрацю із підприємствами інших регіонів із метою обміну досвідом та спільного розроблення міжрегіональних туристичних продуктів, спрямованих на широку споживчу аудиторію.

Для реалізації цих викликів у 2019 р. прийнято Стратегію розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019–2029 рр., яка пріоритетними напрямками розвитку туризму в регіоні на довгострокову перспективу визначила пізнавальний, подієвий, діловий та сільський зелений туризм. До цього переліку варто додати й лікувально-оздоровчий та спортивний туризм, зважаючи на їх суспільну значущість і затребуваність та існуючий ресурсний потенціал. Реалізація Стратегії передбачена в три етапи, а її цілі та операційні завдання у разі повноцінної реалізації здатні забезпечити зростання туристичної популярності регіону та суттєве підвищення ефективності функціонування його туристичної галузі.

Список використаних джерел:

1. Екологічний паспорт Полтавської області (2019 рік). Полтава : Полтавська обласна державна адміністрація, 2020. 185 с.
2. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму. URL : <http://pl.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.09.2020).
3. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році : статистичний збірник / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 142 с.
4. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР090928.html (дата звернення: 25.10.2020).
5. Рейтинг туристических фирм Полтавы. URL: <https://www.turpravda.ua/Турфирмы/Полтава-стр/> (дата звернення: 07.10.2020).
6. Стратегія розвитку Полтавської області до 2027 року. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2027-roku> (дата звернення: 07.08.2020).
7. Стратегія розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019–2029 роки. URL: <http://poltavaculture.gov.ua/uk/informatsiia/zahalna-informatsiia/219-stratehiya-rozvytku-turyzmu-ta-kurortiv-u-poltavskiy-oblasti-na-2019-2029-roku> (дата звернення: 07.09.2020).
8. Туристична діяльність в Україні у 2018 році. Статистична інформація / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 45 с.
9. Фестивалі і конкурси. URL: <http://www.kultura-poltava.gov.ua/festivali-konkursi/> (дата звернення: 13.09.2020).

References:

1. Poltavska oblasna derzhavna administratsiia (2020) *Ekolohichnyy pasport Poltavskoi oblasti (2019 rik)* [Ecological passport of Poltava region 2019 year]. Poltava: Poltava Regional State Administration. (in Ukrainian)
2. Holovne upravlinnia statystyky u Poltavskii oblasti (2020) *Kilkist turystiv, obsluhovanykh turopoperatoramy ta turahentamy, za vydamy turyzmu* [Number of tourists served by tour operators and travel agents, by type of tourism]. Available at: <http://pl.ukrstat.gov.ua> (accessed 30 September 2020). (in Ukrainian)
3. Karmazina O. O. (ed.) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini u 2017 rotsi. Statystychnyi zbirnyk* [Collective accommodation in Ukraine in 2017. Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (in Ukrainian)
4. Sait «Lyha: Zakon» (2020) *Pro zanesennia ob'ektiv kulturnoi spadshchyny natsionalnoho znachennia do Derzhavnoho reiestru nerukhomykh pamiatok Ukrainy. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 veresnia 2009 r. № 928* [About the introduction of the ob'yektiv cultural decline of national significance to the State Register of Inoperative Monuments of Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministries of Ukraine from 3 spring 2009 p. No. 928]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР090928.html (accessed 25 September 2020). (in Ukrainian)
5. Sait «Turpravda» (2020) *Rejting turisticheskikh firm Poltavy* [Rating of travel agencies of Poltava]. Available at: <https://www.turpravda.ua/Турфирмы/Полтава-стр/> (accessed 30 September 2020). (in Russian)
6. Poltavska oblasna derzhavna administratsiia (2020) *Stratehiia rozvytku Poltavskoi oblasti do 2027 roku* [Development strategy of Poltava region until 2027]. Available at: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2027-roku> (accessed 07 September 2020). (in Ukrainian)
7. Departament kultury i turyzmu Poltavskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii (2020) *Stratehiia rozvytku turyzmu ta kurortiv u Poltavskii oblasti na 2019-2029 roky* [Strategy for the development of tourism and resorts in the Poltava region for 2019–2029]. Available at: <http://poltavaculture.gov.ua/uk/informatsiia/zahalna-informatsiia/219-stratehiya-rozvytku-turyzmu-ta-kurortiv-u-poltavskiy-oblasti-na-2019-2029-roky> (accessed 07 September 2020). (in Ukrainian)
8. Karmazina O. O. (ed.) (2019) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini u 2018 rotsi. Statystychnyi zbirnyk* [Collective accommodation in Ukraine in 2018. Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (in Ukrainian)
9. Upravlinnia kultury Departamentu kultury, molodi ta sportu Poltavskoi miskoi rady (2020) *Festyvali ta konkursy* [Festivals and competitions]. Available at: <http://www.kultura-poltava.gov.ua/festivali-konkursi/> (accessed 13 September 2020). (in Ukrainian)

E-mail: llepta777@gmail.com

УДК 332.15

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.5>

Кацемір Я.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу й іноземних мов,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрно-економічний університет»

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОЕКОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті дано опис агроекотуризму як нового напрямку у сфері туризму в Україні. Розглянуто основні показники і тенденції його розвитку, особливості становлення та розвитку агроекотуризму як нового виду сільського відпочинку. Проведено оцінку ресурсного потенціалу розвитку агротуризму в сільській місцевості, визначено перспективи розвитку агротуризму в Україні. Туризм, що пов'язаний із перебуванням в особистому сільському чи фермерському господарстві, характеризується різними формами проведення вільного часу, користуючись туристичними послугами в межах сільської гостинної садиби. Такий вид сільського туризму зазвичай називають агроекотуризмом. Це перспективна сфера туристської діяльності національної економіки, що вимагає наукового аналізу її динамічної мінливості, нових тенденцій розвитку, кон'юнктури цього виду туристичного ринку, її менеджменту, маркетингу, кадрового забезпечення, інфраструктури, вітчизняного і зарубіжного досвіду організації, що ґрунтується на науковому термінологічному і категоріальному апараті.

Ключові слова: агроекотуризм, сільський туризм, екологічний туризм, розвиток агроекотуризму.

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF AGROECOTURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Katsemir Yana

Kherson State Agrarian and Economic University

This article describes agroecotourism as a new direction in the field of tourism in Ukraine. The main indicators and trends of its development are considered. Peculiarities of formation and development of agroecotourism as a new type of rural recreation are considered, the resource potential of agrotourism development in rural areas is assessed, prospects of agrotourism development in Ukraine are determined. Tourism associated with a stay in a personal farm or farm is characterized by various forms of leisure, using tourist services within the rural hospitable estate. This type of rural tourism is usually called agroecotourism. Agroecotourism is a promising area of tourism of the national economy, which requires scientific analysis of its dynamic variability, new trends, the situation of this type of tourism market, its management, marketing, staffing, infrastructure, domestic and foreign experience of the organization based on scientific terminological and categorical apparatus. This concept is diverse, including acquaintance with cultural monuments, holidays, festivals, natural attractions, industrial heritage, theme parks and museums. In addition, it is one of the most important types of cultural and educational tourism in our country. Unique ecologically clean nature, rich historical, cultural and spiritual heritage, which is reflected in the traditions and mentality of the Ukrainian people, the presence of architectural and natural monuments create the preconditions for agroecotourism to become an important sector of the country's economy in the coming years. The development of agro-ecotourism is extremely important for Ukraine. On the one hand, in Ukraine there are a large number of unprofitable and unprofitable agricultural organizations, a fairly high level of unemployment, and on the other hand, in the countryside, picturesque natural landscapes, the presence of archaeological, historical and cultural monuments, distinctive traditions and customs, crafts and trades, folklore, which allows you to use this fact as an advertisement in attracting tourists. Rural tourism in Ukraine has been dynamically developing for a number of years.

Keywords: agroecotourism, rural tourism, ecological tourism, development of agroecotourism.

Постановка проблеми. Останнім часом агротуризм в Україні є одним із найбільш поширених напрямів у сфері туризму. Про це свідчить постійно оновлювана стрічка новин, де можна знайти інформацію про різні заходи, пов'язані з агроекотуризмом. У європейських країнах жителі міст усе більше надають перевагу відпочинку у селі, ніж на морях. Туристів із великих міст приваблюють мальовничі ландшафти, затишна атмосфера селищ і гостинність власників садиб.

Сьогодні агроекотуризм – це зростаючий сегмент на світовому туристичному ринку, який має значний обсяг послуг. Агроекотуризм за соціальною, економічною і духовно-моральною значимістю стає пріоритетним напрямом у туристичному бізнесі. На думку експертів, агроекотуризм для України є ядром її туристичного продукту. Для розвитку агроекотуризму наша країна має весь комплекс сприятливих умов: географічне положення, незаймана природа з унікальними ландшафтними національними парками, тисячами озер, річок, лісами, що збереглися в первозданному вигляді, пам'ятники культури, колоритні села з їх національною кухнею і побутом, гостинність і толерантність українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблеми функціонування сільського туризму тією чи іншою мірою досліджували В. Гетьман [5], П. Горішевський,

М. Пітюлич, М. Рутинський та інші науковці. Вітчизняні вчені все частіше звертаються до питань організації сільського туризму як напрямку, що найбільш інтенсивно розвивається в сучасному міжнародному туризмі [1, с. 141]. Під агротуризмом Я. Маєвський розуміє різні форми туризму, пов'язані з функціонуванням сільського господарства. Сільськогосподарське виробництво і годівля тварин становлять одну з істотних принад. Сільський туризм, за визначенням науковця, являє собою кожен вид туризму, який відбувається у сільському середовищі й використовує його цінності. Сільський спосіб життя, природа, краєвиди, культура, архітектура тощо є головними приладами [2, с. 54].

В останні роки за кордоном з'явилися перші публікації з екотуризму, які відображають взаємозв'язок міжнародного туризму з екологічними проблемами, результати аналізу функціонування національних парків, піднімають проблеми сталого розвитку екопослуг.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану розвитку агроекотуризму та виявлення тенденцій і перспектив його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній світовій економіці всі аспекти політики в галузі розвитку взаємозалежні. Торгівля розглядається у взаємозв'язку з фінансами, виробництво товарів – зі сферою послуг, сільське господарство – з інноваційною виробничою, екологічні проблеми – з господарською діяльністю і т. д. Різні економічні, політичні, соціальні, екологічні, культурні, природні аспекти життєдіяльності людини тісно переплелися між собою. Слід ураховувати і взаємозв'язок внутрішньої економіки зі світовою незалежно від рівня розвитку країни і ступеня її інтеграції у світове господарство.

Міжнародна практика також свідчить про те, що сьогодні в різних сферах світової економіки з'явилися нові проблеми, наприклад екологічні – у сфері міжнародного туризму, субсидування, диференціації виробництва та розвитку в сільській місцевості різних прибуткових видів діяльності – у сфері сільського господарства.

Для туриста агротуризм означає туристичну активність людини, яка має намір пізнати сільськогосподарське виробництво або відпочити у сільському середовищі. Натомість суб'єкти, що надають агротуристичні послуги, у поняття «агротуризм» вкладають різне значення, наприклад агровідпочинок, спорт – агроспорт і навіть розміщення – агроготелі, харчування – агрогастрономія, відпочинок лікування, реабілітація – аеротерапія.

Екотуризм – форма активного і безпосереднього відвідування територій з особливими природними і культурними умовами. Екотуризм спрямований на охорону природного і культурного середовища регіонів, які відвідують туристи. Синонімом терміна «екотуризм» є поняття «природничий туризм». Екотуризм може бути активним, фауно- та флористичним, культурологічним і етнографічним [1, с. 142].

Агроекотуризм – саме та нова сфера діяльності і досліджень, де простежується взаємодія напрямів як економічного, так і неекономічного характеру, як світового, так і національного рівнів, зокрема надання внутрішніх і міжнародних туристичних послуг, розвиток економіки регіонів і сільськогосподарського виробництва, вирішення глобальних екологічних і соціальних проблем, збереження культурної спадщини та національних традицій. Окремі аспекти цих напрямів, якщо

розглядати кожен із них як самостійне, у вітчизняній і зарубіжній науці досить досліджені [3, с. 18].

Однак, незважаючи на активізацію досліджень у галузі агротуризму, низка суттєвих питань ще не знайшла відображення. Серед найбільш важливих:

- система регулювання агротуристичних послуг;
- оптимізація взаємовідносин між суб'єктами агротуристичного ринку;
- розвиток агротуризму як конкурентоспроможного сектору міжнародних туристичних послуг;
- сертифікація агротуристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів;
- розвиток агротуризму на основі виробництва екологічно чистих продуктів.

Сільський туризм – далеко не нове явище в Україні. Елементи сільського туризму можна знайти і в оренді дачних будиночків, і у відпочинку в сільських готелях.

Одним із основних чинників, що сприяють розвитку агроекотуризму в Україні, є те, що понад 70% території – сільськогосподарські землі.

Станом на 1 січня 2020 р. в країні налічувалося 28 377 сільських населених пунктів, це досить високий показник. За останні роки загальна їх кількість по всіх областях скоротилася, що свідчить про необхідність активного пошуку нових форм розвитку сільської місцевості [4].

Згідно з економічною теорією, важливим чинником розвитку будь-якого продукту є попит на нього на ринку. Попит же визначається, по-перше, потребами суб'єкта, по-друге, наявністю можливостей реалізації, тобто стосовно туристичного бізнесу – наявністю вільного часу і коштів для споживання послуг. Дані можливості з'являються у міру зростання продуктивності праці та її оплати. Для розвитку туристичної сфери необхідна також певна зміна умов суспільно-культурного середовища. Так, із підвищенням рівня життя повинні змінюватися стереотипи мислення і культура поведінки, в іншому разі спостерігається руйнування соціально-економічного середовища і настання кризи структури споживання.

В Україні агроекотуризм почав розвиватися не так давно, проте динаміка за кількістю садиб і туристів досить значна.

У сегменті агроекотуристичного бізнесу є значні проблеми. Держава не хоче дивитися на агроекотуризм як на сегмент туристичного бізнесу з великим потенціалом. Важко передбачити, в якій площині буде рухатися галузь далі. Оскільки Україна все ж таки орієнтується на сільськогосподарський сектор, можливо, наша країна буде початківцем із великим потенціалом у цій галузі.

Щодо іноземних інвестицій, то можна відзначити, що іноземці не дуже зацікавлені у цьому. З огляду на рівень доходів українців, вони не бачать у них потенційно великих клієнтів. Тому потрібно організувати потік іноземних туристів в Україну – розвивати в'їзний туризм у нашій країні. Однак і тут існують проблеми. Окрім інфраструктури, якої в Україні поки немає, потрібно організувати мотивацію для приїзду іноземних туристів [5, с. 24].

Говорячи про залучення іноземних туристів, слід підкреслити, що перш за все таких людей цікавить не комфорт, а автентика (умови для життя, натуральна їжа, місцеві традиції та фольклор).

Що заважає розвитку цієї сфери? У першу чергу – відсутність в Україні позитивного міжнародного іміджу, скоординованої програми просування та маркетингової концепції.

Одне з головних завдань – створити умови для того, щоб турист затримувався в регіоні та країні як можна довше.

Таким чином, для успішного розвитку нового напрямку діяльності у сфері туризму потрібна мобілізація сил усіх учасників проекту, учасників агротуризму – організаторів проектів; власників засобів розміщення; інформаційно-рекламних служб; фінансових організацій; підприємств туристичного комплексу. Лише взаємодія всіх взаємопов'язаних структур здатна забезпечити ефективний, комплексний і прогресивний розвиток агроекотуризму. У територіальному розподілі розміщення агроекотуризму повинні простежуватися такі тенденції: сприятлива екологічна ситуація; зосередження готельного фонду поблизу автомагістралей для залучення транзитних туристів; концентрація засобів розміщення в місцях транспортної доступності до великих міст, у тому числі до обласного центру; вибір унікальних природних екосистем для створення баз відпочинку. Організація проживання може бути забезпечена двома способами: здача в найм житла власниками засобів розміщення; проживання в сім'ях у сільській місцевості.

Існує чимало мотивів вибору городянами відпочинку в сільській місцевості:

- відсутність коштів на путівку на дорогий фешенебельний курорт;
- усталений у певної категорії людей незалежно від достатку стереотип відпочинку в сільській місцевості;
- необхідність оздоровлення в місцевих кліматичних умовах;
- можливість харчуватися досить дешевою, вирощеною в умовах органічного землеробства продукцією;
- реальна можливість долучитися до сільськогосподарських робіт для власного задоволення;
- потреба в спокійному, розміреному ритмі життя, що відрізняє сільські умови від міської метушні;
- можливість залучення до іншої культури та звичаїв, участь у місцевих святах і розвагах, спілкування з людьми іншої суспільної формації [6, с. 64].

Окрім того, таку організацію відпочинку, як агроекотуризм, можна ефективно використовувати для дітей дошкільного та підліткового віку у вихідні та святкові дні, а також у період літніх канікул.

Таким чином, відпочинок у селі – це кардинальна зміна обстановки, що дає змогу зняти стрес, що накопичився за рік роботи в напружених міських умовах.

Україна має достатній природний потенціал для розвитку агроекотуризму. Найбільш привабливими природними об'єктами для масового оздоровчого туризму є елементи гідрографічної мережі: понад 20 тис озер, 30 тис річок, різноманітність флори і фауни. Ліси займають 15,9% території країни (понад 10 млн га). Серед інших європейських країн Україна виділяється відносно високим ступенем збереження природних ландшафтів.

Україна має багату історико-культурну спадщину, яку становлять пам'ятники мистецтва, археології, архітектури, історії.

Одним із найважливіших ресурсів внутрішнього і з'їзного туризму є багата і самобутня національна куль-

тура. Фольклорно-етнографічний потенціал країни включає велику кількість центрів народних промислів і ремесел, у тому числі традиційної творчості, вишивки, гончарства, плетіння.

Слід указати на економічні вигоди розвитку в країні сільського туризму. Це, по-перше, можливість збільшити частку послуг у виробництві агропромислового комплексу, по-друге, поліпшити сальдо платіжного балансу за рахунок перетворення агротуристичних послуг в експортний продукт. Агротуризм як послуга дає змогу оптимізувати сільськогосподарське виробництво і підвищити його ефективність завдяки тому, що послуга в структурі витрат має більш високу частку доданої вартості. Це особливо актуально у відношенні продукції сільськогосподарських підприємств, що характеризується високою матеріаломісткістю.

Для сільських регіонів України агроекотуризм надає значні потенційні вигоди:

- здатний стати важливим джерелом працевлаштування людей, які тут проживають, особливо в економічно малорозвинених районах. Місцеві жителі можуть бути офіціантами, роздрібними торговцями, працівниками системи гостинності;
- відкриває сільському населенню можливості для бізнесу;
- підвищує дохід місцевих бюджетів;
- зберігає місцеву культуру і звичаї, підтримує реставрацію наявних історичних пам'яток;
- сприяє впливає на проведення заходів, пов'язаних із захистом навколишнього середовища, оскільки індустрія туризму порівняно з іншими видами діяльності є більш екологічно чистою.

Економічна вигода для сільських районів від розвитку агроекотуризму полягає у можливості використання в туристичному бізнесі людей старшого працездатного віку, які в структурі сільського населення становлять приблизно 67%.

Для ефективного розвитку і функціонування підприємств агроекотуризму необхідно виконувати низку заходів щодо поліпшення та вдосконалення організаційних і освітніх моментів діяльності.

Основним напрямом, який сприяє просуванню туристичного продукту на ринок, можна вважати розвиток традиційних промислів. Акцент слід робити на тому, на чому не залишили свого відбитку урбанізація і масова культура. Найбільшу привабливість мають споконвічно українські промисли, а особливу зацікавленість викликають промисли, що дійшли до нас в незмінному вигляді.

Слід більш детально продумати маркетингову політику, розробити відповідну тактику і стратегію для просування даного виду туристичного продукту. Для успішного просування агроекотуризму необхідно використовувати найрізноманітніші засоби комунікацій, що підлягають єдиній стратегії й єдиному фірмовому стилю. Оскільки Інтернет стає основним джерелом інформації для більшості туристів, необхідно ввести розділи з агроекотуризму на туристичних сайтах. При цьому важливо мати основний ресурс, на якому зосереджена вся база даних, основні новини, нормативно-правові акти і т. п.

Слід створювати інформаційні центри регіонів країни у сфері агроекотуризму. У рекламних матеріалах з агроекотуризму повинна міститися достатня інфор-

мація про враження, на які можуть розраховувати туристи, включаючи відомості про рельєф і клімат, тваринний і рослинний світ й у цілому про відвідувану місцевість. Сюди повинна також включатися правдива інформація про розміщення і організацію харчування, а також рекомендації про те, що можна і чого не можна робити в даному туристському центрі. У зарубіжних ЗМІ необхідно регулярно проводити інформаційно-ознайомчі заходи з метою формування привабливого іміджу України на світовому туристичному ринку.

Успішний розвиток агроекотуризму неможливий без фінансової підтримки. Можливі джерела – це, головним чином, позабюджетні кошти: власні кошти власників садиб і власників супутніх туристичних послуг; кредити банків; міжнародна технічна та гуманітарна допомога (гроші спонсорів різних проєктів у сфері розвитку агроекотуризму); гроші приватних інвесторів в об'єктах агроекотуризму; спонсорські кошти підприємств, що працюють на українському ринку. Ця фінансова система вже працює, проте потребує вдосконалення. Так, рекомендується спростити процедуру реєстрації проєктів міжнародної технічної допомоги, розширити сферу спонсорства для підприємств, а порядок видачі кредитів зробити менш витратним.

Підготовка кадрів у сфері агротуризму повинна стати одним із пріоритетних завдань освітньої діяльності аграрних університетів із підготовки затребуваних висококваліфікованих фахівців для агроекотуризму. Підготовка фахівців із відмінним знанням іноземних мов, сучасних комп'ютерних технологій для готельно-туристичного комплексу сприятиме створенню позитивного іміджу країни і, отже, притоку іноземних туристів.

Оскільки існує сезонність попиту на послуги агроекотуризму, то даний попит можна згладити, пропонуючи туристам у міжсезоння різні розважальні про-

грами, засновані на старовинних святах, обрядах і звичаях. Так, наприклад, «мертві» з погляду попиту лютий і березень можна зробити привабливими завдяки святкуванню Масляної, проведів зими й інших народних свят.

Висновки з проведеного дослідження. Агро-туристична діяльність – пріоритетний напрям розвитку сільськогосподарської діяльності в межах сільських територій України. Організація дозвілля і відпочинку на селі дасть змогу комплексно підійти до вирішення низки соціальних, економічних, а особливо екологічних негараздів. Питанням організації агротуризму присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, проте у цілому дослідження даної проблематики не набуло належного розвитку. Досі відсутній системний характер, а напрями розвитку аграрного туризму в межах сільських територій розглядаються лише відокремлено [1, с. 145].

Розвиток агроекотуризму як сектору туристичної галузі – це надійна можливість зайнятості та забезпечення робочими місцями населення, яке проживає в сільській місцевості. Даний вид туризму стимулює значне зростання числа туристичних маршрутів в околицях традиційних місць відпочинку, що сприяє відновленню пам'яток природи і культури у цих районах. Завдяки агроекотуризму багато місцевих населених пунктів отримують нове життя як рекреаційні центри. Розвиток агроекотуризму позитивно впливає на розвиток підприємництва у сфері туризму, підтримуючи малий бізнес у цій галузі. Окрім того, зараз на українському та міжнародному ринках туризму зростає інтерес до агроекотуризму й є попит на оренду в літній період будинків у сільській місцевості. Таким чином, потреба в такому виді відпочинку поступово зростає, що забезпечує перспективи розвитку агроекотуризму як частини галузі туризму в Україні.

Список використаних джерел:

1. Філюк С.М. Сутність поняття, умови та перспективи агротуристичної діяльності. *Young Scientist*. 2017. № 5.1(45.1). С. 141–145.
2. Маєвський Я. Агротуризм: poradnik dla sil'skogo gospodarja. Львів, 2005. 80 с
3. Лученок С.А. Агротуризм: світовий досвід та розвиток в Республіці Білорусь. Мінськ, 2008. 198 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2020).
5. Гетьман В.І. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність. 2002. № 3. С. 24–29.
6. Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії. Київ, 2005. 96 с.

References:

1. Filyuk S.M. (2017) Sutnist ponyattya, umovi ta perspektivi agroturistichnoyi diyalnosti [The essence of the concept, conditions and prospects of agritourism]. *Young Scientist*. May. (in Ukrainian)
2. Mayevskij Y. (2005) Agroturizm: poradnik dlya sil'skogo gospodarja [Agritourism: a guide for farmers]. Lviv. (in Ukrainian)
3. Luchenok S.A. (2008) Agroturizm: svitovij dosvid ta rozvitok v Respubliczi Bilorus [Agritourism: world experience and development in the Republic of Belarus]. Minsk. (in Russian)
4. Oficijnij sajт Derzhavnoyi sluzhbi statistiki Ukrayini [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (accessed 26 October 2020).
5. Getman V.I. (2002) Ekoturizm chi ekologichnij turizm: teoriya i realnist [Ecotourism or ecological tourism: theory and reality]. (in Ukrainian)
6. Mazur F.F. (2005) Socialno-ekonomichni umovi rozvitku rekreacijnoyi industriyi [Socio-economic conditions for the development of the recreational industry]. Kiyv. (in Ukrainian)

E-mail: kacemirvana@gmail.com

УДК 332.33-048.38:332.132

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.6>

Куцук П.О.

доктор економічних наук, професор кафедри обліку,
контролю, аналізу та оподаткування,
Львівський торговельно-економічний університет

Шпарик Я.Я.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Львівський торговельно-економічний університет

Куцук В.І.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ ТАКСОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ПІД ЧАС ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню комплексного показника ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні за період 2010–2019 рр. Автори спробували математично змодельовати комплексну ефективність, використовуючи так звану методику таксономічного аналізу – розрахунку коефіцієнта таксономії, через який буде виражено ефективність використання земель, а саме сільськогосподарських угідь, як фактору виробництва. Даний коефіцієнт має поєднувати у собі не лише економічну, а й екологічну та інвестиційну ефективність. Проведення такого аналізу дасть змогу вирішити проблему впорядкування багатомірності такої категорії, як ефективність використання сільськогосподарських угідь, куди будемо враховувати не лише показники економічної ефективності, а й інших її видів відносно нормативного вектору-еталону. У статті наведено динаміку показників, що характеризує комплексну ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні за період 2010–2019 рр., на основі яких здійснено розрахунок таксономічного коефіцієнта ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні з використанням методики таксономічного аналізу.

Ключові слова: таксономічний аналіз, коефіцієнт таксономії, ефективність, земля, фактор виробництва, сільськогосподарські угіддя.

APPLICATION OF TAXONOMIC ANALYSIS METHODS IN EVALUATION OF EFFICIENCY OF AGRICULTURAL LAND USING IN UKRAINE

Kutsyk Petro, Shparyk Yarema, Kutsyk Valentyna

Lviv University of Trade and Economics

The article is devoted to the study of the complex indicator of efficiency agricultural land using in Ukraine for the period 2010–2019. The authors tried to model the complex efficiency using the so-called method of taxonomic analysis. This ratio should combine not only economic but also environmental and investment efficiency. Carrying out this analysis will solve the problem of streamlining the multidimensionality of such a category as the efficiency of using agricultural land, which will take into account not only indicators of economic efficiency, but also its other types relative to the normative vector-standard. The article presents the dynamics of indicators that characterize the complex efficiency of agricultural land using in Ukraine for the period 2010–2019, based on which the calculation of the taxonomic coefficient of agricultural land use efficiency in Ukraine using the method of taxonomic analysis. After the formation of the observation matrix (X), the elements of which are indicators of economic, environmental and investment efficiency, which characterize the efficiency of using agricultural land in Ukraine for the period 2010–2019, expressed in units, standardization is needed to bring units of measure to a dimensionless quantity, to equalize the values of the signs. After standardization, all variable authors are divided into stimulators and destimulators – the basis for constructing a reference vector. The next step in determining the taxonomic index is to determine the distance between the individual observations and the reference vector. Based on the study, it is concluded that the taxonomic indicator is most important in 2015. This means that this year there was the highest level of integrated efficiency of agricultural land using in Ukraine. During 2010–2014 and 2016–2019, the value of the taxonomic indicator, and hence the level of efficiency of agricultural land using in Ukraine, fluctuated and decreased. This decrease is explained as follows: in particular, in 2016, we observe a decrease in the following indicators-stimulants – net profit of agricultural enterprises from sales and profitability of agricultural production at state agricultural enterprises.

Keywords: taxonomic analysis, taxonomy coefficient, efficiency, land, factor of production, agricultural lands.

Постановка проблеми. Критерій як мірило ефективності конкретизується через показники, які служать тільки кількісним виразом цього вимірювача. Вони пови-

нні якомога точніше відображати рівень і динаміку ефективності. Узагальнюючий показник покликаний служити вираженням кількісної міри критерію ефективності.

Визнаючи необхідність використання узагальнюючого показника в системі приватних показників, учені суттєво розходяться в думках про зміст самого показника і роль окремих показників у системі приватних показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню суті ефективності та ефективності відтворувальних процесів, зокрема ефективності використання землі як фактору виробництва, присвятили свої праці такі дослідники, як З. Варналій [1], О. Кундицький [2], Ю. Лупенко [3], В. Макогон [4], М. Могилова [3], А. Ряснянська [5], О. Сенишин [2] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є розрахунок коефіцієнта таксономії шляхом використання методики таксономічного аналізу, через який буде виражено ефективність використання земель, а точніше – сільськогосподарських угідь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з проблем сьогодення є неефективне використання земель сільськогосподарського призначення (а саме сільськогосподарських угідь). У статті автори намагатимуться математично змоделювати її, використовуючи так звану методику таксономічного аналізу – розрахунку коефіцієнта таксономії, через який буде виражено ефективність використання земель, а саме сільськогосподарських угідь, як фактору виробництва. Його перевагою є те, що коефіцієнт таксономії працює з багатовимірними економічними об'єктами, тобто з такими об'єктами, які описуються досить великим спектром показників. Проведення даного аналізу дасть змогу вирішити проблему впорядкування багатомірності такої категорії, як ефективність використання сільськогосподарських угідь, куди будемо врахо-

увати не лише показники економічної ефективності, а й інших її видів відносно нормативного вектору-еталону.

Ефективне використання земельних ресурсів у сільському господарстві (сільськогосподарських угідь) слід розуміти як соціально-економічну категорію, що відображає відносини між людьми в процесі здійснення технологічних виробничих процесів, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, з метою максимального задоволення потреб населення в харчових продуктах для забезпечення відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів та їх використання в умовах високого рівня екологічності як цих ресурсів, так і середовища у цілому [6]. На основі вищенаведеного твердження можемо говорити про те, що коефіцієнт таксономії [7], що виражає *ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні*, поєднуватиме у собі не лише економічну, а й екологічну та інвестиційну ефективність.

Нами було вибрано основні показники, які, на нашу думку, є вагомими для оцінки комплексного показника ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні, що вміщено та зображено у табл. 1.

Динаміку показників, що характеризують комплексну ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні за період 2010–2019 рр., на основі яких буде здійснено розрахунок таксономічного коефіцієнта ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні з використанням методики таксономічного аналізу, зображено у табл. 1.

Формуємо матрицю спостережень (X) на основі табл. 1:

26952	2690	4249	17089,6	21,1	25,6	12,7	30,5	260,2	0,16
27670	3700	5113	25267,0	27,0	30,5	14,2	34,1	388,8	1,57
27801	3120	4897	26960,8	20,5	32,5	14,6	35,1	447,3	1,45
28329	3990	5705	15114,8	11,2	36,0	15,4	37,1	437,7	0,83
27239	4370	5847	20262,9	25,8	35,5	14,8	35,7	443,0	1,10
26902	4110	5589	101912,2	30,4	34,1	14,5	34,9	706,1	4,37
27096	4610	5967	89330,8	24,9	41,7	15,7	37,8	1196,5	1,80
27585	4250	5865	68276,8	16,5	48,9	16,5	39,8	1528,10	1,08
27699	4740	6374	66878,1	13,5	56,5	16,1	38,8	1610,8	1,03
27842	4910	5940	61720,3	12,8	56,3	16,4	39,5	1214,9	1,05

Елементи даної матриці (X) – це показники економічної, екологічної та інвестиційної ефективності, які характеризують ефективність у комплексі використання сільськогосподарських угідь в Україні за період 2010–2019 рр., що виражені в одиницях виміру. Тому для проведення подальших розрахунків необхідна стандартизація, яка дає змогу привести одиниці виміру до безрозмірної величини, тобто урівняти значення ознак [8].

Для стандартизації значень елементів матриці спо-

стережень визначимо середнє значення за кожним показником (табл. 2).

Стандартизуємо показники за такою формулою:

$$Z_i = \frac{X_i}{\bar{X}_i}, \tag{2}$$

де Z_i – стандартизоване значення показника i ;
 X_i – значення показника i в матриці спостережень;
 $\bar{X}_i$ – середнє значення показника i .

Будуємо матрицю стандартизованих значень (Z):

0,980	0,664	0,765	0,347	1,036	0,644	0,842	0,840	0,316	0,111
1,006	0,914	0,920	0,513	1,325	0,767	0,941	0,939	0,472	1,087
1,011	0,771	0,882	0,547	1,006	0,817	0,968	0,966	0,543	1,004
1,030	0,985	1,027	0,307	0,550	0,905	1,021	1,021	0,532	0,575
0,990	1,079	1,053	0,411	1,267	0,893	0,981	0,983	0,538	0,762
0,978	1,015	1,006	2,068	1,492	0,858	0,961	0,961	0,858	3,026
0,983	1,139	1,074	1,813	1,222	1,049	1,040	1,040	1,453	1,247
1,003	1,050	1,056	1,385	0,810	1,230	1,093	1,096	1,856	0,748
1,007	1,171	1,148	1,357	0,663	1,421	1,067	1,068	1,956	0,713
1,012	1,213	1,069	1,252	0,628	1,416	1,087	1,087	1,476	0,727

Таблиця 1
Вихідні дані для розрахунку таксономічного коефіцієнта, що виражає ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні у 2010–2019 рр.

Роки	Економічна ефективність				Екологічна ефективність			Інвестиційна ефективність		
	Посівна площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Урожайність зерна та зернобобових, кг/га	Виробництво сільськогосподарської продукції на 1 особу, грн	Чистий прибуток с/г підприємств від реалізації продукції, млн грн	Рентабельність виробництва с/г продукції підприємств, %	Внесення мінеральних добрив (N, P ₂ O ₅ і K ₂ O) під урожай на 1 га с/г угідь, кг	Площі, оброблені мінеральними добривами, млн га	Частка площ, оброблених мінеральними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь, %	Сукупність капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь, грн/га	Прибуток від сільськогосподарських угідь, грн/га
2010	26952	2690	4249	17089,6	21,1	25,6	12,7	30,5	260,2	0,16
2011	27670	3700	5113	25267,0	27,0	30,5	14,2	34,1	388,8	1,57
2012	27801	3120	4897	26960,8	20,5	32,5	14,6	35,1	447,3	1,45
2013	28329	3990	5705	15114,8	11,2	36,0	15,4	37,1	437,7	0,83
2014	27239	4370	5847	20262,9	25,8	35,5	14,8	35,7	443,0	1,10
2015	26902	4110	5589	101912,2	30,4	34,1	14,5	34,9	706,1	4,37
2016	27026	4610	5967	89330,8	24,9	41,7	15,7	37,8	1196,5	1,80
2017	27585	4250	5865	68276,8	16,5	48,9	16,5	39,8	1528,10	1,08
2018	27699	4740	6374	66878,1	13,5	56,5	16,1	38,8	1610,8	1,03
2019	27842	4910	5940	61720,3	12,8	56,3	16,4	39,5	1214,9	1,05

Джерело: дані згруповано авторами на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця 2
Середні значення показників для розрахунку таксономічного коефіцієнта, що виражає ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні

Показник	Середнє значення
Економічна ефективність	
Посівна площа сільськогосподарських угідь, тис га	27504,50
Урожайність зерна та зернобобових, кг/га	4049,00
Виробництво сільськогосподарської продукції на 1 особу, грн	5554,60
Чистий прибуток с/г підприємств від реалізації продукції, млн грн	49281,33
Рентабельність виробництва с/г продукції на с/г підприємствах, %	20,37
Екологічна ефективність	
Внесення мінеральних добрив (N, P ₂ O ₅ і K ₂ O) під урожай на 1 га с/г угідь, кг	39,76
Площі, оброблені мінеральними добривами, млн га	15,09
Частка площ, оброблених мінеральними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь, %	36,33
Інвестиційна ефективність	
Сукупність капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь, грн/га	662,97
Прибуток від сільськогосподарської продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, грн/га	1,44

Джерело: власні розрахунки авторів

Після стандартизації всі змінні треба розділити на *стимулятори* і *дестимулятори*. Основою такого поділу є характерний вплив кожного показника на рівень об'єкта, що досліджується. Ознаки, що мають позитивний (стимулювання) вплив на загальний рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні, називаються стимуляторами; ознаки, що сповільнюють ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні, називаються дестимуляторами [7].

До стимуляторів, тобто до показників, зростання яких позитивно впливає на рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні, віднесемо: посівні площі сільськогосподарських угідь; урожайність зерна та зернобобових; виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу; чистий прибуток с/г підприємств від реалізації продукції; рентабельність виробництва с/г продукції на с/г підприємствах; сукупність капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь та прибуток від сільськогосподарської продукції на 1 грн капітальних інвестицій. До дестимуляторів віднесемо: внесення мінеральних добрив (N, P₂O₅ і K₂O) під урожай на 1 га с/г угідь; площі, оброблені мінеральними добривами; частку площ, оброблених мінеральними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь.

Поділ ознак на стимулятори та дестимулятори – основа для побудови вектора-еталону. Елементи цього вектору мають координати та формуються зі значень показників за формулою:

$$\begin{aligned} Z_{oi} &= \max Z_{ij} (\text{стимулятор}) \\ Z_{oi} &= \min Z_{ij} (\text{дестимулятор}) \end{aligned} \quad (4)$$

Таким чином, вектор-еталон, що характеризує ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні, має координати:

$$P_o = (1,030; 1,213; 1,148; 2,068; 1,492; 0,644; 0,842; 0,840; 1,956; 3,026) \quad (5)$$

Наступним етапом визначення таксономічного показника є визначення відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном. Ця відстань розраховується за формулою:

$$C_{i/0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2} \quad (6)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника в період i ;

z_{0j} – стандартизоване значення j -го показника в векторі-еталоні.

Отже, у результаті обчислень отримуємо оптимальні відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном (C_{io}) за 2010–2019 рр., що в подальшому слугуватиме початковим елементом для розрахунку показника таксономії:

$$\begin{aligned} C_{i2010} &= 3,848; C_{i2011} = 2,930; C_{i2012} = 2,994; \\ C_{i2013} &= 3,497; C_{i2014} = 3,172; C_{i2015} = 1,159; C_{i2016} = 1,953; \\ C_{i2017} &= 2,576; C_{i2018} = 2,693; C_{i2019} = 2,766. \end{aligned}$$

Після знаходження зазначеної вище відстані розраховуємо необхідні показники за формулами:

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{io} \quad (7)$$

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{io} - \bar{C}_0)^2} \quad (8)$$

$$C_o = \bar{C}_0 + 2S_0 \quad (9)$$

$$d_i = \frac{C_{io}}{C_o} \quad (10)$$

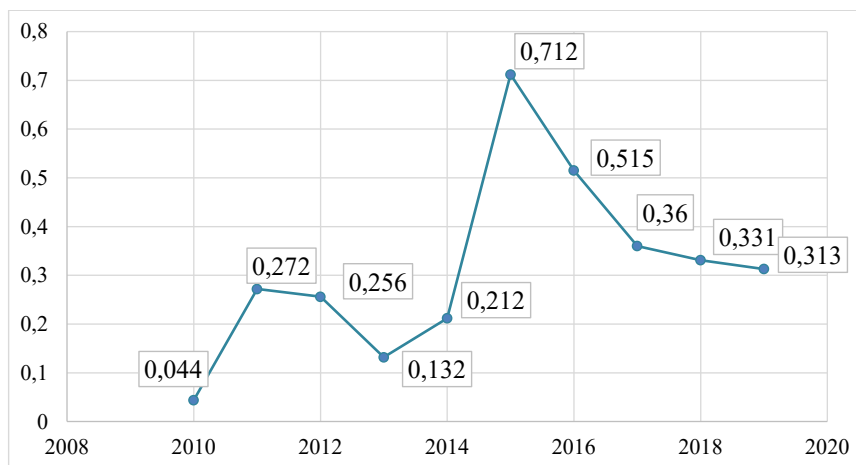
Сам же **таксономічний показник** (K_i) визначимо за формулою:

$$K_i = 1 - d_i \quad (11)$$

Розраховані за наведеною вище формулою (11) значення коефіцієнта таксономії за 2010–2019 рр., що слугать для оцінки комплексної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні, наведені в табл. 3.

Зміни динаміки таксономічного показника оцінки комплексної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні за 2010–2019 рр. зображено на рис. 1.

Висновки з проведеного дослідження. Досліджуючи таксономічний показник оцінки комплексної

Рис. 1. Динаміка таксономічного показника оцінки комплексної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні за 2010–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки авторів

Таблиця 3

Значення коефіцієнтів таксономії K_i , що розраховані для оцінки комплексної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні за 2010–2019 рр.

Роки	Коефіцієнт таксономії (K_i)	Проміжні розрахунки				
		d_i	C_{i0}	C_0	S_0	C_0
2010	0,044	0,956	3,848	2,759	0,634	4,026
2011	0,272	0,728	2,930			
2012	0,256	0,744	2,994			
2013	0,132	0,868	3,497			
2014	0,212	0,788	3,172			
2015	0,712	0,288	1,159			
2016	0,515	0,485	1,953			
2017	0,360	0,640	2,576			
2018	0,331	0,669	2,693			
2019	0,313	0,687	2,766			

Джерело: власні розрахунки авторів

ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні за 2010–2019 рр., варто зауважити, що він має найбільше значення в 2015 р. Це означає, що у цьому році спостерігався найбільший рівень комплексної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні. Протягом 2010–2014 рр. та 2016–2019 рр. значення таксономічного показника, а

отже, і рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні, коливався та знижувався. Це зниження пояснюється тим, що, зокрема, у 2016 р. спостерігаємо зниження таких показників-стимуляторів: чистого прибутку с/г підприємств від реалізації продукції та рентабельності виробництва с/г продукції на вітчизняних с/г підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво : монографія. Київ : Знання, 2015. 463 с.
2. Senyshyn O., Kundytshyj O., Klepanchuk O. An index analysis for the assessment of the competitiveness of food products in Ukraine. *Journal of Competitiveness: scientific periodical journal*. 2019. Issue 11(2). P. 130–143.
3. Лупенко Ю., Захарчук О., Могилова М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 5–12.
4. Макогон В.В. Оцінка ефективності виробництва цукрових буряків із використанням базисних виробничих функцій. *Економіка АПК*. 2013. № 9. С. 32–36.
5. Ряснянська А.М. Оцінка ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та національне господарство»*. 2016. Вип. 8. С. 65–69.
6. Уланчук В., Альошкіна Л. Шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 10–15.
7. Плота В. Порівняльний багатовимірний аналіз в економічних дослідженнях. Москва : Фінанси і статистика, 1989. 176 с.
8. Сабліна Н.В., Теличко В.А. Использование метода таксономии для анализа внутренних ресурсов предприятия. *Бизнес Информ*. 2009. № 3. Вип. 20/11. С. 78–82.

References:

1. Varnalij Z.S. (2015) Konkurencija i pidpryjemnyctvo [Competition and entrepreneurship]. Kyjiv: Znannja, 463 s. (in Ukrainian).
2. Senyshyn O., Kundytshyj O., Klepanchuk O. (2019) An index analysis for the assessment of the competitiveness of food products in Ukraine. *Journal of Competitiveness: scientific periodical journal*, issue 11(2), pp. 130–143.
3. Lupenko Ju., Zakharchuk O., Moghylova M. (2017) Naukove zabezpechennja tekhniko-tekhnologichnogho onovlennja aghrarnogho vyrobnyctva v Ukrajinі [Scientific support of technical and technological renewal of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economics of AIC], no. 5, pp. 5–12.
4. Makoghon V.V. (2013) Ocinka efektyvnosti vyrobnyctva cukrovyykh burjakiv iz vykorystannjam bazysnykh vyrobnychykh funkciy [Estimation of efficiency of sugar beet production with use of basic production functions]. *Ekonomika APK* [Economics of AIC], no. 9, pp. 32–36.
5. Rjasnjansjka A.M. (2016) Ocinka efektyvnosti vykorystannja zemelj sil'sjko-gospodarsjkykh pidpryjemstv [Evaluation of land use efficiency of agricultural enterprises]. *Visnyk Uzhhorod'sjko-gho nacional'nogho universytetu. Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta nacionaljne ghospodarstvo* [Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the National Economy], no. 8, pp. 65–69.
6. Ulanchuk B., Aloshkina L. (2009) Shliakhy pidvyshchennja efektyvnosti vykorystannja zemelnykh resursiv u silskohospodarsjkykh pidpryjemstvakh rehionu [Ways to increase the efficiency of land use in agricultural enterprises in the region]. *Ekonomika APK* [Economics of AIC], no. 9, pp. 10–15.

7. Plyuta V. (1989) Porivnialnyi bahatovymirnyi analiz v ekonomichnykh doslidzhenniakh [Comparative Multivariate Analysis in Economic Research]. Moskva: Finansyi i statistika, 176 p. (in Ukrainian)

8. Sablina N.V., Telichko V.A. (2009) Ispolzovanie metoda taksonomii dlya analiza vnutrennih resursov predpriyatiya. [Using the taxonomy method to analyze the internal resources of the enterprise]. *Biznesinform* [Businessinform], no. 3, vol. 20/11, pp. 78–82.

E-mail: kutsykpetro@gmail.com

УДК 338.45:658.51

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.7>

Макаренко С.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, менеджменту та адміністрування,
Херсонський державний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведено аналіз інноваційної активності промислових підприємств. Визначено, що сучасний стан національної та регіональних економік свідчить про перманентне зменшення уваги та сприяння органів влади щодо стимулювання вітчизняної промисловості впроваджувати інноваційні технології у виробничий процес. Для максимізації результативності залучення й використання державних і приватних джерел фінансування обґрунтовано доцільність створення експертної групи і використання економіко-математичних моделей для обробки отриманої інформації та визначення тенденцій розвитку промислових підприємств і ключових напрямів інвестування. За поглядами залучених експертів, ураховуючи рівень кореляційного зв'язку, встановлено, що найбільший вплив на індекс промислової продукції мають індекс капітальних інвестицій у промисловість, загальний обсяг витрат на інновації та рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності промислових підприємств.

Ключові слова: індекс промислової продукції, інновації, менеджмент, інвестиції, органи влади.

RESEARCH OF THE SPECIFIC DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Makarenko Serhii

Kherson State University

The article touched upon the relevance of innovation and integration of innovation into production. The article examines the sources of financial support for innovation activities of business entities. Was analyzed volume and dynamics of the innovation activity financing structure in Ukraine. It is established that in the conditions of limited sources of financing for the introduction of advanced innovative technologies and equipment modernization, to retain the existing positions and increase the overall level of competitiveness can only the company that establishes a close relationship with government bodies, local governments and trade union organizations with the aim of obtaining possible preferences for development within the existing regulatory right field. The methodological basis of the research consist of the scientific works of domestic, foreign scientists and leading experts, statistical and analytical materials of state authorities. A questionnaire was selected as the method of data collection for the study. The survey was conducted among the top executives of educational institutions, local authorities, Kherson trade union organizations. The results were obtained through the use of methods such as: expert, economic and mathematical, abstract-logical - for theoretical generalization and formulation of conclusions. One of the most important factors in increasing the efficiency of production and maximizing the probability of attracting investments is to ensure the economic and rational use of material, labor, financial resources, production capacity; optimization of the structure of resource consumption based on the introduction of new design and technological solutions that allow to increase the completeness of the use of production resources; reducing the cost of productive resources at all stages of production and consumption. The mechanism of determining the optimal predictive model, taking into account the influence of the shadow sector on the official statistical indicators of the development of the economy and the processing industry in particular, deserves further study.

Keywords: industrial production index, innovations, management, investments, government.

Постановка проблеми. Сучасні особливості розвитку національної економіки в умовах розповсюдження пандемії COVID-19 характеризуються знижен-

ням ділової активності суб'єктів господарювання всіх форм власності та зменшенням надходжень податків та зборів до бюджетів усіх рівнів. Як наслідок, лише

за підсумками II кварталу 2020 р. [7] обсяг валового внутрішнього продукту в постійних цінах 2016 р. зменшився на 11,4% порівняно з аналогічним періодом 2019 р. Найбільше падіння спостерігалось стосовно тимчасового розміщування й організації харчування (-58,1%), сільського, лісового та рибного господарств (-29,1%), надання інших видів послуг (-27,1%), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (-26,9%), адміністративного та допоміжного обслуговування (-22,6%), професійної, наукової та технічної діяльності (-21,1%), переробної промисловості (-14,7%).

Для втримання наявних позицій на ринках виробництва й збуту кінцевої продукції, забезпечення зростання вітчизняної економіки та рівня добробуту місцевої громади органам державної влади та місцевого самоврядування необхідно забезпечити активізацію інноваційної діяльності у виробничій сфері, оскільки саме в ній забезпечується максимізація доданої вартості продукту. Ураховуючи специфіку вітчизняної економіки, особливу увагу необхідно приділити активізації інноваційної діяльності вітчизняних промислових об'єктів. Разом із тим у сучасних умовах обмеженості державних та приватних фінансових ресурсів для максимізації результативності їх залучення і використання необхідно забезпечити створення експертної групи, до складу якої увійдуть провідні фахівці галузі й наукової спільноти, та використання економіко-математичних моделей для обробки отриманої інформації і визначення тенденцій розвитку промислових підприємств та ключових напрямів інвестування. Зазначене визначило актуальність теми дослідження, її завдання та зміст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей розвитку національної економіки в умовах розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, здійснюють у своїх аналітичних працях як фахівці органів державної влади (Кабінет Міністрів України, Державна служба статистики України), так і представники бізнес-структур і громадських організацій. Сучасні проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств активно обговорюються у працях І.П. Андрушкова, О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишина [1], С.Ю. Ілляшенко [2], С.О. Кушнір, Л.М. Рудь [3], Н.М. Олійник, С.А. Рибачка [4], Л.О. Корчевської [5] та ін. Незважаючи на вагомий напрацювання, залишаються проблеми, що потребують додаткового наукового аналізу, особливо щодо визначення специфіки функціонування вітчизняних промислових підприємств та найефективніших напрямів інвестування в умовах обмеженості наявних джерел фінансування.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні основних тенденцій та прогнозуванні подальшого розвитку промислової галузі. Методологічну основу дослідження становили наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених та провідних фахівців, статистичні й аналітичні матеріали органів державної влади. Як метод збору даних для дослідження було вибрано анкету. Анкетування проводилося серед топ-керівництва закладів освіти (факультет економіки і менеджменту Херсонського державного університету), місцевих органів державної влади (Департамент розвитку економіки Херсонської обласної державної адміністрації, Головне управління ДПС у Херсонській

області, Автономній Республіці Крим та м. Севастополі), профспілкових організацій (Херсонська обласна міжгалузева рада професійних спілок). Результати отримані шляхом використання таких методів, як: експертний – для дослідження впливу ринкових чинників на розвиток промисловості; економіко-математичний – під час прогнозування тенденцій розвитку промислової галузі; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим елементом інноваційного розвитку суб'єктів господарювання всіх форм власності є налагодження взаємодії та отримання можливої прямої (у вигляді фінансових ресурсів) та непрямой (у вигляді податкових пільг, виділення додаткових бюджетних місць для підготовки кваліфікованих кадрів за державним замовленням тощо) допомоги від органів державної влади та місцевого самоврядування. Водночас сучасний стан національної та регіональних економік свідчить про перманентне зменшення уваги та сприяння органів влади щодо стимулювання вітчизняної промисловості впроваджувати інноваційні технології у виробничий процес. Так, загальний обсяг витрат на інновації (у перерахунку в долари США за середньорічним курсом обміну [6]) протягом 2010–2019 рр. зменшився у 1,8 рази, з 1 013,85 млн дол. США у 2010 р. до 550,23 млн дол. США у 2019 р.; питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств зменшилася з 3,8% у 2010 р. до 1,3% у 2019 р. При цьому, незважаючи на загальне зменшення обсягів фінансування, наукові дослідження, розробки, придбання обладнання, програмного забезпечення, зовнішніх знань здійснюються здебільшого за рахунок власних коштів підприємств, питома вага яких у загальній сукупності протягом останніх років коливалася від 84,5% у 2017 р. до 97,2% у 2015 р. Питома вага коштів державного бюджету в 2015 р. досягла мінімуму і становила лише 0,4% у загальному обсязі витрат на інноваційну діяльність [7]. Незважаючи на незначне поліпшення за підсумками 2019 р., питома вага коштів державного бюджету є так само низькою і становить лише 3,9%.

Ураховуючи наявний фінансовий дисбаланс, а також політичну й економічну нестабільність у країні, обсяг залучених коштів інвесторів-нерезидентів для фінансування інноваційної діяльності у 2019 р. [7] становив лише 0,3% від загального обсягу витрат, що у 100 разів менше порівняно з 2010 р. (30%).

Проведений аналіз свідчить про майже відсутню увагу з боку органів влади та бізнесу щодо необхідності й економічної доцільності впроваджувати інноваційні технології у господарський процес. Разом із тим потрібно враховувати, що розвинені країни Західної Європи і США черпають фінансові ресурси для інноваційної діяльності як із державних, так і з приватних джерел, і для них характерний рівномірний розподіл фінансових ресурсів для науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок між державним і приватним капіталом [2].

Для більш детального аналізу та визначення обґрунтованості щодо розподілу наявних джерел фінансування, використовуючи знання й досвід провідних експертів закладів освіти (факультет економіки і менеджменту Херсонського державного універси-

тету), місцевих органів державної влади (Департамент розвитку економіки Херсонської обласної державної адміністрації, Головне управління ДПС у Херсонській області, Автономній Республіці Крим та м. Севастополі), профспілкових організацій (Херсонська обласна міжгалузева рада професійних спілок) було досліджено вплив основних показників на індекс промислової продукції (Y). За поглядами респондентів установлено, що найбільший вплив мають такі показники: індекс капітальних інвестицій у промисловість (X₁); частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, % (X₂); частка обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств, % (X₃); витрати на інновації, млн дол. США (X₄); кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, осіб (X₅); зайняте населення у промисловості, тис осіб (X₆); рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності промислових підприємств (X₇); середньомісячна заробітна плата у промисловості, дол. США (X₈).

Необхідні матеріали для подальшого оброблення та визначення достовірності й обґрунтованості побудови прогнозової моделі розвитку відображено в табл. 1.

Використовуючи формулу для обчислення коефіцієнтів парної кореляції, було встановлено такий зв'язок між результативним показником (Y) та вказаними чинниками:

– r_{yx1} = 0,849847 – згідно зі шкалою оцінювання зв'язку змінних, зв'язок між Y та X₁ є сильним, а отже, вплив вказаного чинника на кінцевий результат є суттєвим, і до моделі вказаний показник повинен включатися;

– r_{yx2} = 0,051503 – зв'язок між Y та X₂ вважається дуже слабким;

– r_{yx3} = 0,026207 – зв'язок між Y та X₃ вважається дуже слабким;

– r_{yx4} = 0,362534 – зв'язок між Y та X₄ вважається середнім;

– r_{yx5} = -0,04373 – зв'язок між Y та X₅ вважається дуже слабким;

– r_{yx6} = 0,077168 – зв'язок між Y та X₆ вважається дуже слабким;

– r_{yx7} = 0,782106 – зв'язок між Y та X₇ вважається вище середнього;

– r_{yx8} = 0,193185 – зв'язок між Y та X₈ вважається слабким.

Таким чином, розрахунок коефіцієнтів парної кореляції дав змогу виявити суттєві і несуттєві фактори впливу на результативний показник. Фактори X₂, X₃, X₅, X₆ та X₈, відповідно до вказаного критерію, у подальшому не розглядаються і до моделі не включаються, що дає змогу спростити розрахунки без суттєвих спотворень результатів моделювання й прогнозування.

Отже, під час прогнозування індексу промислової продукції пропонуємо використовувати таку множинну лінійну регресію:

$$Y = A_0 + A_1 * X_1 + A_2 * X_2 + A_3 * X_3, \quad (1)$$

де Y – індекс промислової продукції;

X₁ – індекс капітальних інвестицій у промисловість;

X₂ – витрати на інновації, млн дол. США;

X₃ – рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності промислових підприємств.

За результатами проведених розрахунків отримано таку функцію:

$$Y = 75,599 + 0,065 * X_1 + 0,0066 * X_2 + 2,5091 * X_3$$

Отримані результати відобразимо на рис. 1.

Для оцінки рівня впливу кожного з факторів, включених в економетричну модель, на формування результативного показника – індексу промислової продукції, скористаємося методом ланцюгових підстановок, тобто змінимо чисельне значення кожного фактору змінних на 10% і порівняємо отримані результати з результатом в останньому часовому періоді.

Отже, відповідно до побудованої економіко-математичної моделі, розрахуємо математичну кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань в останньому часовому періоді:

$$Y_{\text{ост}} = 75,599 + 0,065 * 115,5 + 0,0066 * 550,23 + 2,5091 * 5,5 = 100,52$$

Збільшимо кожний фактор почергово на 10%:

$$Y_1 = 75,599 + 0,065 * 115,5 * 1,1 + 0,0066 * 550,23 + 2,5091 * 5,5 = 101,27$$

$$Y_2 = 75,599 + 0,065 * 115,5 * 1,1 + 0,0066 * 550,23 * 1,1 + 2,5091 * 5,5 = 101,63$$

$$Y_3 = 75,599 + 0,065 * 115,5 * 1,1 + 0,0066 * 550,23 * 1,1 + 2,5091 * 5,5 * 1,1 = 103,01$$

Порівняємо кожний наступний результат із попереднім:

$$\Delta_1 = 101,27 - 100,52 = 0,75$$

$$\Delta_2 = 101,63 - 101,27 = 0,36$$

$$\Delta_3 = 103,01 - 101,63 = 1,38$$

Таблиця 1

Необхідні матеріали для подальшого оброблення та визначення достовірності й обґрунтованості побудови прогнозової моделі розвитку

Роки	Показники								
	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
2011	108	125,5	16,2	3,8	1799,02	175330	3352,7	4,7	391,46
2012	99,3	107,3	17,4	3,3	1436,69	164340	3236,7	3,4	437,62
2013	95,7	109,1	16,8	3,3	1196,37	155386	3170	3	472,16
2014	89,9	75,9	16,1	2,5	647,44	136123	2898,2	1,6	335,5
2015	87,7	98,3	17,3	1,4	632,36	122504	2573,9	0,9	219,23
2016	104	118	18,9	1	909,13	97912	2494,8	4,2	230,99
2017	101,1	122,1	16,2	0,7	342,81	94274	2440,6	6,8	286,92
2018	103	116,4	16,4	0,8	447,79	88128	2426	6,3	354,15
2019	99,5	115,5	15,8	1,3	550,23	79262	2461,5	5,5	456,09

Джерело: складено та розраховано автором на основі [6; 7]

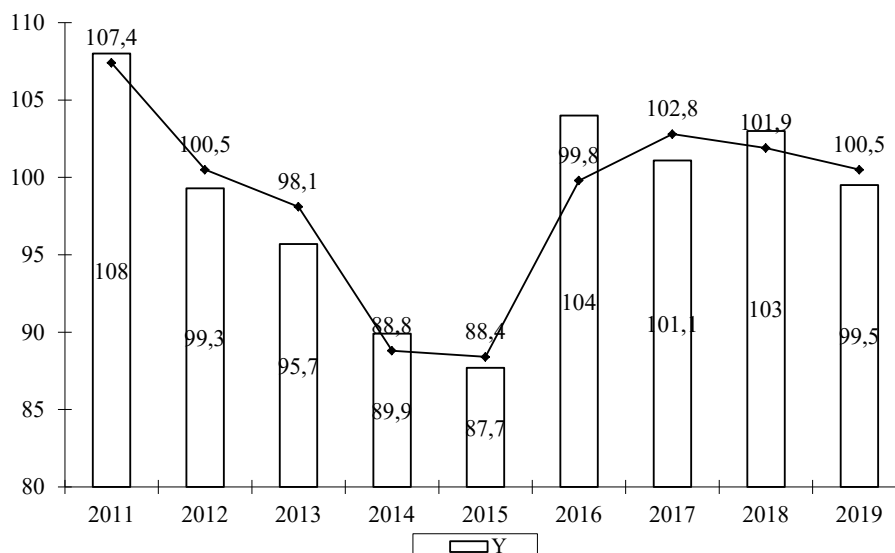

Рис. 1. Побудова економетричної моделі індексу промислової продукції

Джерело: побудовано автором

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що в короткостроковому періоді найбільший вплив на індекс промислової продукції з досліджуваних факторів має рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності промислових підприємств. Водночас потрібно враховувати й той факт, що збільшення обсягів залучення капітальних інвестицій у закупівлю інноваційних машин, обладнання, інвентарю тощо, а також перманентне проведення досліджень і розробок щодо виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції є основою для зменшення собівартості з можливим одночасним зростанням якості виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг. Зазначене також дасть змогу збільшити рівень рентабельності операційної діяльності вітчизняних промислових підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження свідчать, що для максимі-

зації результативності залучення й використання державних і приватних джерел фінансування необхідно забезпечити створення експертної групи, до складу якої увійдуть провідні фахівці галузі й наукової спільноти, та використання економіко-математичних моделей для обробки отриманої інформації та визначення тенденцій розвитку промислових підприємств і ключових напрямів інвестування.

Під час побудови прогнозних сценаріїв розвитку вітчизняної промислової галузі було виявлено чинники, які мають вагомий вплив на загальний результативний показник – індекс промислової продукції. За поглядами залучених експертів, ураховуючи рівень кореляційного зв'язку, встановлено, що найбільший вплив мають індекс капітальних інвестицій у промисловість, загальний обсяг витрат на інновації та рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності промислових підприємств.

Список використаних джерел:

1. Андрушків І.П., Вовчак О.Д., Рушишин Н.М. Інвестування регіональної економіки та його ефективність в Україні : монографія. Львів : ЛКА, 2010. 192 с.
2. Ілляшенко С.Ю. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : монографія. Суми : Університетська книга, 2008. 615 с.
3. Кушнір С.О., Рудь Л.М. Інвестиційна привабливість агропромислового комплексу України: сучасний стан та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 1(57). С. 42–46.
4. Макаренко С.М., Олійник Н.М., Рибачок С.А. Удосконалення державної інвестиційної політики як основи впровадження інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах. *Економічні інновації*. № 3(72). С. 62–70.
5. Олійник Н.М., Корчевська Л.О., Макаренко С.М. Оцінка інвестиційної складової економічної безпеки Херсонського регіону з метою залучення міжнародних проектів. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2017. № 1(244). С. 130–134.
6. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 25.10.2020).
7. Статистика. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.10.2020).

References:

1. Andrushkiv, I.P., Vovchak, O.D. & Rushchysyn, N.M. (2010). Investuvannia rehionalnoi ekonomiky ta yoho efektyvnist v Ukraini: monohrafiia [Investment into regional economy and its effectiveness in Ukraine]. L.: LKA. (in Ukrainian)

2. Illiashenko, S. Yu. (2008). *Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu: monohrafiia* [Marketing innovation and innovation in marketing]. Sumy: VTD «Universytetska knyha». (in Ukrainian)
3. Kushnir, S.O. & Rud, L.M. (2017). Investytsiina pryvablyvist ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy [Investment attractiveness of the agroindustrial complex Ukraine: current state and prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi»*, vol. 1, no. 57, pp. 42–46. (in Ukrainian)
4. Makarenko, S.M., Oliinyk, N.M., & Rybachok, S.A. (2019). Udoshkonalennia derzhavnoi investytsiinoi polityky yak osnovy vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii na vitchyznianskykh pidpriemstvakh [Improvement of state investment policy as the basis of implementation of innovative technologies on domestic enterprises]. *Ekonomichni innovatsii. Zbirnyk naukovykh prats*. Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen NAN Ukrainy, no. 3(72), pp. 62–70. (in Ukrainian)
5. Oliinyk, N.M., Korchevska, L.O. & Makarenko, S.M. (2017). Otsinka investytsiinoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky Khersonskoho rehionu z metoiu zaluchennia mizhnarodnykh proektiv [Evaluation of investment component of the economic security of Kherson region to attract international projects]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky*. Khmelnytskyi, vol. 1, no. 244, pp. 130–134. (in Ukrainian)
6. Ofitsiyni kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut. Natsionalnyi bank Ukrainy [Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies. National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua> (accessed 25 October 2020).
7. Statystyka. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Statistics. State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 October 2020).

E-mail: makar0684@gmail.com

УДК 334.021

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.8>

Сатир Л.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет

Кепко В.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет

Стаднік Л.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет

ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ БОРОШНЯНИМИ КОНДИТЕРСЬКИМИ ВИРОБАМИ: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті визначено ключові принципи підприємницької діяльності в системі організації торгівлі борошняними кондитерськими виробами на основі реалізації продукції з інноваційним складом, зокрема збагачених фізіологічно функціональними інгредієнтами, дано специфіку формування асортименту кондитерських виробів на основі проведення товарознавчої експертизи. Установлено, що кондитерські вироби становлять групу харчових продуктів широкого асортименту, що значно різняться між собою за ціною, складом і споживчими характеристиками, та указано, що сьогодні торгівля кондитерськими виробами зіштовхується з низкою проблем, які залежать від специфіки даної галузі. Визначено ключові проблеми підприємницької діяльності в системі організації торгівлі кондитерськими виробами. Для аналізу організації торгівлі на основі проведення товарознавчої експертизи кондитерських виробів проаналізовано структуру ринку кондитерських виробів у м. Біла Церква. Резюмовано, що політика організації торгівлі борошняними кондитерськими виробами повинна ґрунтуватися на основі розв'язання ключових проблем підприємницької діяльності у кондитерській галузі, пов'язаних, зокрема, з монополізацією виробництва, складністю процесу формування вартості кондитерської продукції, залежністю від імпортової сировини та ризиками, що пов'язані з реалізацією продукції нетривалого зберігання.

Ключові слова: товарознавство, експертиза виробу, кондитерський виріб, споживач, організація торгівлі, підприємництво.

THE COMMODITY EXPERTISE AT THE TRADE ORGANIZATION FLOUR AND CONFECTIONERY PRODUCTS: ANALYSIS AND PROSPECTS

Satyr Larysa, Kepko Valentyna, Stadnik Leonid
Bila Tserkva National Agrarian University

The confectionery market is a complex market of highly competitive products where the key role plays price-quality correlation. The efficiency of the confectionery market is determined by the growing demand of the population for confectionery products and the competitive potential of producers, which indicates the necessity for innovative development. It is established that confectionery products are a group of food products of a wide range which differ significantly in price, composition and consumptive characteristics. About half of the confectionery market in Ukraine is flour confectionery products (FCP). They make use in stable demand, price affordability, etc. The article examines the key principles of in trade organization in flour confectionery products based on the sale of products with innovative composition, particularly enriched with physiologically functional ingredients. The analysis of the Ukrainian confectionery market structure in Bila Tserkva city has been carried out and the specifics of forming the range of confectionery products on the basis of commodity expertise have been researched. It has been noted that trade organization in confectionery products is facing a range of problems that depends on the specifics of this industry. It should be noted that respondents, along with such traditional consumer properties as organoleptic characteristics, noted the high importance for them of nutritional value and caloric content of products. The cost of FCP was noted as a less significant characteristic. The results of the survey show a fairly high level of literacy of the respondents regarding the composition of FCP and their importance in nutrition. To study the issue about formation the principles of commercial activity realization in the system of trade organization on the basis of commodity research of confectionery products, the structure of the confectionery product market in Bila Tserkva has been analyzed. It is summarized that the trade in flour confectionery products should be based on solving key problems of entrepreneurial activity in the confectionery industry, particularly: monopolization of production, complexity of formation the process of confectionery production value, dependence on imported raw materials and risks associated with the sale of short-term storage products.

Keywords: commodity research, expertise, confectionery product, consumer, trade organization, entrepreneurship.

Постановка проблеми. Ринок кондитерських виробів є складним ринком товарів із високою конкуренцією, де ключову роль відіграє співвідношення ціни й якості. Ефективність ринку кондитерських виробів визначається зростаючим попитом населення на кондитерську продукцію і конкурентним потенціалом виробників, що говорить про необхідність інноваційного розвитку. Актуальною тенденцією в розвитку ринку продуктів харчування є збільшення споживання продуктів, які відіграють важливу роль у фізіологічних процесах організму – фізіологічно функціональних інгредієнтів. До таких інгредієнтів належать вітаміни, мінеральні речовини, харчові волокна, поліненасичені жирні кислоти, повноцінний білок та інші цінні компоненти харчових продуктів.

Кондитерські вироби становлять групу харчових продуктів широкого асортименту, що значно різняться між собою за ціною, складом і споживчими характеристиками. Близько половини ринку кондитерських виробів в Україні становлять борошняні кондитерські вироби (БКВ). Вони користуються стабільним попитом, ціновою доступністю тощо. Борошняні кондитерські вироби роблять істотний внесок до раціону харчування різних вікових груп населення, особливо дітей та молоді. Однак склад БКВ не є збалансованим, оскільки дана продукція має низьку харчову і високу енергетичну цінність (калорійність), містить велику кількість жирів і вуглеводів за незначного вмісту незамінних інгредієнтів, макро- і мікронутрієнтів. Інновації на ринку продуктів харчування орієнтовані на конкретних споживачів. З огляду на доступність і популярність БКВ серед українських споживачів, формування їх асортименту з урахуванням функціональної спрямованості є актуальним напрямом.

Зважаючи на вищевказане, питання ведення підприємницької діяльності в системі організації торгівлі на основі проведення товарознавчої експертизи

борошняних кондитерських виробів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вивчення ринку кондитерської продукції, реалізації кондитерських виробів та ведення бізнесу даній сфері займалися багато науковців, теоретиків на практиків. Проводячи аналіз праць, що висвітлені в інформаційному науковому середовищі, можна презентувати такі висловлювання авторів щодо розвитку кондитерської галузі виробів. Наприклад, О.О. Трофименко та М.А. Золотопер зазначають, що «сьогодні сегмент ринку кондитерських виробів динамічно розвивається, характеризується високим рівнем конкуренції, великою кількістю кондитерських компаній із широким асортиментом продукції та високим попитом» [1, с. 165].

«Згідно зі статистикою, 6 кг шоколаду на рік з'їдає житель Західної або Центральної Європи. Аналіз ринку кондитерських виробів в Україні демонструє, що українці споживають шоколад та інші солодоці в кілька разів менше – близько 1,3–1,4 кг. Однак цифри свідчать не про відсутність популярності солодоців в Україні, а про важку економічну ситуацію, оскільки в 2014–2015 рр. відбувся різкий спад доходів населення. Ринок кондитерських виробів України в 2015 р. був на 0,1% менше, ніж у 2016-му. Кондитерські вироби стали однією з основних статей економії витрат. Спад споживання вплинув на обсяги виробництва кондитерських виробів. Мінімальні поліпшення намітилися лише у 2016 р. Аналіз ринку кондитерських виробів 2017 р. демонструє, що перспективи розвитку не сильно обнадіюють, але тим не менше є позитивна динаміка [2]. Зокрема, у 2019 р. прослідковується «збільшення обсягів виробництва цукерок шоколадних (окрім цукерок з умістом алкоголю, шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках (+2,2%), карамелі, тофі (ірису) та солодоців аналогічних (+3,3%)» [3]. «Рівень споживання кондитерських виробів в Україні значно нижчий, аніж у

країнах ЄС, що зумовлюється низьким рівнем доходу порівняно з європейськими країнами. Покращення економічної ситуації в країні дасть можливий невеликий ріст ринку за рахунок збільшення платоспроможного попиту» [4, с. 47]. «Аналіз динаміки обсягів реалізації та фінансових результатів найбільших підприємств кондитерської галузі показав, що деякі великі підприємства галузі демонструють значне зростання прибутку в кризові 2014–2016 рр. Це дає підстави стверджувати, що, незважаючи на негативний вплив зовнішнього середовища, підприємства мають потенційні сприятливі перспективи розвитку завдяки ефективному менеджменту та іншим внутрішнім конкурентним перевагам. Також можна зробити припущення щодо високого потенціалу галузі, що підтверджують позитивні результати економічних суб'єктів навіть в умовах значного економічного спаду» [5]. «З 2015 по 2016 р. спостерігалось зростання виробництва, у тому числі виробництва вафель та вафельних облаток на 3%, виробництва шоколаду у брикетах, пластинах чи плитках – на 14%. Порівняно з 2017 р. у 2018 р. зросло виробництво шоколаду у брикетах, пластинах чи плитках на 24%. У цілому починаючи з 2015 р. відбувається поступове зростання майже по всіх видах продукції в секторі кондитерського ринку. Це свідчить про позитивну динаміку та стабілізацію ситуацію в напрямі пошуку та диверсифікації ринків збуту в даній галузі» [1, с. 166]. У 2018 р. найбільша частка у виробництві борошняних кондитерських виробів в Україні припадала на: печиво солодке, не покрите шоколадом або какао-продуктами, – 39,4%; торти, кондитерські вироби та хлібобулочні вироби з додаванням підсолоджувальних речовин – 23%; вафлі та вафельні облатки, не покриті шоколадом або какао-продуктами, – 11,4%; несолодке печиво, не покрите шоколадом або іншими сумішами, що містять какао, – 11,3% [6, с. 32]. «Дослідження кондитерського ринку в Україні свідчать, що найбільшу частку займає продукція вітчизняного виробництва, що становить близько 95% у загальному обсязі. Ринок кондитерських виробів України є висококонцентрованим, на ньому працює близько 750 компаній» [7, с. 20]. «...кондитерський сегмент є матеріаломістким, оскільки основну частину собівартості продукції становлять витрати на матеріали. До них відносяться цукор, борошно, молоко, какао. Тому зростання цін на сировину становить загрозу для підприємств кондитерського сегменту. Окрім того, для шоколадних виробів основним компонентом є какаобоби, які не виробляються в Україні, а імпортуються. На світовому ринку какао-боби є дефіцитним товаром, а з урахуванням девальвації національної валюти для підприємств кондитерської галузі витрати на сировину зросли в декілька разів, що призвело в свою чергу до підвищення цін на кондитерську продукцію, що обумовлює зниження попиту на продукцію. Цей фактор та зниження купівельної спроможності населення в останні роки треба враховувати та шукати напрями підвищення попиту» [8, с. 212].

Як бачимо з проведеного аналізу останніх досліджень і публікацій, ученими активно досліджуються різні питання щодо розвитку кондитерської галузі, вивчаються питання, що формують якість і безпеку функціональних кондитерських виробів, структуру їх асортименту. Але питання стосовно визначення ключових принципів під-

приємницької діяльності в системі організації торгівлі на основі проведення товарознавчої експертизи борошняних кондитерських виробів, на нашу думку, висвітлено недостатньо. Даний факт указує на потребу в додатковому вивченні даного питання та, зокрема, винайдення інноваційних способів його вирішення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні принципів підприємницької діяльності в системі організації торгівлі борошняними кондитерськими виробами на основі реалізації продукції з інноваційним складом, зокрема збагачених фізіологічно функціональними інгредієнтами.

Зважаючи на мету, основними завданнями дослідження є аналіз структури українського ринку кондитерських виробів та м. Біла Церква; розроблення практичних рекомендацій щодо формування асортименту кондитерських виробів на основі проведення товарознавчої експертизи.

Під час вирішення поставлених завдань було використано загальноприйняті методи досліджень, зокрема систематизації, аналізу та узагальнення, соціологічні, статистичні. Для виявлення переваг споживачів у групі БКВ проведено соціологічне опитування жителів м. Біла Церква із застосуванням вибіркового методу анкетування. Як об'єкти досліджень використовувалися: інформаційні статистичні дані, що характеризують структуру ринку кондитерських виробів; документи, що регламентують вимоги до норм споживання харчових продуктів; Інтернет-ресурси та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харчова промисловість України має не лише велике соціальне значення, оскільки вирішує питання забезпечення населення продуктами харчування, а й становить значну частку економічного сектору країни, а тому вимагає комплексного та системного розвитку як на мікро-, так і на макрорівні.

«Одним з головних завдань національної економіки є зростання ВВП країни, яке можливе завдяки збільшенню обсягів виробництва та реалізації продукції в усіх галузях економіки. Водночас однією з інвестиційно привабливих галузей за перспективами та обсягами виробленої та реалізованої продукції є харчова промисловість. Одне з ключових місць у структурі харчової промисловості посідає сегмент ринку кондитерських виробів» [1, с. 165]. Кондитерська сфера нині є тією складовою частиною харчової промисловості, яка потребує динамічного розвитку, оскільки показники попиту на кондитерські вироби безпосередньо формують прибуток галузі.

Кондитерські вироби – солодощі з високою харчовою цінністю, яскравим візуальним оформленням та унікальним ароматом. Основною сировиною для приготування кондитерської продукції є цукор та його заміники. Складниками кондитерських виробів є борошно, молоко, жири, какао, горіхи, харчові барвники. Слід зазначити, що кондитерські вироби можна поділити на такі групи: виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання; виробництво сухарів, тортів та тістечок тривалого зберігання; виробництво какао, шоколаду та кондитерських виробів із цукру.

БКВ умовно можна розділити на вироби нетривалого (торти і тістечка) і тривалого (печиво, вафлі,

кекси, рулети, пряники тощо) зберігання. Найбільш велику частку ринку займають БКВ із тривалими термінами придатності, на них припадає близько 60% усього виробництва БКВ у країні. Зазначимо, що БКВ нетривалого зберігання є найбільш реалізованими у період свят (Новий рік, Різдво), а продукція тривалого зберігання реалізується протягом року майже зі сталими показниками.

Аналіз ринку БКВ із тривалими термінами зберігання показав, що вони користувалися стабільним попитом у споживачів протягом останніх років. Ціни на даний вид кондитерських виробів зросли у середньому на 10–15%, тоді як шоколад і кондитерські вироби із цукру подорожчали на 25–40%. Загалом продукція БКВ із тривалими термінами зберігання відрізняється нижчими цінами за одиницю ваги (у середньому 30–40 грн/кг), унаслідок чого збільшилися показники її реалізації та споживання. Виробництво БКВ із нетривалими термінами придатності, навпаки, має тенденцію до зниження.

Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2019 р. вітчизняне виробництво кондитерських та хлібобулочних виробів знизилося на 3,9% та 4,5% відповідно, якщо порівнювати з аналогічним періодом 2018 р., коли виробництво шоколадних виробів демонструвало незначну, але все ж таки позитивну динаміку – 0,8%.

Розглядаючи детально кожен сегмент, варто зауважити, що попит на шоколадні вироби має стабільну та зростаючу динаміку. Така ситуація не лише підтримує імпорتنі постачання, а й зменшує залишки уже готової продукції. Українські шоколадні вироби демонструють збільшення (47,3 тис т у 2019 р. проти 46,9 тис т у січні-березні 2018 р.). Причиною такої ситуації є збільшення виробництва цукерок з умістом алкоголю (+8,9% у січні-березні), шоколаду у брикетах, пластинах чи плитках із додаванням зернових культур (+51,9%), шоколаду у брикетах, пластинах чи плитках із начинкою (+10,3%) та шоколаду й аналогічних виробів з умістом какао в брикетах, пластинах чи плитках масою більше 2 кг (24,3%) [9].

Сьогодні комерційна діяльність у системі організації торгівлі кондитерськими виробами зіштовхується з низкою проблем, які залежать від специфіки даної галузі (рис. 1).

Аналізуючи рис. 1, зауважимо, що, по-перше, українська кондитерська галузь, залежить від сировинного чинника, оскільки какао-боби, горіхи тощо постачаються з-за кордону, а тому вартість кондитерської продукції знаходиться у прямій залежності від коливань курсу валют. По-друге, формування ланцюжка вартості кондитерської продукції залежить від багатьох факторів, серед яких: постачання та переробка імпоротної сировини; змішування інгредієнтів; виробництво; упакування; торгівля вже готовою продукцією. Слід зазначити, що на кожному з етапів формування ланцюжка вартості кондитерської продукції можуть виникнути проблеми, як економічні, так і технологічні. Незважаючи на залежність української кондитерської галузі від поставок какао-бобів, горіхів та інших інгредієнтів і на те, що в 2016 р. імпорт какао-бобів скоротився на 36,2%, какао-пасти – на 9,4%, какао-масла – на 11,7%, обсяг виробництва всіх видів шоколаду і шоколадних виробів в Україні не знизився [10].

«Сьогодні підприємства-лідери в сегменті кондитерського ринку сертифіковані відповідно до міжнародної системи менеджменту якості ISO 9000, ISO 22000 та міжнародного стандарту IFS – нового міжнародного стандарту виробництва харчових продуктів, мета якого – допомогти підприємствам харчової галузі в забезпеченні високої якості продукції, що виробляється, і дає можливість продажів продукції в торгівлі мережі країн ЄС» [1, с. 167].

Говорячи про підвищення вимог до якості продукції та її відповідність ДСТУ, можемо сказати, що виробники кондитерських виробів знайшли кілька варіантів розв'язання даної проблеми, зокрема відбулася зміна виробництва кондитерських виробів, що певною мірою вплинуло на якість та

вартість продукції. Разом із тим реалізація даного кроку сприяла:

- 1) збільшенню обсягів випуску шоколадних виробів із меншим умістом какао-продуктів;
- 2) збільшенню обсягів виготовлення шоколадних виробів із різними начинками;
- 3) нарощенню обсягів використання різних добавок;
- 4) активізації використання заміників деяких видів какао-сировини, зокрема пальмової олії.

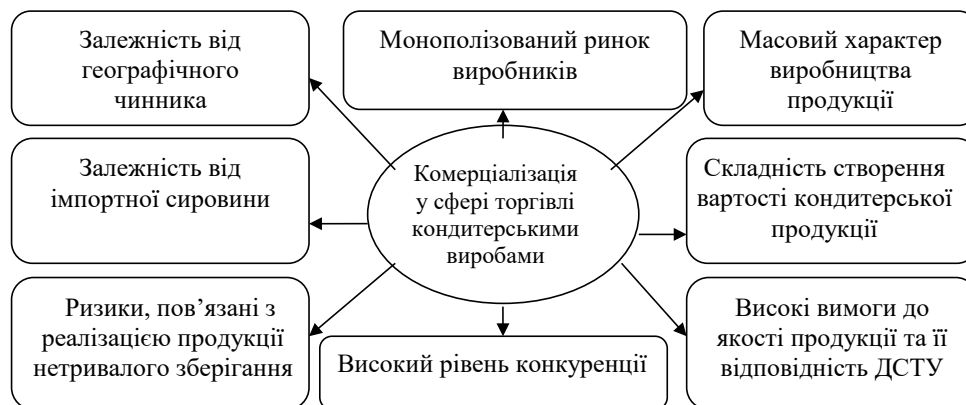
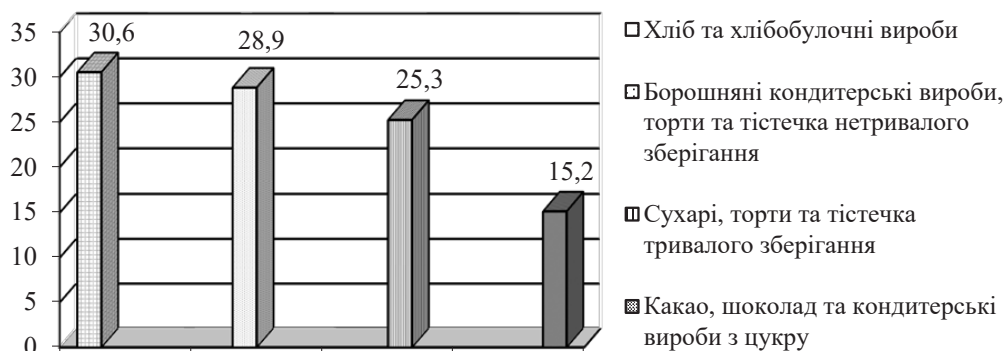

Рис. 1. Ключові проблеми підприємницької діяльності в системі організації торгівлі кондитерськими виробами

Джерело: побудовано авторами на основі проведеного дослідження

Рис. 2. Презентативна вибірка споживачів борошняних кондитерських виробів у м. Біла Церква у 2019 р.

Джерело: побудовано авторами на основі презентативної вибірки

Для дослідження питання щодо формування принципів реалізації підприємницької діяльності в системі організації торгівлі на основі проведення товарознавчої експертизи кондитерських виробів нами було проаналізовано структуру ринку кондитерських виробів за 2019 р. м. Біла Церква із застосуванням вибіркового методу анкетування. Статистична похибка даних не перевищувала 5% за ймовірності 95%. Результати опитування споживачів м. Біла Церква щодо переваг серед БКВ представлено на рис. 2.

Результати опитування показали, що споживачі борошняних кондитерських виробів найбільшу перевагу віддають хлібу та хлібобулочним виробам (30%), великим попитом користуються торти та тістечка нетривалого зберігання (28,9%) та сухарі, торти та тістечка тривалого зберігання (25,3%). Вироби з какао, шоколаду та цукру за споживчими перевагами знаходяться на останньому місці (15,2%). Для виробів функціонального призначення найважливішими ознаками є харчова та енергетична цінність (калорійність), які безпосередньо залежать від їхнього хімічного складу.

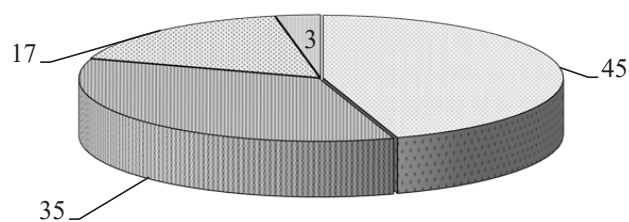
Респондентам було запропоновано оцінити важливість показників харчової та енергетичної цінності (калорійності) у складі кондитерських виробів.

Слід зазначити, що респонденти поряд із такими традиційними споживчими властивостями, як органолептичні характеристики, відзначили високе значення для них харчової цінності і калорійності виробів. При цьому вартість БКВ відзначалася як менш суттєва характеристика. Результати опитування засвідчують досить високий рівень грамотності опитаних респондентів щодо складу БКВ та їх значення в харчуванні.

Аналіз даних опитування споживачів БКВ у м. Біла Церква показав наявність прогнозованого попиту, що підтверджує гіпотезу щодо появи нових потреб, які не можуть бути задоволені вже відомими виробами.

Прогнозований попит може формуватися рекламою, пропагандою, а також досягненнями науково-технічного прогресу, змінами напрямів моди або стилю життя споживачів. Виявлення таких потреб у значній частині споживачів спонукає виробників розробляти новий асортимент виробів, у тому числі функціональної спрямованості, споживчі характеристики і ціна яких відповідали б очікуванням споживачів.

Результати відповідей на питання про те, як часто респонденти споживають БКВ, представлено на рис. 3.

Рис. 3. Презентативна вибірка відповідей споживачів щодо того, як часто споживалися ними борошняні кондитерські вироби у 2019 р.

Джерело: побудовано авторами на основі презентативної вибірки

Кількість респондентів, які купують такі вироби один раз на тиждень, становить 35% і один раз на місяць – 45%, тоді як 17% споживають їх лише інколи. Кількість респондентів, які купують БКВ кожен день, дуже мала і становить лише 3%. Ці результати повністю співпадають з оцінкою важливості споживчих властивостей БКВ.

Кількість споживачів, які дотримуються принципів здорового харчування й орієнтовані на споживання таких виробів, досить велика (60%), що підтверджує попит на борошняні кондитерські вироби та потребу в їх функціональній спрямованості і зміні товарознавчих характеристик (рис. 4).

Оскільки респонденти відносять енергетичну і харчову цінність до категорії найбільш важливих властивостей, то споживання БКВ ними обмежується внаслідок високої калорійності та малої харчової цінності даних виробів. Це підтверджує необхідність розроблення нових виробів із більш збалансованим складом, у тому числі товарознавчих характеристик функціонального призначення. Такі БКВ є інноваційними виробами, тому ставлення споживача до них має визначальне значення для встановлення співвідношення між попитом і пропозицією та для розроблення ефективної маркетингової політики щодо формування ціни та шляхів реалізації продукції.

Відношення споживачів до товарознавчих характеристик функціонального призначення БКВ представлено на рис. 5. Згідно з рис. 5, найбільша кількість респондентів (63%) позитивно ставиться до таких виробів. Значно менше споживачів ставляться до характеристик

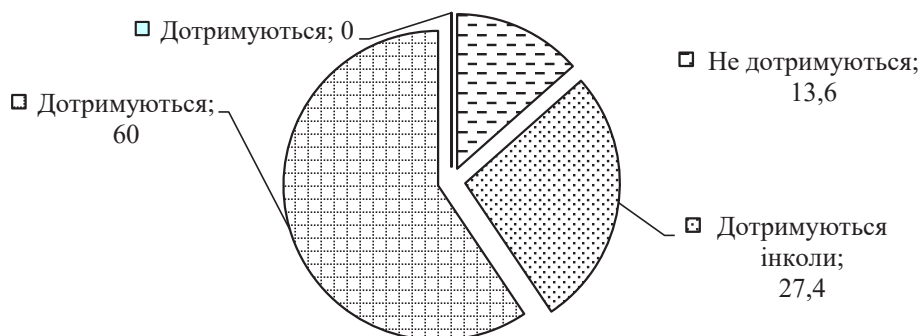

Рис. 4. Кількість респондентів серед споживачів БКВ м. Біла Церква, які дотримуються принципів здорового харчування, 2019 р.

Джерело: побудовано авторами на основі презентативної вибірки

функціонального призначення БКВ байдуже (31%), і лише одиниці – негативно (6%), що зумовлено традиціями в харчуванні або недостатньою поінформованістю щодо впливу такого виду харчування на стан здоров'я.

Одержані результати вказують на необхідність підвищення обізнаності споживачів про роль функціональних інгредієнтів у продукції БКВ. На рис. 6 подано результати відповідей респондентів на запитання: «Чи купуєте Ви борошняні кондитерські вироби, збагачені фізіологічно функціональними інгредієнтами?».

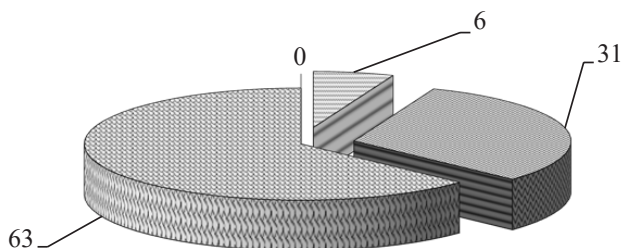

Рис. 5. Презентативна вибірка відношення споживачів борошняних кондитерських виробів до товарознавчих характеристик функціонального призначення, 2019 р.

Джерело: побудовано авторами на основі презентативної вибірки

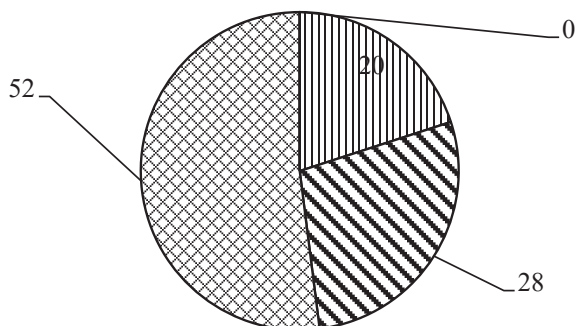

Рис. 6. Результати відповідей респондентів на запитання: «Чи купуєте Ви борошняні кондитерські вироби, збагачені фізіологічно функціональними інгредієнтами?», 2019 р.

Джерело: побудовано авторами на основі презентативної вибірки

На основі аналізу опитування можна сказати, що менше 52% споживачів купують збагачені БКВ, проте 28% – не купують їх узагалі. Указаний факт, імовірно, зумовлений малим асортиментом таких виробів, які не здатні задовольнити всі запити покупців, що говорить про необхідність розширення асортименту функціональних БКВ та інформаційної забезпеченості про їхні споживчі властивості, а також користь і шкоду того чи іншого виробу. Переважна кількість респондентів (78%) під час опитування стверджувала, що купуватимуть БКВ, які збагачені фізіологічно функціональними інгредієнтами, якщо вони коштуватимуть ненабагато дорожче, ніж традиційні кондитерські вироби.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз споживчого ринку борошняних кондитерських виробів свідчить про те, що загалом ринок розвивається, незважаючи на деякі коливання. Обсяги реалізації даного виду продукції залишаються значними, що підтверджує стабільний попит.

Борошняні кондитерські вироби є невід'ємним продуктом харчування середньостатистичного українського споживача та товаром регулярного споживання. Доцільність збагачення борошняних кондитерських виробів фізіологічно функціональними компонентами зумовлена тим, що БКВ в Україні залишаються продуктами масового споживання.

Дані дослідження дали змогу компенсувати дефіцит інформації щодо динаміки та тенденцій розвитку споживчого ринку борошняних кондитерських виробів, обґрунтувати необхідність інноваційних підходів до розширення сировинної бази, розроблення рецептур і технологій функціональних борошняних кондитерських виробів із метою вдосконалення їх асортименту.

На основі проведеного дослідження слід констатувати, що комерційна політика в системі організації торгівлі борошняними кондитерськими виробами повинна ґрунтуватися на основі розв'язання ключових проблем підприємницької діяльності у кондитерській галузі, пов'язаних, зокрема з монополізацією виробництва, складністю процесу формування вартості кондитерської продукції, залежністю від імпортової сировини та ризиками, що пов'язані з реалізацією продукції нетригвалого зберігання, та ін.

Список використаних джерел:

1. Трофименко О.О., Золотопер М.А. Економіко-організаційні засади розвитку підприємств кондитерського ринку в Україні. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*, 2019. Вип. 24. С. 165–171.
2. Тоболін О. Аналіз ринку кондитерських виробів України: тенденції. *Koloro*. URL: <https://koloro.ua/ua/blog/brending-i-marketing/analiz-rynka-konditerskikh-izdeliy-ukrainy-tendentsii.html> (дата звернення: 27.08.2020).
3. Смаглюк А.А., Надточій А.О. Аналіз ринку кондитерських виробів України та перспективи його розвитку. *Інтернаука*. 2020. № 2. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15823961346397.pdf> (дата звернення: 21.10.2020).
4. Демяненко К.А. Тенденції розвитку кондитерського ринку України в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2016. № 9(36). С. 45–50.
5. Басова О.О. Аналіз сучасного стану та перспектив розвитку кондитерської галузі України. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/44.pdf (дата звернення: 21.10.2020).
6. Кільницька О.С., Кравчук Н.І., Куцмус Н.М. Ринок кондитерської продукції в Україні: тенденції та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 29–43.
7. Корніковський Д.О. Аналіз економічних факторів впливу на кондитерську промисловість України. *Економіка харчової промисловості*. 2014. Вип. 4(24). С. 17–24.
8. Квітчат С.О. Проблеми розвитку підприємств кондитерської галузі України. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я*. 2017. Вип. 7. С. 212–220.
9. Вітчизняне виробництво шоколадних виробів зростає, а кондитерських та хлібобулочних знижується, 2020. *Ukrainian Food Export Board*. URL: <https://u-food.org/uk/post/vitciznane-virobnictvo-sokoladnih-virobiv-zrostaе-a-konditerskikh-ta-hlibobulocnih-znizuetsa> (дата звернення: 21.10.2020).
10. Обсяг виробництва всіх видів шоколаду і шоколадних виробів у 2016–2020 рр. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.10.2020).

References:

1. Trofymenko O.O. and Zolotoper M.A. (2019). Ekonomiko-orhanizatsiini zasady rozvytku pidpriemstv kondyterskoho rynku v Ukraini [Economic and organizational principles of development of confectionery market enterprises in Ukraine]. *Modern problems of economy and business*, vol. 24. pp. 165–171.
2. Tobolin O. (2020). Analiz rynku kondyterskykh vyrobiv Ukrainy: tendentsii [Analysis of the confectionery market of Ukraine: trends]. *Color*. Retrieved from: <https://koloro.ua/ua/blog/brending-i-marketing/analiz-rynka-konditerskikh-izdeliy-ukrainy-tendentsii.html> (accessed 21 October 2020).
3. Smahliuk A.A. and Nadtochii A.O. (2020). Analiz rynku kondyterskykh vyrobiv Ukrainy ta perspektyvy yoho rozvytku [Analysis of the confectionery market of Ukraine and prospects for its development]. *Internauka* (electronic journal), vol. 2. Retrieved from: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15823961346397.pdf> (accessed 20 October 2020).
4. Demianenko K.A. (2016). Tendentsii rozvytku kondyterskoho rynku Ukrainy v suchasnykh umovakh [Trends in the development of the confectionery market of Ukraine in modern conditions]. *Young Scientist*, vol. 9, no. 3, pp. 45–50.
5. Bassova O.O. (2018). Analiz suchasnoho stanu ta perspektyv rozvytku kondyterskoi haluzi Ukrainy [Analysis of the current state and prospects of development of the confectionery industry of Ukraine]. *Efektivna ekonomika* (electronic journal), vol. 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/52018/44.pdf> (accessed 20 October 2020).
6. Kilnitska O.S., Kravchuk N.I. and Kutsmus N.M. (2018). Rynok kondyterskoi produktsii v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Confectionery market in Ukraine: trends and prospects]. *Economics of APK*, vol. 11, pp. 29–43.
7. Kornikovskiy D.O. (2014). Analiz ekonomichnykh faktoriv vplyvu na kondytersku promyslovist Ukrainy [Analysis of economic factors influencing the confectionery industry of Ukraine]. *Economics of the food industry*, vol. 4, no. 24, pp. 17–24.
8. Kvitchata S.O. (2017). Problemy rozvytku pidpriemstv kondyterskoi haluzi Ukrainy [Problems of development of enterprises of the confectionery industry of Ukraine]. *Information technology: science, technology, education, health*, vol. 7, pp. 212–220.
9. Vitcizniane vyrobnytstvo shokoladnykh vyrobiv zrostaie, a kondyterskykh ta khlibobulocnykh znyzhuetsia [Domestic production of chocolate products is growing, and confectionery and bakery is declining], 2020. *Ukrainian Food Export Board*. Retrieved from: <https://u-food.org/uk/post/vitcizna-ne-virobnictvo-sokoladnih-virobiv-zrostaе-a-konditerskikh-ta-hlibobulocnih-znizuetsa> (accessed 20 October 2020).
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020). *The volume of production of all types of chocolate and chocolate products in 2016–2020* [Obsiah vyrobnytstva vsikh vydiv shokoladu i shokoladnykh vyrobiv u 2016–2020]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 October 2020).

E-mail: nauka007@ukr.net

УДК 339.137.01.021

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.9>

Стахович А.С.

аспірант кафедри менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті дано економічний зміст відтворювальних процесів у сільському господарстві, під яким розуміють суспільно-економічні відносини, що складаються в постійно повторюваних процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції та необхідних для цього ресурсів. Виділено основні елементи, з яких складається відтворювальний процес і аналізує його базові характеристики, та зазначено, що для постійного відновлення процесу виробництва необхідне відтворення економічних ресурсів – факторів виробництва. Наголошено, що в умовах ринкової економіки, заснованої на товарно-грошових відносинах, процес виробництва має специфічні особливості, які полягають, насамперед, у тому, що й економічний результат, й економічні ресурси виступають у формі товарів, а як особливий економічний ресурс у сучасній економічній літературі виділяються підприємницькі здібності та інформація. Зазначається, що відтворювальний процес у сільському господарстві, базовими елементами якого є відтворення тріади чинників виробництва – землі, праці і капіталу, розглядається нами як цілісний, багаторівневий, безперервний процес виробництва, продуктивного обміну, розподілу і споживання сільськогосподарської продукції, особливості якої визначаються впливом факторів виробництва, що формують специфіку галузі та зумовлюють необхідність його державного регулювання з метою забезпечення продовольчої безпеки країни і соціальної стабільності.

Ключові слова: відтворення, відтворювальний процес, сільське господарство, фактори виробництва, тваринництво, рослинництво.

ECONOMIC CONTENT AND FEATURES OF REPRODUCTIVE PROCESSES IN AGRICULTURE

Stakhovych Andriy

Lviv Ivan Franko National University

The article is devoted to the study of the economic content of reproductive processes in agriculture, which means socio-economic relations, consisting of constantly recurring processes of production, distribution, exchange and consumption of agricultural products and the necessary resources. The author identifies the main elements that make up the reproduction process and analyzes its basic characteristics. It is also noted that for the constant resumption of the production process it is necessary to reproduce economic resources – factors of production. Historically, the main types of resources include land, labor and capital. It is emphasized that in a market economy based on commodity-money relations, the production process has specific features. They are primarily that both the economic result and economic resources are in the form of goods. Entrepreneurial abilities and information stand out as a special economic resource in the modern economic literature. It is proved that simple reproduction is an integral part of the extended, which in agriculture can occur in two forms – intensive and extensive. A characteristic feature of intensive reproduction is that the growth of labor productivity due to the improvement of machinery, technology, production organization and other achievements of scientific and technological progress with the same resources leads to an increase in agricultural production. Extensive reproduction, on the other hand, is characterized by a constant technical and technological level and only the attraction of additional resources leads to an increase in production. Summarizing the results of the study, the author notes that the reproduction process in agriculture, the basic elements of which are the reproduction of a triad of factors of production – land, labor and capital, we consider as a holistic, multilevel, continuous process of production, exchange, distribution and consumption of agricultural products, which are determined by the influence of factors of production that shape the specifics of the industry and necessitate its state regulation in order to ensure food security and social stability.

Keywords: reproduction, reproduction process, agriculture, factors of production, animal husbandry, crop production.

Постановка проблеми. Проблема дослідження поняття «відтворення» загалом і відтворювального процесу зокрема була й є актуальною як для класиків економічної науки, так і для їхніх зарубіжних та вітчизняних послідовників. Дискусії, які продовжуються і дотепер, стосуються суті відтворювальних процесів у сільському господарстві, його складників та особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню суті відтворення та відтворювальних про-

цесів присвятили свої праці такі вчені-економісти, як: В. Андрійчук [1], А. Головачев [2], І. Мінаков [3], Ю. Коваленко [4], О. Кундицький [5], В. Макогон [6], А. Сидорович [7], Т. Собченко [8], А. Шульга [8] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування економічного змісту та особливостей відтворювальних процесів у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підсумовуючи хронологію дослідження поняття «відтво-

рення», слід зазначити, що в економічній науці цей термін уживається поряд із поняттям «відтворювальний процес» [5]. Очевидно, що суспільне відтворення завжди виступає й як процес, й як результат, який, з одного боку, носить статичний характер, будучи результатом безперервного процесу на певний період часу, а з іншого – служити метою, орієнтиром для подальшого здійснення процесу. Будучи досягнутими, цілі стають фактом (елементом) процесу відтворення, а перед ним виникають уже нові цілі, які після їх досягнення знову стануть статичними елементами відтворення. Отже, у науці цілком допустимо застосування термінів «процес відтворення» або «відтворювальний процес», коли дослідник хоче звернути увагу саме на процес суспільного відтворення, залишаючи в тіні або принаймні не виділяючи результати.

Сучасні економісти-аграрники у визначенні сутності відтворення використовують підхід, відповідно до якого відтворення у сільському господарстві є повторенням процесу суспільного відтворення на стадіях виробництва, розподілу, обміну та споживання й являє собою складну сукупність органічно взаємопов'язаних форм економічного кругообігу [1, с. 134]. Таким чином, постійно повторювальні процеси виробництва та споживання трансформуються у процес економічного відтворення, який, на думку окремих учених, окрім відтворення суспільного продукту, включає відтворення засобів виробництва, робочої сили, виробничих відносин [3, с. 335]. Також у літературі можна знайти ширший підхід, за яким відтворювальний процес складається з таких основних елементів:

- відтворення засобів виробництва – заміна і ремонт зношених у процесі виробництва засобів праці, будівництво нових будівель, споруд, відновлення запасів сировини, матеріалів, палива тощо;
- відтворення робочої сили – постійне відновлення фізичних і розумових здібностей працівника, підготовка нового покоління працівників, які володіють необхідними професійними якостями, підвищення їхньої кваліфікації;
- відтворення економічних і виробничих відносин, тобто стосунків між людьми, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання;
- відтворення природних ресурсів і середовища проживання людини. Йдеться про постійне відтворення родючості ґрунту, лісових масивів, підтримання чистоти повітряного басейну;
- відтворення результатів виробництва, тобто суспільного продукту [2, с. 403].

На підставі узагальнення вищевикладених підходів і точок зору можемо зробити висновок, що відтворення у сільському господарстві являє собою суспільно-економічні відносини, що складаються в постійно повторюваних процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції та необхідних для цього ресурсів.

Відтворення, як і будь-який економічний процес, на нашу думку, має володіти такими базовими характеристиками, як об'єкт, суб'єкт і ціль. Поняття суб'єкта є, на нашу думку, центральною характеристикою, адже це носій діяльності, свідомості і пізнання. Ми вважаємо, що цими носіями у сьогод-

нішніх економічних реаліях є економічні суб'єкти, зацікавлені в результатах діяльності сільськогосподарських організацій: держава, комерційні структури, які вклали гроші в сільськогосподарські організації, і вони самі.

Об'єктом будь-якого процесу є те, на що спрямована активність суб'єкта. Відповідно до цього визначення, об'єктом відтворювального процесу в сільському господарстві є економічні ресурси, а точніше, їхні якісні і кількісні характеристики, що впливають на характеристики продукції, що випускається, і результати діяльності організації.

Ціллю будь-якого процесу є кінцевий результат, на який спрямований процес. Уважаємо, що ціль відтворення у сільськогосподарських організаціях може бути визначена через доведення якісних і кількісних характеристик її економічних ресурсів до рівнів, що дають змогу найефективніше досягати поставлених перед організацією завдань.

Центральною ланкою процесу відтворення є виробництво продукції. Процес виробництва полягає у тому, щоб поліпшити вже наявні блага, збільшити запас коштів, придатних для задоволення потреб. У даному разі виробництво – це трансформаційний процес перетворення економічних ресурсів на економічний продукт.

Для постійного відновлення процесу виробництва необхідне відтворення економічних ресурсів – факторів виробництва. Історично до основних видів ресурсів належать земля, праця і капітал (рис. 1). Оскільки сільськогосподарське виробництво базується на загально-економічних законах, то воно неможливе без згаданих вище економічних ресурсів.

Із погляду відтворення велике значення має розподіл економічних ресурсів на відтворювані і невідтворювані. До невідтворюваних ресурсів належать земля та інші природні ресурси. Трудові ресурси є відносно (умовно) відтвореними. Відтворенню в певних межах підлягає тільки капітал. У зв'язку із цим вирішальне значення для виробництва і відтворення має ця частина ресурсів, яка виступає у вигляді фізичного (матеріально-речового) капіталу.

В умовах ринкової економіки, заснованої на товарно-грошових відносинах, процес виробництва має специфічні особливості. Вони полягають, насамперед, у тому, що й економічний результат, й економічні ресурси виступають у формі товарів. Як особливий економічний ресурс у сучасній економічній літературі виділяються підприємницькі здібності й інформація.

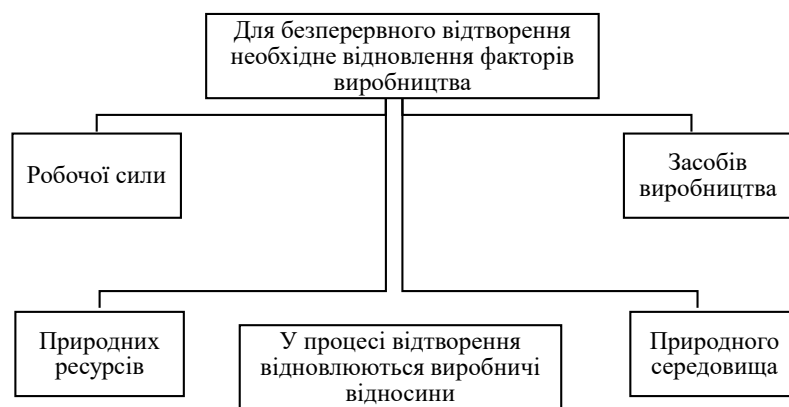

Рис. 1. Загальні риси суспільного відтворення

На наше переконання, поняття «праця» як економічний ресурс об'єднує у собі і трудові ресурси, і підприємницькі здібності. І трудові ресурси, і підприємницькі здібності не належать фірмі на праві власності. Вони здатні приносити дохід як організації загалом, так і своїм власникам, що дає можливість об'єднати їх в єдиний чинник виробництва – працю, дохід від якого виражається у вигляді доходу власника цього економічного ресурсу.

Ми вважаємо, що інформація як економічний ресурс матеріалізується побічно і виступає складовим елементом усіх процесів праці. Вона впливає на якість і швидкість ухвалення управлінських рішень. Доходом, що отримується із цього чинника виробництва, є роялті – періодична компенсація за використання патентів, авторських прав, франшиз та інших нематеріальних активів.

Економічні відносини, що складаються у процесі виробництва, зводяться до можливості отримання прибутку. Економічні інтереси підприємців і суспільства у цілому поєднуються через дію ринкових механізмів. Результатом виробництва є товарний продукт, який служить задоволенню потреб суспільства. В умовах ринку виробництво продукції здійснюється найбільш ефективним (економічним) способом. Максимальний ефект досягається в умовах конкурентних відносин на ринку.

Реалізація ринкового механізму, досягнення вигоди учасниками економічних зв'язків у процесі виробництва можливі на основі відносин власності. Для виробництва і відтворювального процесу в цілому першорядне значення мають відносини власності на засоби виробництва, що визначають власність і на вироблену продукцію.

У ринкових умовах ресурси, використовувані в процесі виробництва, мають певну ціну. Власність на ресурси виникає, як правило, у результаті їх покупки. Для придбання ресурсів необхідні грошовий капітал і його постійне відтворення. Гроші авансуються для покупки засобів виробництва, здійснення виробництва і реалізації продукції, а потім повертаються до їх власника після продажу товарів.

Вироблений продукт надалі піддається розподілу і перерозподілу. Розподіл відбувається як у натуральній (для галузей матеріального виробництва), так і в грошовій формі. У сільському господарстві значна частина виробленої продукції знову повертається у виробництво як ресурси. Певна частина продукції викорис-

товується в натуральній формі для оплати праці, для розрахунків з іншими постачальниками ресурсів.

Виплачуючи заробітну плату, здійснюючи розрахунки за виконані роботи та надані послуги, а також сплачуючи податки та інші обов'язкові платежі, підприємець продовжує розподільні функції. Як у випадку розподілу продукції в матеріальній формі, так і в грошовій формі підприємець продовжує авансування процесів відтворення.

На стадії обміну не вся призначена для реалізації продукція, у силу різних причин, перетворюється на грошовий капітал. Частина товарів безпосередньо обмінюється на товари, тобто здійснюється натуральний обмін у вигляді бартеру. Під час натурального обміну ринковий і супутній йому ціновий механізм у дію не вступає, хоча й надає на обмін в умовах товарно-грошових відносин певний вплив. На стадії обміну відбувається повернення підприємцю авансованого капіталу в грошовій формі, найбільш придатній для відновлення виробництва.

На завершальній стадії процесу відтворення вироблена продукція вибуває із циклу і використовується кінцевим споживачем або входить у наступний виробничий цикл у новій товарній якості, у вигляді ресурсу. Процес відтворення безпосередньо включає тільки виробниче споживання, яке через багаторазову обробку сировини і матеріалів набагато перевищує кінцеве споживання. Однак кінцеве споживання є основною передумовою і вирішальним чинником існування самого процесу відтворення, найважливішою умовою здійснення відтворення.

Зазвичай виділяють два види відтворення: просте і розширене. Просте відтворення передбачає, що ресурси виробництва будуть відновлені у попередніх розмірах. Розширене – збільшення ресурсів виробництва від початкових, що в кінцевому підсумку призведе до зростання обсягів виробництва. Як видно з визначення, просте відтворення є складовою частиною розширеного, яке в сільському господарстві може відбуватися у двох формах – інтенсивній та екстенсивній (рис. 2).

Характерною особливістю інтенсивного відтворення є те, що зростання продуктивності праці внаслідок удосконалення техніки, технології, організації виробництва та інших досягнень науково-технічного прогресу за тих же ресурсів призводить до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Для екстенсивного відтворення,

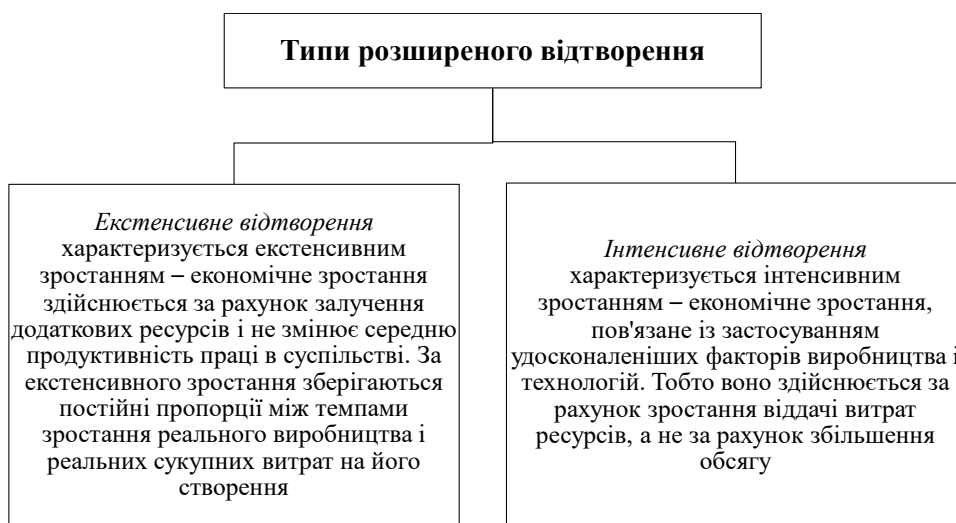

Рис. 2. Типи розширеного відтворення

навпаки, характерним є незмінний технічний та технологічний рівень, і лише залучення додаткових ресурсів призводить до зростання масштабів виробництва.

Коли обсяги виробництва у сільському господарстві скорочуються, і це, на думку економістів, пов'язано з реалізацією теорії циклічності економічного розвитку, за якою періоди економічного зростання чергуються з періодами уповільнення темпів розвитку або навіть із періодами спаду суспільного виробництва, прийнято виділяти звужений тип відтворення [6, с. 320].

Типовим для економіки є розширене відтворення. Тільки воно дає змогу збільшувати споживання благ, створювати нові передумови для вдосконалення

виробництва, освоєння нових технологій, вирішувати соціальні, екологічні та інші гострі проблеми суспільства [7, с. 681]. Об'єктивна необхідність у даному типі відтворення диктується вимогами задоволення зростаючих потреб населення в продуктах харчування, товарах і послугах за зростання чисельності населення.

Розширене відтворення здійснюється за встановлення певних пропорцій у розвитку промисловості і сільськогосподарського виробництва. Сільське господарство, з одного боку, забезпечує промисловість необхідною сировиною, а з іншого – висуває зростаючий попит коштом виробництва: сільськогосподарські машини, мінеральні добрива, хімікати, паливо та інші матеріали [4, с. 321–322].

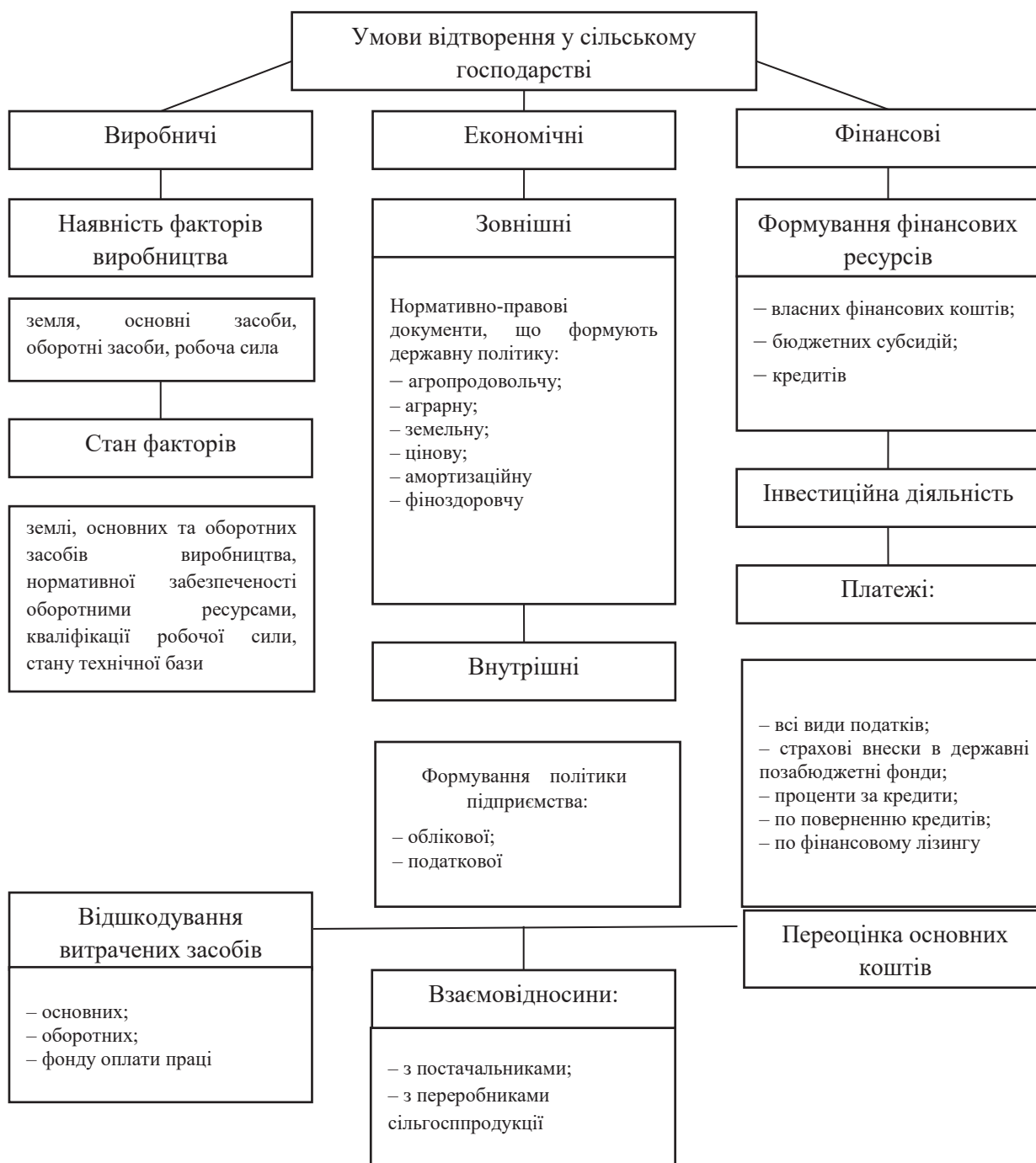

Рис. 3. Умови відтворення у сільському господарстві

Процес відтворення відбувається під контролем певної людини або групи осіб, що становлять керуючий орган. Завдання цього органу в будь-яких суспільно-економічних умовах – організувати безперервність процесу відтворення, безперервне збільшення вартості, отримання додаткової вартості та заново створеної вартості. Виконання функцій управління залежить від умов, в яких діє економіка, організаційно-правових форм здійснення виробництва, цілей, які стоять перед керуючою особою, сфери, в якій здійснюється відтворення.

Таким чином, особливості відтворювального процесу пов'язані з умовами, в яких він здійснюється (рис. 3). Ці умови визначають і можливість безперервного відтворення, і можливість розширеного відтворення.

Окрім умов відтворення у сільському господарстві, доречним є також виділення особливостей відтворення, які, на думку вітчизняних науковців, полягають у такому:

- 1) цикл виробництва триває один календарний рік;
- 2) у сільському господарстві основним засобом виробництва є земля, яка має свої особливості як засіб виробництва;
- 3) сільськогосподарське виробництво значною мірою залежить від природних, кліматичних умов;
- 4) значна зношуваність основних фондів сільськогосподарських підприємств від бездіяльності, адже підприємство для здійснення технологічного процесу повинно мати повний спектр наявних механізмів, а їх використання відбувається лише протягом короткого терміну на рік;

5) у сільськогосподарських підприємствах значна частина продукції залишається в господарстві і не надходить до економічного обороту, що дає підстави для висновку про те, що вони в меншому ступені беруть участь в економічному обміні речовин у суспільстві;

6) у сільськогосподарському виробництві переплітаються і взаємодіють технічні, економічні, біологічні і соціальні фактори виробництва [8, с. 287]. Цілком погоджуючись із вищенаведеними особливостями, доречним, на нашу думку, є виокремлення ще таких:

- 1) висока частка проміжного продукту;
- 2) процес відтворення певною мірою залежить від організованості, рівня господарювання та результатів діяльності самого підприємства;
- 3) більш низькі темпи впровадження досягнень НТП.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищенаведене дослідження, хочемо зазначити, що відтворювальний процес у сільському господарстві, базовими елементами якого є відтворення тріади чинників виробництва – землі, праці і капіталу, розглядається нами як цілісний, багаторівневий, безперервний процес виробництва, продуктивного обміну, розподілу і споживання сільськогосподарської продукції, особливості якої визначаються впливом факторів виробництва, що формують специфіку галузі і зумовлюють необхідність його державного регулювання з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та соціальної стабільності.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
2. Головачев А.С., Пацкевич Л.П., Головачева И.В. Экономическая теория. Практикум : учебное пособие. Москва, 2006. 446 с.
3. Экономика сельского хозяйства / под ред. И.А. Минакова. Москва : Колос, 2000. 485 с.
4. Экономика сельского хозяйства : учебник / Н.Я. Коваленко и др. Москва : ЮРКНИГА, 2004. 384 с.
5. Кундицький О.О. Регулювання фінансової бази відтворення факторів виробництва. Львів : Тріада плюс, 2011. 552 с.
6. Макогон В.В. Екологічні проблеми ефективного відтворення у аграрному секторі. *Збірник наукових праць. Економічні науки*. 2014. № 61(84). С. 319–323.
7. Сидорович А.В. Курс экономической теории: Общие основы экономической теории. Микроэкономика. Макроэкономика. Основы национальной экономики : учебное пособие / под ред. А.В. Сидоровича. Москва : Дело и Сервис, 2001. 83 с.
8. Собченко Т.С., Шульга А.І. Процеси відтворення в сільському господарстві. *Молодий вчений*. 2018. № 7(59). С. 285–288.

References:

1. Andriychuk V.Gh. (2002) *Ekonomika aghrarnykh pidpryjemstv* [Economics of agricultural enterprises]. Kyjiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Golovachev A.S., Patskevich L.P., Golovacheva I.V. (2006) *Ekonomicheskaya teoriya. Praktikum* [Economic theory. Workshop]. Moskva. (in Russian)
3. Minakov I.A. (2000) *Ekonomika sel'skogo khozyaystva*. [Agricultural economics]. Moskva: Kolos. (in Russian)
4. Kovalenko N.Ya., Agirbov Yu.I., Serova N.A. (2004) *Ekonomika sel'skogo khozyaystva* [Agricultural economics]. Moskva: YURKNIGA. (in Russian)
5. Kundycjkyj O.O. (2011) *Reghuljuvannja finansovoi bazy vidtvorennja faktoriv vyrobnyctva* [Regulation of the financial base of reproduction of factors of production]. Ljviv: Triada pljus. (in Ukrainian)
6. Makogon V.V. (2014) *Ekologhichni problemy efektyvnogho vidtvorennja u aghrarnomu sektori* [Ecological problems of effective reproduction in the agricultural sector]. *Zbirnyk naukovykh pracj. Ekonomichni nauky* [Collection of scientific works. Economic sciences], no. 61(84), pp. 319–323.
7. Sidorovich A.V. (2001) *Kurs ekonomicheskoy teorii: Obshchiye osnovy ekonomicheskoy teorii. Mikroekonomika. Makroekonomika. Osnovy natsional'noy ekonomiki* [Course in economic theory: General principles of economic theory. Microeconomics. Macroeconomics. Fundamentals of the national economy]. Moskva: Delo i Servis. (in Russian)
8. Sobchenko T.S., Shuljgha A.I. (2018) *Procesy vidtvorennja v siljsjkomu ghospodarstvi* [Reproduction processes in agriculture]. *Molodyj vchenyj* [A young scientist], no. 7(59), pp. 285–288.

УДК 621.73.06

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.10>**Харченко М.В.**

кандидат економічних наук,
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ

Юденко Є.В.

кандидат економічних наук,
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ

Черніхова О.С.

викладач,
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЗВИТОК МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ТА ІНТЕРМОДАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Розглянуто питання актуальності та пріоритетності розвитку мультимодальних та інтермодальних технологій у системі логістичної інфраструктури України. Визначено сутність, види та моделі мультимодальних перевезень. Охарактеризовано переваги комбінованих перевезень у системі транспортування вантажів. Досліджено інфраструктурні елементи системи мульти– та інтермодального транспортування, включаючи складники транспортної системи, систему транспортних коридорів, вантажні термінали і розподільчі центри, транспортно-логістичні центри, систему інформаційного забезпечення та підтримки. Виокремлено проблемні ланки розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень в умовах глобалізації міжнародного простору та багатовекторного розвитку економічної системи України. Обґрунтовано напрями забезпечення ефективності мультимодальних та інтермодальних технологій у системі логістичної інфраструктури України.

Ключові слова: транспорт, мультимодальні перевезення, інтермодальні перевезення, транзитні потоки, транспортний коридор, кластер, інфраструктура, транспортно-логістичний центр.

DEVELOPMENT OF MULTIMODAL AND INTERMODAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF THE LOGISTIC INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

Kharchenko Maryna, Yudenko Evhen, Chernikhova Olena

Kremenchuk Flight College of Kharkiv National University of Internal Affairs

The article is devoted to topical issues of the development of multimodal and intermodal technologies in the system of the logistics infrastructure of Ukraine. In the context of the study, it was found that the development of multimodal and intermodal transportation is a priority area for the progressive development of the transport and logistics system of Ukraine, since it provides an increase in the volume of traffic with the participation of national transport enterprises, contributes to an increase in the country's competitiveness in the international transportation market, and the integration of the transport infrastructure of Ukraine into the global transport system. Under the influence of the intensification of the development of the trans-European network of transport and logistics centers, the creation of these infrastructural elements in Ukraine is being updated. The article defines the essence, types and models of multimodal transportation. The most common types (models) multimodal transportation are air and sea transport (Sea-Air transport), Automobile and air transport (Road-Air transport), road-rail (Rail-Road transport), model railroad-car-Inland Water Maritime transport (Rail-Road-Inland-Waterway-sea transport), the model of "land bridge". Described the advantages of combined transport, which include flexibility, reliability, scalability, complexity, and the like. It is determined that the basic components of development are the favorable geographical position of Ukraine, territorial proximity to Europe, strong potential for servicing Eurasian transport flows. Ensuring a high level of efficiency of multimodal and intermodal technologies in the logistics infrastructure of Ukraine is possible through systematic optimization of interaction of all modes of transport and directly the process of cargo transportation, modernization of railway infrastructure, air and sea ports, development of road network, optimization of freight terminals, formation and development of a network of transport corridors, development of innovative high-tech and functional technologies, etc.

Keywords: transport, multimodal transportations, intermodal transportations, transit flows, transport corridor, cluster, infrastructure, transport and logistics center.

Постановка проблеми. Активізація розвитку мультимодальних та інтермодальних технологій у системі транспортно-логістичної інфраструктури зумов-

лена динамічною інтернаціоналізацією міжнародного бізнесу, посиленням міжвидової конкуренції на транспорті, розвитком транспортної інфраструктури, збіль-

шенням обсягів транзитних вантажопотоків та підвищенням вимог щодо параметрів якості транспортного обслуговування.

Можливість організації мультимодальних та інтермодальних перевезень визначається можливостями широкого використання прогресивних транспортно-технологічних систем щодо доставки вантажів, зокрема контейнерних технологій, ліхтерної, ролкерної, тенденціями до укрупнення та уніфікації вантажного місця тощо.

Україна завдяки своєму географічному положенню, інтеграції з країнами Центральної та Східної Європи, розвитку відповідних транспортних коридорів та розвиненій транспортній системі є важливим транспортним мостом на шляху між країнами Азії та Європейського Союзу (ЄС). Відповідно, одними зі стратегічних напрямів «Національної транспортної стратегії України до 2030 року» є розбудова ефективної конкурентоспроможної національної транспортної системи та зміцнення транзитного потенціалу транспортної галузі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку транспортно-логістичних систем, сучасних технологій перевезення вантажів, організації змішаних перевезень та вдосконалення мультимодальних та інтермодальних перевезень присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних фахівців, серед яких: О. Бакаєв, Р. Вернигора [1], М. Григорак, І. Іртишева [2], О. Кухарчик, С. Милославська, А. О कोरोков [1], О. Павленко [1], А. Пасічник [6], О. Полякова [7], К. Плужников, В. Караваєв, В. Сергєєв, Л. Міротін, Є. Нагорний, В. Назаренко, Л. Сотниченко, В. Тарабанько, Л. Савченко, Н. Троїцька, П. Цупров [1], А. Чубуков, М. Шилімов, О. Шраменко та ін.

Проте в умовах інтеграції національної транспортної системи до міжнародного економічного простору актуалізується проблематика ефективного розвитку мережі об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури в сегменті мультимодальних та інтермодальних перевезень.

Під час транспортування вантажів у системі міжнародних транспортних потоків використовуються різні види транспорту. Відповідно, сформовано різні технології організації перевізного процесу, засновані на особливостях перевантажувальних технологій, документального супроводу та оформлення, а також правової відповідальності сторін за організацію перевезення. У науці виділяють такі види перевезень за участю декількох видів транспорту: змішані, комбіновані, мультимодальні, інтермодальні, сегментовані. Науковцями запропоновано безліч визначень досліджуваних термінів, проте єдиного підходу наразі не існує [1; 2].

Так, О.Г. Кухарчик визначає мультимодальні перевезення як перевезення вантажу, що одночасно виконується двома або більше видами транспорту, організоване одним оператором, котрий бере на себе відповідальність доставки вантажу «від дверей до дверей» на підставі єдиного договору як на міждержавному, так і на регіональному рівні [4, с. 432].

Р.В. Вернигора, А.М. О कोरोков, П.С. Цупров та О.І. Павленко мультимодальні вантажоперевезення розглядають як внутрішньодержавні та міжнародні перевезення вантажу змішаним транспортом, коли перевезення вантажу до пункту призначення здійсню-

ється двома або більше видами транспорту на підставі єдиного договору [1, с. 23].

У проєкті закону України «Про мультимодальні перевезення» зазначається, що мультимодальне перевезення – це перевезення вантажів, що здійснюється оператором мультимодального перевезення двома або більше видами транспорту на підставі договору мультимодального перевезення, та може здійснюватися за єдиним перевізним документом [8].

Відповідно до розробленого Європейською економічною комісією ООН документу «Термінологія комбінованих перевезень» [4], мультимодальні та інтермодальні перевезення визначаються так:

– мультимодальне перевезення – вантажне перевезення двома або більше видами транспорту, за одним контрактом (із наскрізною тарифною ставкою), за одним документом (наскрізним коносаментом) та однією відповідальною стороною – оператором мультимодальних перевезень;

– інтермодальне перевезення – це перевезення вантажів двома або більше видами транспорту в одній вантажній одиниці (наприклад, контейнері) або автотранспортному засобу без перевантаження самого вантажу під час зміни виду транспорту.

Виходячи з наведених підходів, вважаємо, що мультимодальні перевезення (Multimodal transport) – це комплекс логістичних рішень щодо транспортування вантажів різними видами транспорту на основі єдиного договору, який базується на виборі параметрів товарних партій, видів транспортних засобів, технологій обробки і складування транзитних вантажів за оптимального співвідношення фінансових витрат та досягнення найбільшої оперативності внутрішніх і міжнародних перевезень.

Своєю чергою, інтермодальні перевезення (Intermodal transport) – це система транспортування вантажів, що передбачає використання двох або більше видів транспорту для перевезення однієї вантажної одиниці або вантажного автотранспортного засобу в рамках комплексного транспортного ланцюга без вантажно-розвантажувальних операцій. Інтермодальні технології транспортування перевезення являють собою систему доставки вантажів у міжнародному сполученні (з використанням міжнародних транспортних коридорів) за єдиним перевізним документом і передачею вантажу з одного виду транспорту на інший в єдиній вантажній одиниці. Основою сучасних інтермодальних перевезень є контейнери міжнародного стандарту ISO.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад розвитку мультимодальних та інтермодальних технологій у системі транспортно-логістичної інфраструктури України. У контексті визначеної мети дослідження вирішуються завдання щодо визначення сутності та типології мультимодальних технологій у системі транспортування вантажів, побудови ефективної інфраструктури здійснення мультимодальних перевезень, обґрунтування перспектив та напрямів розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток мультимодальних та інтермодальних перевезень є перспективним напрямом розбудови транспортної системи України у цілому та її регіонів зокрема, оскільки дає змогу значно збільшити обсяги перевезень за

участю національних транспортних підприємств, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності країни на ринку перевезень, розвитку мережі транспортних коридорів, інтегрування транспортної інфраструктури України до міжнародної транспортної системи. Збільшення обсягів міжнародного транзиту територією України виступає важливим чинником стабілізації та структурної перебудови національної економіки.

Найбільш розповсюдженні види мультимодальних перевезень включають:

- повітряно-морський транспорт (Sea-Air transport) – ця модель являє собою поєднання економічності морського транспорту та швидкості повітряного транспорту. Застосовується під час перевезення дорожніх товарів, таких як електричні товари, одяг, іграшки, взуття тощо;

- автомобільно-повітряний транспорт (Road-Air transport) – модель, яка поєднує переваги автомобільного і повітряного транспорту. Автомобільний транспорт використовується для доставки вантажів в аеропорт або з аеропорту до місця призначення;

- автомобільно-залізничний транспорт (Rail-Road transport) – поєднання безпеки та швидкості залізничного транспорту і мобільності автомобільного транспорту. Такий вид перевезення широко використовується у США та країнах Європи;

- модель залізничного – автомобільного – внутрішнього водно-морського транспорту (Rail-Road-Inland-Waterway-Sea transport) – найчастіше використовується для перевезення імпорتنних і експортних товарів. Товари перевозяться залізничним, автомобільним або внутрішнім водним транспортом країни-експортера, а потім відправляються морським шляхом у порт країни-імпортера, а далі відправляються замовнику;

- модель транспорту «сухопутний міст» (Land Bridge) – вид транспортування вантажу сухопутним транспортом, який поєднує два морських відрізки шляху між морськими портами різних континентів. Традиційно здійснюється залізничним транспортом.

На рис. 1 наведено узагальнену схему організації мультимодальних перевезень.

Перевагами мультимодальних перевезень є: гнучкість (доставка здійснюється різними видами транспорту з метою мінімізації часових і фінансових витрат), надійність (відповідальність за процес транспортування покладено на одну відповідальну сторону), універсальність (мультимодальні контейнерні перевезення дають змогу доставляти безліч різновидів вантажів на будь-якому транспорті, а також перевезення здійснюються за допомогою усіх видів транспорту: водного, залізничного, автомобільного) і зручний документообіг.

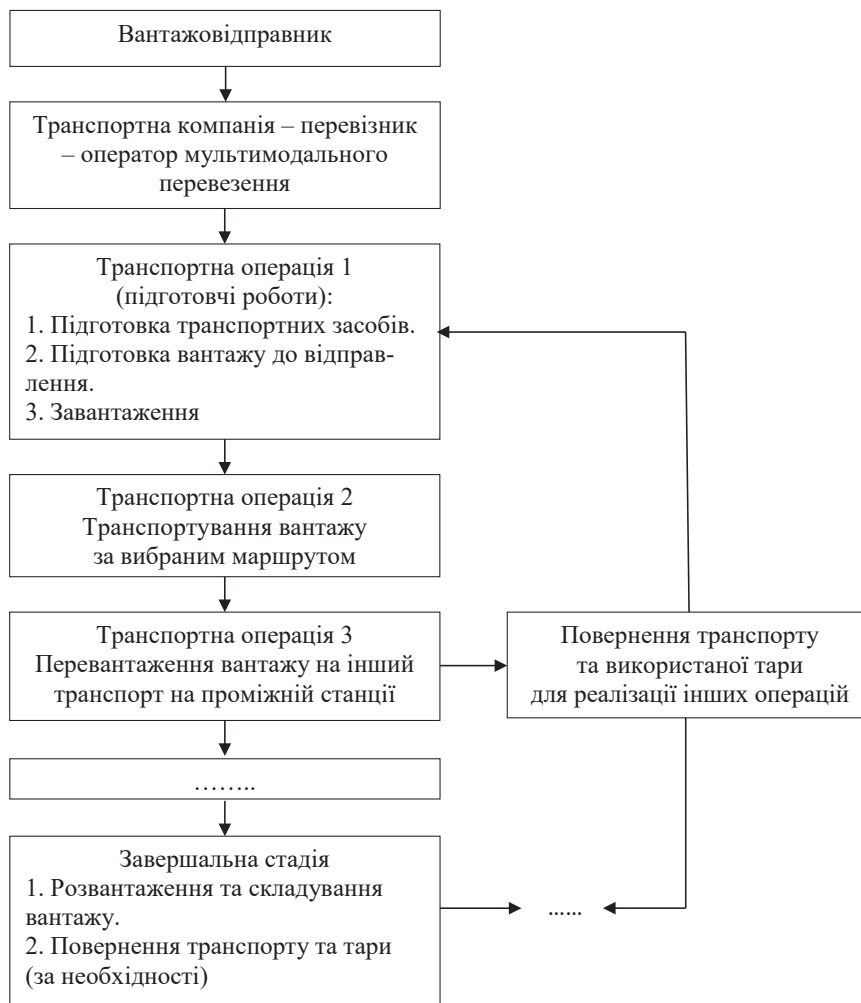

Рис. 1. Узагальнена схема здійснення мультимодальних перевезень

Загалом типологія, тобто уніфікація і класифікація складу, спеціалізації і розміщення об'єктів логістичної інфраструктури мультимодальних та інтермодальних перевезень, залежить від географічного розташування країни, обсягів і структури вантажопотоків, проходження через територію транзитних шляхів (наприклад, міжнародних транспортних коридорів), соціально-економічної значущості території (країни, міста, району), наявності домінуючих видів транспорту та інших чинників.

Основоположними елементами мультимодальної логістичної інфраструктури виступають комбінація різних видів транспорту відповідно до їхніх транспортно-експлуатаційних показників і технології транспортування, вантажні термінали і розподільчі центри, що здійснюють у тому числі й перевантажувальні роботи, мультимодальні транспортно-логістичні центри, розгалужена система транспортних коридорів, системи інформаційного забезпечення (зв'язку), сукупність нормативно-правових актів та документів.

Ґрунтовним є підхід І.О. Іртищевої, С.М. Мінакової та О.А. Христенко, які розглядають інфраструктуру транспортно-логістичної системи як поєднання п'яти рівнів [2, с. 147–148]:

- об'єкти транспортно-логістичної інфраструктури (термінали та вантажні комплекси, складські господарства, транспорті та транспортно-логістичні підприємства тощо);
- логістичні транспортні центри місцевого, регіонального та міжнародного призначення;
- регіональні логістичні транспортні системи;
- логістичні транспортні кластери;
- інтегрована транспортно-логістична система країни.

На нашу думку, найбільш визначальними інфраструктурними елементами мультимодальних перевезень є такі (рис. 2).

У системі мультимодальних перевезень вантажів в Україні найбільш активно використовуються автомобільний, залізничний та морський види транспорту. Морський транспорт активно використовується під час здійснення автомобільно-поромних та залізнично-поромних перевезень. Зокрема, відповідно до даних Адміністрації морських портів України, потужності контейнерних терміналів Одеського МТП розраховані на перевалку понад 900 тис TEU на рік. Контейнерним терміналом компанії «ТІС» у морському порту Південний у 2019 р. було здійснено перевалку 220 тис TEU (проектна потужність – 600 TEU). Чорноморський рибний порт має проектну потужність до 500 тис TEU. Тобто порти України володіють значним потенціалом розвитку мультимодальних перевезень [3].

Із морських портів організований вивіз контейнерів досить розгалуженою залізничною мережею. Відповідно, частка контейнерних та контрейлерних потягів є вагомою у загальному обсязі комбінованих перевезень [3]. Зокрема, з терміналу компанії «ТІС» у різні регіони відправляється 12 контейнерних потягів, стільки ж відправляється з припортових станцій Одеси та Чорноморська. Автомобільний транспорт забезпечує вивіз приблизно 60% контейнерів із «ТІС», понад 70% – з Одеського МТП та з Чорноморського рибного порту [3].

Варто відзначити, що останнім часом активізується роль повітряного транспорту в системі інтер- та мультимодальних перевезень.

Важливим складником транспортно-логістичної інфраструктури є міжнародні транспортні коридори, що являють собою комплекс наземних, повітряних та водних транспортних магістралей із відповідно сформованою інфраструктурою. До складу такої інфраструктури відносять під'їзні шляхи, прикордонні

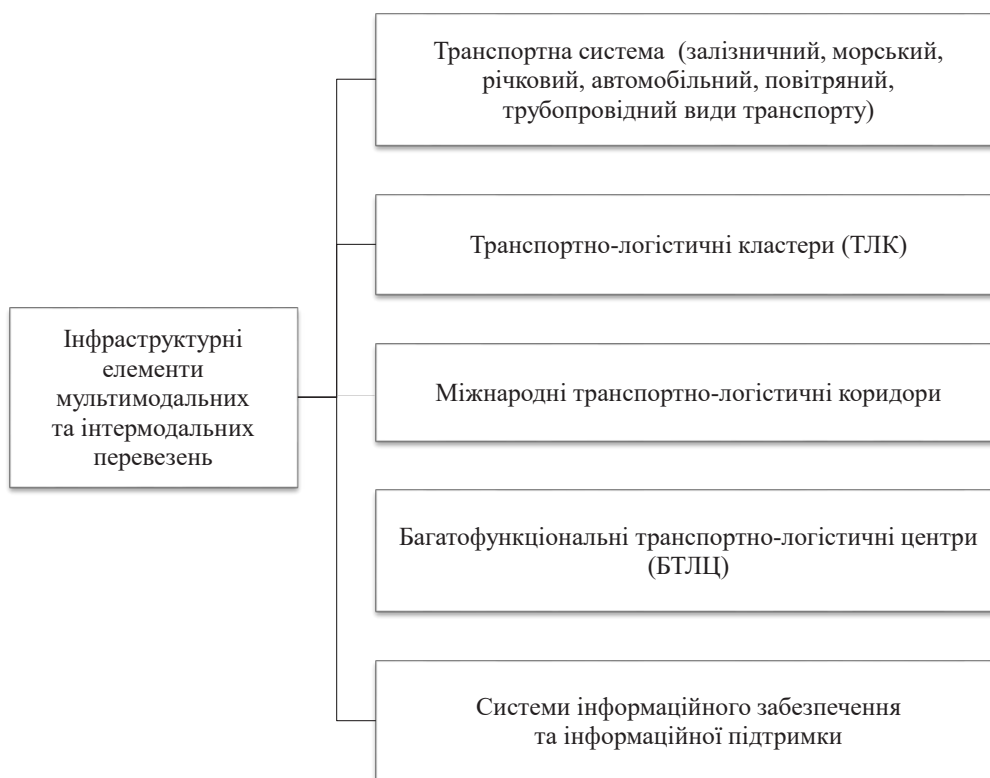

Рис. 2. Інфраструктурні елементи мультимодальних та інтермодальних перевезень

переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, допоміжні споруди та об'єкти, організаційно-технічні заходи, законодавчі та нормативні акти і положення, які забезпечують процеси транспортування вантажів та перевезення пасажирів.

Транспортно-логістичні кластери забезпечують координований та продуктивний розвиток системи мультимодальних перевезень. Кластеризація національної економіки у транскордонному просторі виступає перспективним напрямом розвитку логістичного потенціалу території України. Перспективним є розвиток мережі транскордонних кластерів у напрямі українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонного співробітництва.

В економіці України функціонує безліч транскордонних кластерів транспортно-логістичного спрямування, зокрема:

- транспортно-логістичний кластер у Закарпатській області (Чопсько-Захонська транскордонна територія – транзитний міст між Європою й Азією);
- Львівський кластер ІТ та бізнес-послуг (Львівська область);
- транспортно-логістичний кластер «Одеса» (Одеська область);
- інноваційно-інвестиційний кластер (Тернопільська область);
- транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України» (Херсонська область) тощо.

Відзначимо, що через український західний кордон проходять потужні міжнародні транспортні коридори, зокрема: Одеса – Гданськ, Паневропейський III та V.

Розвиток та формування мережі транспортно-логістичних кластерів на кордонах України виступає вагомим чинником інтеграції нашої держави у систему міжнародних зв'язків, забезпечує підвищення ефективності використання транзитного потенціалу транскордонних регіонів України, а також сприяє посиленню євроінтеграційних процесів.

Транспортно-логістичні центри виступають важливим складником мережі міжнародних мультимодальних транспортних коридорів, що забезпечують раціональне комплексне логістичне обслуговування процесу транспортування та обробки вантажів, паралельно здійснюючи управління інтер- та мультимодальними перевезеннями. Під впливом активізації розвитку транс'європейської мережі транспортно-логістичних центрів актуалізується створення даних інфраструктурних елементів в Україні.

Багатофункціональні транспортно-логістичні центри (БТЛЦ) – це комплекс терміналів з обслуговування

мультимодальних перевезень. На базі БТЛЦ здійснюються операції щодо транспортно-експедиційного обслуговування за участю різних видів транспорту, здійснення вантажно-розвантажувальних робіт, вантажопереробки, митних процедур, зберігання, інформаційного, банківського та інших видів обслуговування.

Елементами БТЛЦ виступають термінали різного призначення (контейнерні, криті, відкриті, холодильні, для габаритних та негабаритних вантажів), інформаційно-логістичні центри, транспортно-експедиційні компанії та оператори, структурні елементи митного та банківського обслуговування, страхові компанії тощо. Багатофункціональні транспортно-логістичні центри зосереджені в Київській, Одеській, Херсонській та Львівській областях.

Узагальнюючи поточний стан розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні, відзначимо, що у міжнародному рейтингу торгової логістики за показником LPI у 2018 р. Україна посідала 66-е місце з оцінкою 2,83 бали з 5 можливих (табл. 1) [10].

У міжнародному рейтингу за субіндексом стану розвитку транспортної інфраструктури Україна у 2018 р. отримала 2,22 бали.

Загалом дослідження вказують, що у 2018 р. до десятки лідерів входять Німеччина, Нідерланди, Швеція, Бельгія, Сінгапур, Великобританія, Японія, Австрія, Гонконг та США [10].

У результаті комплексного аналізу літературних джерел можна стверджувати, що проблемними ланками розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень в Україні є:

- недосконала законодавча база здійснення мультимодальних та інтермодальних перевезень;
- невизначеність стратегічно важливих напрямів розвитку мультимодальних та інтермодальних технологій у системі транспортно-логістичної інфраструктури України;
- несформованість мережі об'єктів регіональної транспортно-логістичної інфраструктури;
- відсутність обґрунтованої та конкурентоспроможної цінової політики перевізників у сегменті інтер- та мультимодальних перевезень вантажів;
- відсталість інноваційно-технологічного розвитку транспортної системи країни порівняно з іншими країнами.

Відповідно до «Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року», проєкт якої у 2017 р. представило Міністерство інфраструктури України [9], стратегічний розвиток мультимодальних та інтермодальних технологій у системі транспортно-логістичної інфраструктури України передбачає:

Таблиця 1

Рейтинг України за субіндексами LPI за період 2010–2018 рр. [10]

Період дослідження	Узагальнений індекс	Субіндекс LPI (рейтинг країни)					
		Митниця	Інфраструктура	Міжнародні перевезення	Якість і компетентність	Відстеження переміщення вантажів	Своєчасність (терміни) поставок
1	2	3	4	5	6	7	8
2010 рік	2,57 (102)	2,02	2,44	2,79	2,59	2,49	3,06
2012 рік	2,85 (66)	2,41	2,69	2,72	2,85	3,15	3,31
2014 рік	2,98 (61)	2,69	2,65	2,95	2,84	3,20	3,5
2016 рік	2,74 (80)	2,30	2,49	2,59	2,55	2,96	3,51
2018 рік	2.83 (66)	2.49	2.22	2.83	2.84	3.11	3.42

- нарощування обсягів контейнерних та контрейлерних перевезень, активне запровадження мультимодальних та інтермодальних технологій у процес транспортування вантажів;
- оптимізацію технології організації інтер- та мультимодальних перевезень на базі формування транспортно-логістичних систем та спеціальних інфраструктурних комплексів (портових та перевантажувальних комплексів, логістичних центрів, «сухих» портів тощо);
- удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку інтермодальних та мультимодальних технологій загалом та транспортної логістики зокрема;
- активізацію та стимулювання розвитку мультимодальних перевезень через створення сприятливих економічних умов для вантажовласників та перевізників;
- розроблення мережі маршрутів регулярних контейнерних та контрейлерних вантажних потягів, передсім міжнародного спрямування. Світовий досвід провідних країн, зокрема США, ЄС, Китаю, підтверджує, що залізничний транспорт володіє достатнім потенціалом, щоб забезпечити значні обсяги транзитних перевезень за інтер- та мультимодальними технологіями [9];
- запровадження бімодальних технологій, заснованих на експлуатації спеціальних платформ, що транспортуються як із використанням автотягачів, так і залізничною колією. Їх використання дає змогу значно скоротити час на операції з перевантаження контейнерів та нівелює потребу у спеціальній перевантажувальній та складській інфраструктурі.

- У Транспортній стратегії України передбачено комплекс заходів щодо прискореного створення, розширення та реконструкції терміналів, перевалочних і складських комплексів, елементів контейнерної системи, створення мультимодальних логістичних центрів тощо [9]. При цьому передбачається вирішення таких завдань:
- терміналізація мультимодальних перевезень за основними напрямками вантажопотоків усіх видів транспорту;
  - технічне переоснащення головних транспортних вузлів країни;
  - створення регіональних термінальних систем;
  - удосконалення та модернізація транспортно-митної інфраструктури країни на базі досвіду провідних країн світу;
  - реалізація міжнародних транспортно-логістичних проєктів на основі залучення фінансово-кредитних інструментів ЄС;
  - створення системи забезпечення терміналів і складів різного призначення сучасними високоефективними засобами вантажопереробки та інформаційного забезпечення.
- Таким чином, прогресивний розвиток інтермодальних та мультимодальних технологій у системі логістичної інфраструктури України потребує реалізації заходів у таких напрямках (рис. 3).
- Висновки з проведеного дослідження.** Розвиток транспортно-логістичного ринку України загалом та сегменту інтер- та мультимодальних перевезень

Рис. 3. Напрями оптимізації розвитку інтермодальних та мультимодальних технологій у системі логістичної інфраструктури України

зокрема є вимогою часу. Базовими складниками розвитку даного сегменту є вигідне географічне положення України, територіальна наближеність до Європи, потужний потенціал щодо обслуговування євроазійських транспортних потоків.

Забезпечення високого рівня ефективності мультимодальних та інтермодальних технологій у системі логістичної інфраструктури України можливе за рахунок системної оптимізації взаємодії усіх видів транспорту і безпосередньо процесу перевезення вантажів,

модернізації об'єктів інфраструктури залізниць, аеро- та морських портів, забезпечення розвитку мережі автомобільних доріг, оптимізації роботи вантажних терміналів, формування та розвитку мережі транспортних коридорів, розвитку інноваційних високотехнологічних і функціональних технологій тощо. Суттєву увагу слід приділяти мінімізації ризиків на всіх етапах здійснення мультимодальних перевезень, удосконаленню нормативно-правового поля та автоматизації процесів документообігу.

Список використаних джерел:

1. Мультимодальні перевезення як базовий сегмент транзитного потенціалу України / Р.В. Вернигора та ін. *Транспортні системи та технології перевезень*. 2017. Вип. 14. С. 20–29.
2. Іртищева І.О. Структура транспортно-логістичної системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 146–149.
3. Кулак О. Савченко: Без розвинутої мультимодальної інфраструктури ми нікуди не поїдемо. 2020. URL: <https://railinsider.com.ua/savchenko-bez-rozvynutoyi-multymodalnoyi-infrastruktury-my-nikudy-ne-poyidemo/> (дата звернення: 23.10.2020).
4. Кухарчик О.Г. Оптимізація перевезення вантажів при мультимодальних перевезеннях: регіональний аспект. *Вісник ХНАУ імені В.В. Докучаєва. Економічні науки*. 2018. № 4. С. 430–439.
5. Нагорний Є.В., Орда О.О. Оцінка надійності системи інтермодальних контейнерних перевезень в ланцюгах постачань. *Комунальне господарство міст. Серія «Технічні науки та архітектура»*. 2018. Вип. 7(146). С. 60–64.
6. Пасічник А.М. Аналіз та оцінка ефективності використання транзитного потенціалу української транспортної системи. *Електромагнітна сумісність та безпека на залізничному транспорті*. 2016. № 12. С. 88–97.
7. Полякова О.М., Шраменко О.В. Сучасні тенденції розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні і світі. *Проблеми транспортного комплексу України*. 2017. № 58. С. 126–134.
8. Про мультимодальні перевезення : проект закону України від 27.12.2019 № 2685. URL: <https://mtu.gov.ua/projects/239/> (дата звернення: 20.10.2020).
9. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://mtu.gov.ua/news/28581.html> (дата звернення: 20.10.2020).
10. Country Score Card: Ukraine 2010–2018. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/UKR/2016#chartarea> (дата звернення: 22.10.2020).

References:

1. Vernyhora R.V., Okorokov A.M., Tsuprov P.S., Pavlenko O.I. (2017) Multymodalni perevezennia yak bazovyi sehment tranzytnoho potentsialu Ukrainy [Multimodal transportation as a basic segment of Ukraine's transit potential]. *Transportni systemy ta tekhnologii perevezen: zb. nauk. pr. Dnipropetr. nats. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazariana. Dnipro*, vol. 14, pp. 20–29.
2. Irtyshcheva I.O. (2015) Struktura transportno-lohistychnoi systemy Ukrainy [The structure of the transport and logistics system of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no 4, pp. 146–149.
3. Kulak O. (2020) Savchenko: Bez rozvynutoi multymodalnoi infrastruktury my nikudy ne poidemo. 2020. Available at: <https://railinsider.com.ua/savchenko-bez-rozvynutoyi-multymodalnoyi-infrastruktury-my-nikudy-ne-poyidemo/> (accessed 23 October 2020).
4. Kukharchyk O.H. (2018) Optymizatsiia perevezennia vantazhiv pry multymodalnykh perevezenniakh: rehionalnyi aspekt [Optimization of cargo transportation in multimodal transportation: regional aspect]. *Visnyk KhNAU imeni V. V. Dokuchaiyeva: Ekonomichni nauky*, no. 4, pp. 430–439.
5. Nahorniye Ye.V., Orda O.O. (2018) Otsinka nadiinosti systemy intermodalnykh konteynernykh perevezen v lant-siuhakh postachan [Estimation of reliability of the system of intermodal container transportations in supply chains]. *Komunalne hospodarstvo mist. Serii: Tekhnichni nauky ta arkhitektura*, vol. 7(146), pp. 60–64.
6. Pasichnyk A.M. (2016) Analiz ta otsinka efektyvnos-ti vykorystannia tranzytnoho potentsialu ukrainskoi transportnoi systemy [Analysis and evaluation of the efficiency of using the transit potential of the Ukrainian transport system]. *Elektromahnitna sumisnist ta bezpeka na zaliznychnomu transporti*, no. 12, pp. 88–97.
7. Polyakova O.M. and Shramenko O.V. (2017) Cuchasni tendentsiyi rozvytku trans portno-lohistychnoyi infrastruktury v Ukrayini i sviti [Modern tendencies of development of transport and logistics infrastructure in Ukraine and in the world]. *Journal Problemy transportnoho kompleksu Ukrayiny*, vol. 58, pp. 126–134.
8. Pro multymodalni perevezennia: Proekt Zakonu Ukrainy vid 27.12.2019 no. 2685. Available at: <https://mtu.gov.ua/projects/239/> (accessed 20 October 2020).
9. Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 travnia 2018 r. no. 430-r. Available at: <https://mtu.gov.ua/news/28581.html> (accessed 20 October 2020).
10. Country Score Card: Ukraine 2010–2018. Available at: <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/UKR/2016#chartarea> (accessed 22 October 2020).

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

UDC 640:641/642:613.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.11>**Budiakova Olena**

Candidate of Economics,
Senior Lecturer of the Department of Economics and Services,
Kyiv National University of Technology and Design
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6028-2650>

Shaposhnikova Olena

Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor at the National Technical University Dniprovsk Polytechnic
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9146-0069>

INNOVATIVE APPROACHES IN HOTEL AND RESTAURANT
BUSINESS ENTREPRENEURSHIP

The current situation in the hotel and restaurant business of Ukraine is almost uncompetitive in the world market: weak material and technical base, which requires reconstruction or new construction of attractive objects for tourists, low level of service, lack of necessary entertainment industry, poor condition of historical monuments and culture, environmental issues, etc. Revival of development of hotel and restaurant business of Ukraine and overcoming of negative tendencies is possible by introduction of innovations. Intensification of the use of innovative approaches in the hotel and restaurant business will lead to the creation of a competitive hotel and restaurant industry in the country. The relevance and underdevelopment of innovative approaches in the hotel and restaurant business require that they be the subject of special research and be aimed at improving the development of enterprises in the hotel and restaurant business.

Keywords: innovations, hotels, restaurants, hotel and restaurant business.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ПІДПРИЄМНИЦТВІ
ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ**Будякова О.Ю.**

Київський національний університет технологій та дизайну

Шапошнікова О.М.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Ситуація, що склалася у готельно-ресторанному бізнесі України, практично неконкурентоспроможна на світовому ринку: слабка матеріально-технічна база, яка потребує реконструкції або нового будівництва привабливих для туристів об'єктів, низький рівень сервісу, відсутність необхідної індустрії гостинності, екологічні проблеми тощо. Пожвавлення розвитку готельно-ресторанного бізнесу України та подолання негативних тенденцій можливо шляхом запровадження нововведень. Активізація використання інноваційних підходів у підприємстві готельно-ресторанного бізнесу призведе до створення конкурентоспроможної готельно-ресторанної індустрії країни. Основним інструментарієм інноваційної діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу є запровадження послуг із новими якісними властивостями; використання нової техніки та технологій у наданні наявних послуг; використання ресурсів, що раніше не використовувалися в туристичній діяльності; зміни в організації надання традиційних туристичних послуг; вихід на нові ринки збуту продукту готельно-ресторанного бізнесу. Планування розвитку підприємств є одним із найважливіших елементів управління структурою бізнесу, діяльність якого характеризується високим рівнем інноваційності, високим ступенем ризику та здатністю адаптуватися до швидких змін зовнішніх умов. У статті актуалізовано, що інноваційна діяльність підприємств на відміну від інших видів діяльності підприємства має свої особливості та специфіку. Інновації в туристичній галузі, зокрема інноваційні підходи в готельному та ресторанным бізнесі, які мають якісну новизну, призводять до позитивних змін, що забезпечують стійке функціонування і розвиток готельно-ресторанного бізнесу та туристичних підприємств. Актуальність та недостатній ступінь розвитку інноваційних підходів до розвитку готельного та ресторанным бізнесу вимагають, щоб вони стали об'єктом спеціальних досліджень, в яких теоретичні аспекти поєднувалися б із практичними та були спрямовані на поліпшення розвитку підприємства в готельно-ресторанному бізнесі.

Ключові слова: інновації, готелі, ресторани, готельно-ресторанний бізнес.

Formulation of the problem. The development of the hotel and restaurant business is of great importance for the creation and modernization of the country's tourist infrastructure. According to most researchers, the main factor hindering the development of inbound tourism in Ukraine is the lack of tourism and hospitality industry that meets modern international standards. To overcome this problem, you need to use innovative approaches in the hotel and restaurant business.

Analysis of recent research and publications. The innovation process at the present stage of the country's development is a topical issue of the study. Problems related to the development of the hotel and restaurant business have been revealed in their works by such scientists as O. Davydova, L. Zavidna, V. Zaitseva, M. Malska, O. Lupich, H. Danko, N. Bilokin and others. But the issue of innovative approaches in the hotel and restaurant business needs further research.

Formulation of the goals of the article. The purpose and objectives of the article are to study innovative approaches in the hotel and restaurant business.

Presenting main material. Innovation is a set of actions and its practical result in using the achievements of scientific and scientific-technical activities in a particular field of science, technology, technology, organization in order to improve the characteristics of the object of management. Thus, innovations reflect the processes of obtaining, accumulating and using new knowledge and new information. The content of innovative transformations is the crisis in the production organization, and the purpose of innovation management – to ensure life in pre-crisis, crisis and post-crisis situations. Innovation as a process or as a product can become one of the main sources of income of the enterprise, having a significant impact on increasing profits. In a mixed economy, innovations are a method of competition, as their introduction leads to lower production costs and increased profits, to the creation of new needs, to the inflow of money, to increase the image (rating) of new products, to open and capture new markets, including and external.

The innovation process is impossible without regular meetings of competent professionals, innovation agents and environmental professionals. These meetings help to gain new knowledge, fresh ideas and information about available resources.

From the point of view of O. Davydova, innovations in tourism are the result of the application of new in the tourism industry, which increases efficiency, leads to commercial profits and should ensure sustainable operation and development of the industry [1, p. 66]. According to V. Novikov, innovations in tourism are the result of actions aimed at creating a new or changing an existing tourism product, using new information and telecommunications technologies, improving transport or hotel services, developing new markets and introducing modern forms of organizational and management activities. Investigating the problems of innovation of tourist enterprises, V. Selyutin offers his own classification of innovations in tourism, dividing them by type of innovation into product, organizational and marketing innovations, by product-technological classification – into regular, niche, revolutionary and architectural innovations [2, p. 16–17]. According to V. Selyutin's research, the main tools of innovative activity of tourist enterprises are: new forms of recreation and

tourism; new types of accommodation; new tourist and excursion objects; new tourist and excursion routes; new types of services; entertainment; hotel and restaurant services; new types of booking and sales, new types of tourist advertising, new methods of personnel management and forms of organization [2, p. 193]. In general, scientists have developed a wide range of tools for innovative development of tourism enterprises in each of the types, areas of innovation of tourism enterprises. Thus, the main areas, types of innovations in tourism, which are most fully and in detail defined and researched in scientific works and found their practical implementation in the activities of tourism enterprises, are product, technological, marketing, organizational and managerial, service and logistics innovations [3, p. 147–155].

In modern researches of mechanisms of management of innovative development A. Knyazevych, O. Kraychuk [4, p. 47–48] note that the implementation of enterprise management functions is carried out using groups of organizational, legal, economic and psychological methods. Each group of methods includes tools for managing innovation development.

The Law of Ukraine "On Innovation" defines innovations as newly created (applied) and (or) improved competitive technologies, products or services, as well as organizational and technical solutions of production, administrative, commercial or other nature that significantly improve the structure and quality of production and (or) the social sphere; and innovative activity – as an activity aimed at solving and commercializing the results of research and development and leads to the release on the market of new competitive goods and services.

Technological methods include tools for managing innovation development, associated with the significant use of modern equipment and technologies, modern technical means of communication, and include both the preparation and use of technical and technological documentation necessary for innovation, and technical support, implementation processes innovation, application of "cloud technologies", modern systems of information exchange and communication, as the processes of innovation in the tourism business are directly related to the processes of integration, globalization, use of common, unified software, service network technologies and cooperation, cooperation within the functioning of the single tourism market, the interaction of which is carried out at the level of information exchange, and efficiency depends on the optimality and quality of technical and technological support of the exchange of this information and market interaction.

The group of administrative methods includes the tools necessary for the administration of innovation and the implementation of tactical and operational management of innovation, the process of monitoring indicators of innovation performance, issuing orders and directives, organizing control functions for innovation and implementation of innovation management mechanism.

The generalized data on classification of methods and tools of management on directions of innovative development of the enterprises of hotel and restaurant business are systematized in table 1.

Product innovations. The main in these innovations are: product research, analysis of the tourism market, the formation of the idea of an innovative product, innovation plan-

Table 1

The main classifications of management tools in the areas of innovative development of tourism enterprises

№	Innovations	Management tools
1	Product innovations	Product research, analysis of the tourist market, formation of the idea of an innovative product, planning of innovative activity; concluding agreements with partners on the formation and implementation of innovative products, budgeting of innovative activities; introduction of an innovative product; promotion of a new innovative product on the tourist market, training of personnel on promotion of an innovative product.
2	Technological innovations	Planning of innovative activity of enterprises of hotel and restaurant business; budgeting, financing; assessment of technical and technological potential of hotel and restaurant business enterprises, modernization, improvement of technical base, conclusion of contracts for connection to the tourist market networks and specialized software, establishment of necessary support, training, adaptation, motivation of personnel; adoption of regulations, orders, instructions, instructions for the introduction of technological innovations; performance monitoring.
3	Marketing innovations	Research, analysis and evaluation of the tourism market with the use of SWOT analysis methods, BCG matrix, McKinsey matrix, statistical data analysis, reporting; choice of innovative strategies, use of SPASE-analysis; innovation planning, budgeting and financing; branding of innovative services, agencies, brand promotion in the tourism market, organization and implementation of advertising campaigns, concluding agreements on brand promotion, organization of access to new markets, development of positioning and advertising models, development of interaction with innovation infrastructure; staff training, development of creative abilities, ideas, competencies.
4	Organizational management innovations	Development of internal innovation system; obtaining a license to carry out tourist activities; budgeting, financing; innovation planning; organization of connection to the general networks of tour operators; establishment of information-analytical work, exchange of information, conclusion of agreements with suppliers and contractors; application of outsourcing, technical and technological support; personnel training; development of cooperation, integration into the single market of tourist services.
5	Service innovations	Planning of service innovations, budgeting of financing, technical and technological re-equipment, training and motivation of the personnel, introduction of new decisions in the consumer interface; conclusion of agreements, contracts, organization of service innovations, introduction of service models taking into account culture and features of tourist and recreational zones.

ning. Attention should also be paid to concluding agreements with partners on the formation and implementation of innovative products, budgeting of innovative activities; introduction of an innovative product; promotion of a new innovative product on the tourist market, training of personnel on promotion of an innovative product.

Technological innovations. These innovations include: planning the innovation activities of the hotel and restaurant business; budgeting, financing; assessment of technical and technological potential of the enterprise of GRB, modernization, improvement of technical base, conclusion of contracts of connection to networks of the tourist market and the specialized software, installation of necessary software, training, adaptation, motivation of the personnel; adoption of regulations, orders, instructions, instructions for the introduction of technological innovations; performance monitoring.

Marketing innovations. At the present stage of development of hotel and restaurant business marketing innovations are the main and include research, analysis and evaluation of the tourism market with the use of SWOT-analysis methods, BCG matrix, McKinsey matrix, statistical data analysis, reporting; choice of innovative strategies, use of SPASE-analysis; innovation planning, budgeting and financing; branding of innovative services, agencies, brand promotion in the tourism market, organization and implementation of advertising campaigns, concluding agreements on brand promotion, organization of access to new markets, development of positioning and advertising models, development of interaction with innovation infrastructure; staff training, development of creative abilities, ideas.

Organizational and managerial innovations. In this area of innovation, the following measures should be noted: development of the internal innovation system; obtaining

a license to carry out tourist activities; budgeting, financing; innovation planning; organization of connection to the general networks of tour operators; establishment of information-analytical work, exchange of information, conclusion of agreements with suppliers and contractors; application of outsourcing, technical and technological support; personnel training; development of cooperation, integration into the single market of tourist services.

Service innovations are a new event in the hotel and restaurant business, which includes planning of service innovations, budgeting of financing, technical and technological re-equipment, staff training and motivation, implementation of new solutions in the consumer interface; conclusion of agreements, contracts, organization of service innovations, introduction of service models taking into account the culture and features of tourist and recreational areas [5, p. 8].

The results of research conducted by scientists make it possible to state that the features of the tools for managing the innovative development of hotel and restaurant business are the complex application of organizational, legal, economic, technological, socio-psychological and administrative methods and tools, active use of both analytical and organizational tools. Is the basis of sustainable innovation development. Of paramount importance are the tools for diagnosing innovative development as the potential of the hotel and restaurant business, and the state of innovative development and market conditions, tools and methods of analysis and evaluation, tools for further planning and development of innovation system, management mechanism, tools, methods and tools management of innovative development, interconnection and interaction of the system of innovative development of the enterprise with external and internal subjects of providing innovative development.

Various factors have a great influence on the innovation processes in the hotel and restaurant business, such as:

- state laws and legal acts that determine the economic and political principles of functioning of tourism enterprises, the development of state concepts of tourism development, the adoption of new regulations on socio-economic issues;
- new directions of development of science and technology, emergence of new technologies;
- economic and political situation in the world;
- innovations of international organizations, rules of economic relations, new forms of cooperation, decisions made by international and regional tourism organizations, new knowledge about tourism resources in different parts of the world;

change in the situation on the market of tourist services: the emergence of new tourist routes, the inconsistency of the proposed services to the needs of tourists, changes in the structure of demand, the emergence of new requirements for the quality of the tourist product by the consumer;

- introduction of innovations in the activities of industrial enterprises that are closely related to the tourism business (transport companies, hotels, health facilities, communications, etc.);
- the desire of travel companies to gain a foothold in the market, the struggle for survival;
- unexpected events: environmental and man-made disasters, terrorist acts, etc.

Thus, the introduction of innovations in the hotel and restaurant business is significantly influenced by the economic situation in the country, the social status of society, national legislation, as well as intergovernmental and international agreements. Therefore, the preconditions and reasons for the emergence of innovations in tourism in each country are different and have their own specifics.

In the hospitality industry, and in the hotel and restaurant business, innovative activities are developing in three main areas [6, p. 31]:

1. Introduction of innovations (organizational innovations) related to the development of entrepreneurship and tourism business in the system and management structure, including reorganization, acquisition of competing entities based on new equipment and advanced technologies, personnel policy (renewal and replacement of personnel composition, training system, retraining and incentives for employees), rational economic and financial activities (introduction of new forms of accounting and reporting).

2. Marketing innovations that meet the needs of target consumers or attract new customers.

3. Periodic innovations (product innovations), which are aimed at changing the consumer qualities of the tourist product, its positioning in the market.

Today, the most important characteristic of innovation is its novelty, which contributes to the hotel and restaurant business:

- expanding the range of potential consumers (tourists);
- changing the needs of the consumer and expanding the functionality of the tourism product (targeting not only tourists but also the local population).

Innovations in the hotel and restaurant business should include primarily those innovations that are accompanied by:

- restoration and development of spiritual and physical strength of tourists;
- qualitatively new changes in the tourism product;

- increasing the efficiency of tourism infrastructure;
- increasing the efficiency of management of sustainable operation and development of the tourism sector in the country;
- increasing the efficiency of the processes of formation, positioning and consumption of tourist services;
- progressive changes in factors of production (for example, reduction of transportation time due to the introduction of new high-speed modes of transport, improvement of working conditions of tourism workers, introduction of new progressive methods (mechanisms) of transformation of factors of production into services, etc.);
- increasing the image and competitiveness of tourism industry enterprises.

Thus, the innovation process – a complex process of creating, disseminating and using a new practical tool (innovation) to new or to improve the already known needs of people; at the same time, it is a process related to the introduction of innovation changes in the social and material environment where its life cycle takes place.

The main principles of innovation in the hotel and restaurant business are:

1. The principle of scientificity is to use scientific knowledge and methods to implement innovations that meet the needs of tourists.

2. The principle of systematization. The strategy of innovative development of the country's tourism industry should take into account the factors and conditions necessary to meet human needs for recreation, resource opportunities in the region (economic, financial, personnel, etc.), social impact on society, environmental factors.

3. The principle of conformity of innovations to the needs of tourists.

4. The principle of a positive result is to prevent unreasonable, ill-considered creation and implementation of innovations that pose a danger to both tourists and the biosphere and society as a whole.

5. The principle of immanence of investment processes. To conduct the necessary research, development and materialization of innovations, investment resources are used, the effectiveness of which is determined by the degree of importance and scale of innovation. After the commercial sale, the funds are returned to the investor and in the future can be reinvested in the innovation process.

6. Correspondence of innovative activity and its results to the level of development of society. Innovations that do not correspond to a particular stage of development for a particular society cannot be beneficial and in demand.

7. The principle of connectivity. The innovation process ends with the appearance on the market of goods, which at a certain stage of its life cycle should cause the need (stimulate the idea) to create the next innovation and provide financial support for this process.

8. The principle of safety. Any innovation must guarantee the safety of man and the environment. The organization of the process involves the probability of harm and measures to eliminate negative impacts.

Conclusions and prospects for further research. Thus, innovative activities in the hotel and restaurant business are aimed at creating a new or changing an existing product, improving hotel, restaurant and other services, developing new markets, introducing advanced information and telecommunications technologies and modern forms of organizational and management activities.

References:

1. Davidova O. (2015) Osoblyvosti zastosuvannya innovatsii u rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy [Features of application of innovations in development of tourist branch of Ukraine]. *Visnyk KNU im. T. Shevchenko. Ekonomika* [Bulletin of KNU. T. Shevchenko. Economy]. Kiev, no. 7(172), pp. 65–69.
2. Selyutin V.M., Yatsun L.M., Andrienko G.V., Selyutin S.V. (2016) *Upravlinnia innovatsiinoiu diialnist turystychnykh pidpriemstv: monohrafiia* [Management of innovative activity of tourist enterprises: monograph]. Kharkiv: KhDUHT. (in Ukrainian)
3. Kalchenko O. (2011) Teoretychni aspekty innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv turystychnoi haluzi [Theoretical aspects of innovative activity of tourism enterprise]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu: zb. nauk. prats* [Bulletin of Chernihiv State Technological University: Coll. Science. Works]. Chernihiv: ChSTU, no. 4(54), pp. 147–155.
4. Knyazevich A.O. (2011) *Mekhanizmy upravlinnia innovatsiinym rozvytkom: monohrafiia* [Mechanisms of management of innovative development: monograph]. Rivne: Publisher O. Zen, 136 p. (in Ukrainian)
5. Biletska I.M. (2018) Klasyfikatsiia metodiv ta instrumentiv upravlinnia za napriamamy innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv turystychnoi sfery [Classification of management methods and tools in the areas of innovative development of tourism enterprises]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk* [Priazovsky Economic Bulletin], vol. 5(10), pp. 3–8.
6. Garbera O.E. (2009) Osnovni teoretychni ta praktychni aspekty innovatsiinoi diialnosti v turystychnomu hospodarstvi Ukrainy [The main theoretical and practical aspects of innovation in the tourism industry of Ukraine]. *Investysii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no. 23, pp. 29–32.

Список використаних джерел:

1. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвитку туристичної галузі України. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченко. Економіка*. 2015. № 7(172). С. 65–69.
2. Управління інноваційною діяльністю туристичних підприємств : монографія / В.М. Селютін та ін. Харків : ХДУХТ, 2016. 255 с.
3. Кальченко О. Теоретичні аспекти інноваційної діяльності підприємств туристичної галузі. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2011. № 4(54). С. 147–155.
4. Князевич А.О., Крайчук О.В. Механізми управління інноваційним розвитком : монографія. Рівне : Видавець О. Зень, 2011. 136 с.
5. Білецька І.М. Класифікація методів та інструментів управління за напрямками інноваційного розвитку підприємств туристичної сфери. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 5(10). С. 3–8.
6. Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 23. С. 29–32.

E-mail: bud1971@ukr.net

УДК 656.658:004

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.12>

Лавриненко С.О.

кандидат економічних наук,
Поліський національний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ – «ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН»

У статті розглянуто технології вдосконалення логістичного процесу на підприємствах та методологічний складник дії програми як унікального методу щодо обміну інформацією через мережу Інтернет без участі посередників, який зберігає інформацію про всі операції учасників процесу. Розглянуто особливі переваги роботи даної технології. Приведено світовий досвід застосування технології Blockchain (блокчейн) у роботі підприємств та вказано можливості їх економічного розвитку завдяки даній технології. Упровадження технології блокчейн без посередньо в логістиці являє собою децентралізовану систему, що використовує декілька смарт-контрактів та за необхідністю власні шифри, які перешифровують внесенню зміни в блок-ланцюги за рахунок використання криптографії та дають змогу відслідковувати продукт кінцевим споживачам. Блокчейн-технологія створює можливість виробникам збільшувати додану цінність у блоках ланцюгів поставок, надаючи споживачу оптимальне співвідношення ціни та якості товару. Зазначено, що об'єднання організаційних процесів у ланцюгах поставок вимагає інформаційно-комунікаційного забезпечення, що реалізується через технологію блокчейн, головним стержнем котрої є прозорість та незмінність інформаційних потоків.

Ключові слова: логістична діяльність, блокчейн, логістичний ланцюг, технологія, підприємство, товар.

INNOVATIVE APPROACHES TO LOGISTICS MANAGEMENT –
«BLOCKCHANE TECHNOLOGY»Lavrinenko Svitlana
Polissya National University

At present, the transport freight chain is unfortunately far from exemplary, the reason for this is the complexity of interaction between the components of the logistics chain – logistics, customers, recipients, intermediary structures and more. The article is devoted to the technology of improving the logistics process in enterprises. The methodological component of the program as a unique method of information exchange via the Internet without the participation of intermediaries, which stores information about all operations of the participants in the process, is described. The article considers the special advantages of this technology. The world experience of application of Blockchain (blockchain) in work of the enterprises is resulted and possibilities of their economic development thanks to this technology are specified. The introduction of blockchain technology directly in logistics is a decentralized system that uses multiple smart contracts and, if necessary, its own ciphers, which prevent changes in the blockchain through the use of cryptography, and allow the product to track end users. The effect of the logistics process in enterprises through the use of blockchain technology can be achieved only with full transparency of information flow within the enterprise and outside its deliveries, which will avoid elements of irresponsibility, dishonesty, non-compliance with delivery times and more. The main advantages of blockchain technology in improving the logistics of the enterprise are the emergence of opportunities to enter new markets and expand the consumer segment, develop strong relationships with enterprises and intermediaries and accelerate the payback period. Blockchain technology is a strategic direction to preserve the competitive advantages of organizational structures in the market through smart contracts. Blockchain technology allows manufacturers to increase added value in supply chain blocks, giving the consumer the best value for money. The importance of the described technology for cost optimization, minimization of time in the organization of logistics processes, reduction of the volume of document flow during transportation of goods, minimization of risks is substantiated. It is noted that the integration of organizational processes in supply chains requires information and communication support, which is implemented through blockchain technology, the main core of which is the transparency and consistency of information flows.

Keywords: logistics activity, blockchain, logistics chain, technology, enterprise, goods.

Постановка проблеми. Логістичні ланцюги часто охоплюють численні етапи пересування товарів і безліч їх локацій. Стежити та контролювати події у цьому русі досить складно, оскільки під час транспортування товарів виникають непередбачені обставини, які можуть вплинути на товарообіг і час доставки вантажу. Операції відбуваються кожну хвилину: замовлення, платежі, відстеження товароруху. Для того щоб побачити транзакцію від початку до кінця і зменшити кількість помилок на кожному з етапів, необхідно застосовувати сучасні технології. Саме технологія блокчейн забезпечує учасників логістичного процесу складниками контролю за над пересуванням товару й є інструментом вирішення вищевказаних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оптимізації та підвищення ефективності управління логістичними каналами є вимогою часу. Актуальність теми обмежена досить вузьким колом зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких – А. Тейкотт, А. Савен [9], Д. Рем, Я. Чу [10], М. Мокляк [5], Д. Чернишов, оскільки в літературних джерелах ця технологія ще не знайшла широкого відображення, у публікаціях висвітлено переважно описово специфіку досліджуваної технології та перспективи її розвитку лише у фінансовій сфері.

Потребує детального аналізу методологія дії програми Blockchain як перспективної технології обміну інформацією в транспортно-логістичній діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності технології блокчейн як надійного та ефективного інструменту інформації, який створює незмінний цифровий реєстр транзакцій, що підтримується мережею комп'ютерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логістика визначається як структура планування для управ-

ління матеріальними, сервісними та інформаційними потоками. Матеріально-технічне забезпечення фізичних товарів зазвичай включає у себе інтеграцію потоку інформації, транспортування, складування та гарантування безпеки. Логістичні ланцюги часто охоплюють численні етапи і безліч географічних точок. Із цієї причини доволі важко відслідковувати події в усьому ланцюгу, перевіряти транспортувану продукцію і швидко реагувати на непередбачені обставини. За відсутності прозорості стає надзвичайно важко розслідувати незаконну діяльність, що відбувається у будь-якій точці маршруту.

Сьогодні все більше розкривається потенціал технології блокчейн, який полягає в її надійності, прозорості та ефективності, тому блокчейн продовжує поповнювати перелік охоплених галузей. Потенціал спільного використання цієї технології, її захист від несанкціонованого доступу і повна прозорість роблять її ідеальним інструментом для побудови ефективних логістичних процесів.

Блокчейн – це алгоритм, який дає змогу безпечно і приватно обмінюватися даним через пірінгові мережі. Головною ідеєю блокчейн-технології є ланцюжок блоків з інформацією про кожну транзакцію, яка зберігається в кожній одиниці комп'ютерної мережі. Блокчейн забезпечує ефективний та надійний захист даних, прозорий і захищений від стороннього втручання обмін інформацією. Внесена в систему інформація не можна змінити, а її зберігання здійснюється без централізованого руйнівництва [3, с. 240; 6; 7].

Блокчейн – це побудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюжок або блок пов'язаних ланцюжків, що містять інформацію. Як правило, копії ланцюжків блокчейнів зберігаються незалежно один від одного на величезній кількості комп'ютерів. Тут будь-яка передача інформації відбувається у вигляді ланцюжка блоків (block – блок,

chain – ланцюг), де кожен блок завжди містить інформацію про попередній блок.

Кожна угода або транзакція записується і додається в ланцюжок розподіленої бази даних як новий фрагмент, якому присвоюється унікальний багатозначний числовий шифр. Цей фрагмент зберігає дані про дату, час, учасників, суму угоди та інформацію про всю мережу [2, с. 242; 4, с. 66].

Особливість технології блокчейн у тому, що блоки ланцюга одночасно зберігаються у всіх користувачів мережі, постійно оновлюються і посилаються на старі сторінки. І якщо хтось спробує внести неправдиві дані в систему або видалити інформацію, то система відразу ж звертається до інших версій ланцюга і виявляє невідповідність у структурі блоків [8, с. 46; 9, с. 5].

Оскільки транспортна логістика – частина сфери міжнародних перевезень, процес доставки вантажів не відбувається без негативних нюансів. Проблема пошуку машин і вантажів для обох сторін залишається актуальною, незважаючи на розвиток Інтернет-технологій. Цим і користуються посередники. Наявність у ланцюгу зайвих людей підвищує вартість перевезення. Також процес доставки ускладнений взаємодією між керівниками, логістами й експедиторами. Як правило, ситуацію ускладнюють митні аспекти і бюрократично-паперовий складник, що пов'язаний із дозвільною документацією і декларуванням вантажів.

З упровадженням технології блокчейн, яка може змінити робочий процес транспортування вантажів, ці проблеми зникнуть.

Основними перевагами технології блокчейн у логістиці є здешевлення самого логістичного процесу; неможливість підробки будь-яких даних; уведені документи – інвойс, ЦМР, сертифікат походження продукції та інша документація – залишаються в системі в первісному вигляді назавжди; усуваються непотрібні посередники; зникає маркування незаконних товарів; скорочується час на документообіг; швидкий пошук етапів логістичного ланцюга, де була допущена помилка [9, с. 7; 10].

Технологія блокчейн має потенціал для вирішення всіх перерахованих вище питань. Будучи прозорим публічним реєстром, вона здатна надавати клієнтам і аудиторам прості та ефективні інструменти для відстеження всього маршруту. Одним із важливих аспектів блокчейна є те, що дана технологія може мати свої переваги, тільки якщо всі члени логістичного ланцюга мають доступ до мережі. Окрім того, всі запити записуються в блоки, видалити або змінити цю інформацію неможливо, тому за розбіжностей знайти елемент проблеми набагато легше.

Основна принципова особливість введення технології блокчейн – безперервне надходження інформації між партнерами і поліпшення якості процесів у даний час. Блокчейн збільшує ступінь довіри серед усіх учасників ланцюга і робить простішим процес прийняття та передачі рішень на кожному етапі [1, с. 164; 3, с. 240].

Упровадження логістичної технології блокчейн навіть у базовому варіанті забезпечить:

– можливість відстеження продукту від місця його виробництва до кінцевого споживача, захист покупця продукції від неоригінальних товарів і підробок, що дає можливість покупцеві бути впевненим у рішенні щодо придбання товару;

– розосередження, яке дає можливість усім елементам процесу поставки брати участь у реальному часі:

відстеження пересування транспорту або придбаних товарів, оформлення необхідного пакета документів у формі смарт-контрактів, знищення незаконних елементів в процесі поставки.

– безпеку даних і гарантію їх достовірності [2, с. 9].

Світовий досвід щодо впровадження технології блокчейн у логістичну діяльність указує на значні переваги її застосування. Найбільша у світі мережа оптової та роздрібної торгівлі Walmart використовує блокчейн із метою контролю над поставками харчової продукції з Китаю. Блокчейн допомагає відстежити кожну партію товару: де його виробили, на якому складі він зберігається й який термін придатності. За таким само принципом технологія блокчейн застосовується в компаніях Nestle і Unilever.

Найбільша компанія в галузі контейнерних перевезень Maersk у партнерстві з Університетом інформаційних технологій Копенгагена вивчає можливість технології блокчейн під час оформлення вантажної документації – створення цифрового коносаменту [2 с. 11].

Німецька хімічна корпорація BASF спільно з блокчейн-стартапами Quantoz і Ahrma влітку 2017 р. анонсували створення на основі блокчейн-технології платформи для трекінгу доставки вантажів і введення в експлуатацію «розумних контейнерів», які посилають інформацію про становище і цілісність замовлення, процесу завантаження.

Міжнародний Blockchain-консорціум Hyperledger був запущений Linux Foundation у 2015 р. і нині об'єднує понад 115 компаній із різних сфер, включаючи фінанси, автомобілебудування, охорону здоров'я, авіацію. Головна мета консорціуму – створення єдиної blockchain-платформи з відкритим вихідним кодом, яка дасть змогу організаціям по всьому світу впровадити технологію blockchain у свої бізнес-процеси [6].

В Україні ж стратегічні логістичні рішення щодо вивчення та впровадження технології блокчейн у логістичну діяльність поки не практиковані. Це є новим інноваційним вектором для логістичних компаній, що дасть їм можливість стати першими в опануванні нових технологій на українському ринку перевезень та надасть низку вагомих переваг: узгодженість та прозорість логістичних процесів; перегляд і облік історії перевезення товарів; зменшення загроз помилок аудиту та платежів; захист від незаконних дій шахраїв; збільшення довіри споживачів до постачальників продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Транспортно-логістична діяльність зіштовхується з множинними проблемами, які вимагають рішення, тому інноваційна стратегія застосування технології блокчейн є одним зі способів їх вирішення.

Упровадження технології блокчейн забезпечить відстеження вантажів у режимі реального часу, скорочення робочого процесу і підвищення прозорості, оскільки блокчейн виявляється більш дешевою і безпечною інфраструктурою з найбільш високою масштабністю і простотою інтеграції порівняно з іншими технологіями.

Упровадження логістичної технології блокчейн сьогодні ще не досить розвинене, і цей процес є досить повільним через оцінку ризиків, однак із кожним успішним проектом майбутнє описаної технології стає все ближчим, і можна сміливо припускати, що через кілька років логістичні технології блокчейн знайдуть своє використання в галузі логістичної діяльності та інших галузях в Україні.

Список використаних джерел:

1. Корниенко П.А. Применение Blockchain-технологии в логистике и управлении цепями поставок. *Инновации и инвестиции*. 2017. № 3. С. 164–169.
2. Коршевнюк Л. Блокчейн-технологии в логистике: возможности колоссальные, но требуются масштабные инвестиции. *Логистика: проблемы и решения*. 2018. № 3(76). С. 8–13.
3. Лысенко Ю.В. Блокчейн в логистике. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2019. Т. 8. № 3(28). С. 240–242.
4. Лысенко Ю.В. Новые технологии для бизнеса: правила внедрения и пример инновационных идей. URL: <https://www.kom-dir.ru/article/1861-novye-tehnologii-dlya-biznesa> (дата звернення: 24.10.2020).
5. Мокляк М.В. Технология Blockchain в логистичній системі підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 1(06). С. 66–69.
6. Чернишов Д. У майбутньому Україна переведе всю цифрову державну інформацію на блокчейн-платформу. URL: <http://www.pravove-pole.info/novini/u-majbutnomu-ukraina-perevede-vsju-cyfrovu-derzhavnu-informaciju-na-blokchejn-platformu-denys-chernyshov/> (дата звернення: 26.10.2020).
7. Технология Blockchain в логистике. *Логистический портал*. 2018. URL: <https://www.lobanov-logist.ru/library/352/63546/> (дата звернення: 26.10.2020).
8. Тейпкотт А. Blockchain Revolution. Нью-Йорк : Random House LLC, 2016. 324 с.
9. Saveen A. Abeyratne, Radmehr P. Monfared. Blockchain read manufacturing supply chain using distributed ledger. *International Journal Of Research in Engineering and Technolog*. 2016. № 05(09). P. 1–10.
10. Ream J., Chu Y., Schatsky D. Upgrading blockchains: Smart contract use cases in industry. *Deloitte Univercity Press*. 2016. № 02(04). P. 1–11.

References:

1. Kornienko P.A. (2017) Primenenie Blockchain-tekhnologii v logistike i upravlenii cepyami postavok [Blockchain technology application in logistics and supply chain management]. *Innovacii i investicii*, vol. 3, pp. 164–169. (in Russian)
2. Korshevnyuk L. (2018) Blokchejn-tekhnologii v logistike: vozmozhnosti kolosal'nye no trebuyut'sya masshtabnye investicii [Blockchain technologies in logistics: huge opportunities, but large-scale investments are required]. *Logistika: problemy i resheniya*, vol. 3(76), pp. 8–13. (in Russian)
3. Lysenko U.V. (2019) Blokchejn v logistike [Blockchain in logistics]. *Azimut nauchnyh issledovanij: ekonomika i upravlenie*, T. 8, vol. 3(28), pp. 240–242. (in Russian)
4. Lysenko J. Novye tekhnologii dlya biznesa: pravila vnedreniya i primer innovacionnyh idej Retrieved from New technologies for business: implementation rules and example of innovative ideas [New technologies for business: implementation rules and example of innovative ideas]. Retrieved from: <https://www.kom-dir.ru/article/1861-novye-tehnologii-dlya-biznesa> (accessed 24.10.2020).
5. Mokljak M.V. (2018) Tekhnologhija Blockchain v loghistychnij systemi pidpryjemstva. [Blockchain technology in the logistic systems of an enterprise]. *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 1(06), pp. 66–69. (in Ukrainian)
6. Chernyshov D. U majbutnjomu Ukrajina perevede vsju cyfrovu derzhavnu informaciju na blokchejn-platformu [In the future, Ukraine will transfer all digital government information to the blockchain platform]. Retrieved from: <http://www.pravove-pole.info/novini/u-majbutnomu-ukraina-perevede-vsju-cyfrovu-derzhavnu-informaciju-na-blokchejn-platformu-denys-chernyshov/> (accessed 24.10.2020). (in Ukrainian)
7. Tekhnologhija Blockchain v logistike (2018) *Logisticheskij portal*. Retrieved from: https://www.lobanov-logist.ru/library/352/63546/?sphrase_id=12743893 (accessed 26.10.2020).
8. Teypkott A. and Tapskott A. (2016) Blockchain Revolution [Blockchain revolution]. N'yu-York: Random House LLC, pp. 324.
9. Saveen A. Abeyratne, Radmehr P. (2016) Monfared. Blockchain read manufacturing supply chain using distributed ledger. *International Journal Of Research in Engineering and Technology*, vol. 05(09), pp. 1–10.
10. J. Ream, Y. Chu, and D. Schatsky (2016) Upgrading blockchains: Smart contract use cases in industry. *Deloitte Univercity Press*, vol. 02 (04), pp. 1–11.

E-mail: Lavrynenko.sv@gmail.com

УДК 339.19

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.13>

Прыгара О.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕРЕЖЕВОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Розглянуто питання формування інноваційної стратегії підприємства на основі реалізації мережевої моделі інноваційного розвитку підприємства та визначено, що під час формування інноваційної стратегії доцільно дотримуватися таких етапів: 1) визначення інноваційних цілей; 2) моніторинг бізнес-середовища підприємства; 3) планування інноваційних проєктів; 4) побудова інноваційних мереж; 5) упровадження та реалізація інноваційної стратегії. Визначено, що сучасна система інноваційного розвитку підприємства передбачає використання усього зовнішнього середовища організації. Основою побудови інноваційної мережі підприємства є ґрунтовний моніторинг ринкового середовища підприємства. Елементами зовнішньої інноваційної мережі підприємства є академічні та науково-дослідницькі установи, стартапи, інноваційна інфраструктура, посередники, особи-новатори, споживачі. Внутрішня інноваційна мережа включає працівників та R&D-підрозділи підприємства.

Ключові слова: інновації, інноваційна стратегія, підприємство, інноваційна мережа, формування стратегії.

ENTERPRISE INNOVATIVE STRATEGY DEVELOPMENT THROUGH NETWORK MODEL

Prygara Olga

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The process of enterprise innovative strategy development is considered through innovation network model. Modern experience of the most successful enterprises demonstrates the popularity of using network innovative models of enterprise development, which allow to maximize the possibilities of innovation development. At the same time, the issues of developing effective mechanisms of innovative cooperation within the company and the creation of networks that connect the company with its environment are becoming more and more relevant. The process of enterprise innovative strategy based on innovation network model includes the following stages: 1) definition of the innovative purposes; 2) monitoring of business environment of an enterprise; 3) planning of innovative projects; 4) building of innovation networks; 5) implementation and realization of innovation strategy. In order to form the innovation strategy of an enterprise, the internal and external market environment of the enterprise and the innovation infrastructure are monitored. While analyzing the internal environment of the enterprise, the emergence of process innovations is possible. While monitoring the external market environment of the enterprise it is possible to identify factors of innovation and sources of innovation cooperation. The modern system of innovative development of the enterprise should analyze the possibilities of the entire external environment of the organization. As a result of monitoring of market infrastructure, it is possible to establish innovative alliances in the form of scientific and technical cooperation, creating networks with business incubators, innovation centers, technology transfer centers, research laboratories, research institutes. The basis for building an innovative network of the enterprise is a thorough monitoring of the market environment of the enterprise. Elements of the external innovation network of the enterprise are academic and research institutions, startups, innovation infrastructure, intermediaries, innovators, consumers. The internal innovation network includes employees and R&D departments of the enterprise. Establishing effective innovative forms of work and innovation management mechanisms at the enterprise is a factor in increasing the competitiveness of the enterprise in an innovative economy and the spread of business networks.

Keywords: innovations, innovation strategy, enterprise, innovation network, strategy formation.

Постановка проблеми. За сучасних умов глобалізації, високої конкуренції, перенасиченості більшості ринків, які супроводжуються високим ступенем непередбачуваності, динамізму ринкових потреб та мотивацій споживачів орієнтація на постійне впровадження інновацій є запорукою ринкового успіху підприємства. Вимогою часу в епоху інноваційної економіки є постійний моніторинг ринкової ситуації з можливістю забезпечення постійних модифікацій продуктів, послуг та методів роботи на ринку. Це призводить до необхідності впровадження нових ефективних методів відслідковування можливих шляхів пошуку інновацій

та реалізації чіткого механізму розроблення інноваційної стратегії підприємства.

Етапами розроблення інноваційної стратегії підприємства, які широко представлені у науковій літературі, є такі: формулювання цілей інноваційної стратегії; розроблення інноваційного задуму; розроблення інноваційного проєкту; розроблення інноваційного плану та інформаційне забезпечення інноваційного процесу. На нашу думку, сьогодні для забезпечення інноваційного розвитку важливою є реалізація стратегії, спрямованої на використання потенціалу зовнішнього ринкового середовища та побудову інноваційної мережі

підприємства. Сучасний досвід діяльності найбільш успішних підприємств демонструє популярність використання мережевих інноваційних моделей розвитку підприємства, які дають можливість максимально розширити можливість розроблення інновацій. При цьому все більш актуальними постають питання розроблення ефективних механізмів інноваційного співробітництва всередині фірми і створення мереж, які пов'язують підприємство з її оточенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти питань інновацій та інноваційного розвитку підприємств розкриваються у численних наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: В.В. Александров, Ю.М. Бажал, Дж. Бессант [7], П. Друкер, О.І. Жилінська, П.Н. Завлін, С.М. Ілляшенко, О.Є. Кузьмін, Н.В. Краснокутська, Т. Павіт [7], Є.Г. Панченко, А.А. Пересада, А.М. Поручник, В.С. Савчук, К.О. Січкаренко [1], Дж. Тід [7], Р.А. Фатхутдінов, Л.І. Федулова, Д.М. Черванов, Н.І. Чухрай, Й. Шумпетер та ін. У літературі висвітлюються проблематика пошуку інноваційних ідей, питання генерування ідей, сутності та етапів реалізації інноваційних проектів. Дедалі більшого значення набувають пошук та побудова ефективного співробітництва, побудова бізнес-мереж та інноваційних мереж. Головною причиною цього є можливість посилення конкурентних позицій через доступ до інновацій, знань, ресурсів та можливість реалізації «синергетичного» ефекту. Сучасні бізнес-мережі є мережами співробітництва, співпраці і дедалі більше набувають інноваційного характеру, орієнтованого на побудову ланцюгів створення вартості, орієнтованого на інновації. Відбувається перебудова бізнес-моделей та розвиток організаційних можливостей, таких як мережеві можливості для створення «цінностей», які призводять до підвищення ефективності діяльності.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути сутність та складові елементи інноваційної мережі підприємства та можливості її побудови для формування інноваційної стратегії підприємства на основі узагальнення сучасних теоретичних підходів, що існують у вітчизняній і світовій економічній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблення інноваційної стратегії сучасного підприємства за умов високого динамізму ринкового середовища та посилення конкуренції, що стимулює необхідність упровадження постійних інновацій, повинно спиратися на пошук широкого кола можливостей використання інноваційного потенціалу, як внутрішнього, так і зовнішнього. Для цього важливим є залучення всіх потенційних можливостей пошуку інновацій, використання форм співробітництва, співпраці, налагодження ефективної роботи з інноваційною інфраструктурою ринку та кооперації інноваційної діяльності з поставальниками, посередниками, конкурентами, споживачами. Це означає необхідність побудови інноваційної мережі підприємства, яка включає максимально можливе коло ресурсів отримання інновацій або ж налагодження інноваційного співробітництва. Згідно з теорією «відкритих» інновацій, для стимулювання інноваційної активності підприємствам слід орієнтуватися на зовнішнє середовище замість концентрування зусиль на пошук інновацій, використовуючи внутрішній потенціал.

Інноваційна мережа – це складна організаційна структура, що забезпечує максимальне використання наявних науково-технічних ресурсів для розроблення, виробництва і реалізації інноваційних товарів та послуг, упровадження технологічних інновацій, розвиток інноваційного, виробничого і кадрового потенціалу в межах єдиного інформаційно-комунікативного простору. Фактично це спеціалізована масштабна інформаційна мережа, що об'єднує різні суб'єкти господарювання, які допомагають компаніям поширювати інформацію про свої проекти, надають організаційну підтримку на різних етапах трансферу технологій, організаційне сприяння у пошуку партнерів.

Організація науково-технічної та інноваційної сфер на мережевій основі спричиняє принципові зміни в самому механізмі інноваційної діяльності. Вона дає змогу учасникам (як національним і локальним, так і глобальним) провести якісні зміни у моделі інноваційної діяльності на своїх виробничих потужностях: повноцінно комерціалізувати свої розробки, сформувати довкола себе потужне експертне середовище [1]. Побудова бізнес-мереж здійснюється у різноманітних формах: франчайзингових мереж, побудови ланцюгів створення вартості та цінності, спільного підприємництва, стратегічних альянсів, кластерів, налагодження партнерства та цифрових мереж [2]. Окрім виникнення нових мережевих форм, підприємства створюють нові ринки для інновацій, які формуються через альянси та реалізацію стратегій співробітництва як можливість зменшення або уникнення невизначеності та бар'єрів проникнення на ринки.

У цьому сенсі глобалізована цифрова економіка посилює цей ефект через формування ринків «без кордонів», у яких потреба побудови адаптивних та інноваційних бізнес-моделей і нових гнучких форм роботи набуває дедалі більшої популярності [3]. Таким чином, під час формування інноваційної стратегії підприємствам доцільно орієнтуватися на побудову інноваційних мереж, дотримуючись таких етапів: 1) визначення інноваційних цілей; 2) моніторинг бізнес-середовища підприємства; 3) планування інноваційних проектів; 4) побудова інноваційних мереж; 5) упровадження та реалізація інноваційної стратегії.

На рис. 1 наведено елементи, які формують внутрішню та зовнішню інноваційні мережі підприємства. Внутрішня інноваційна мережа орієнтується на посилення внутрішнього інноваційного співробітництва організаційних підрозділів компанії і включає працівників та R&D-підрозділи підприємства, можливості використання інноваційного потенціалу яких мають бути максимально враховані. Зовнішня інноваційна мережа підприємства включає зовнішні ринкові суб'єкти та організації, які можуть бути залучені на умовах різних форм співробітництва та співпраці з метою доступу до генерації інноваційних ідей та реалізації інноваційних проектів.

Вимогою часу сьогодні є наявність власних інноваційних центрів компаній та R&D-підрозділів. Наприклад, компанія IBM має 12 лабораторій на п'яти континентах світу, об'єднуючи зусилля понад 3 тис дослідників. У 2016 р. компанією створено внутрішній проект «Управління знаннями», присвячений пошуку найкращих можливостей генерації ідей та розвитку внутрішнього потенціалу компанії й орієнтований

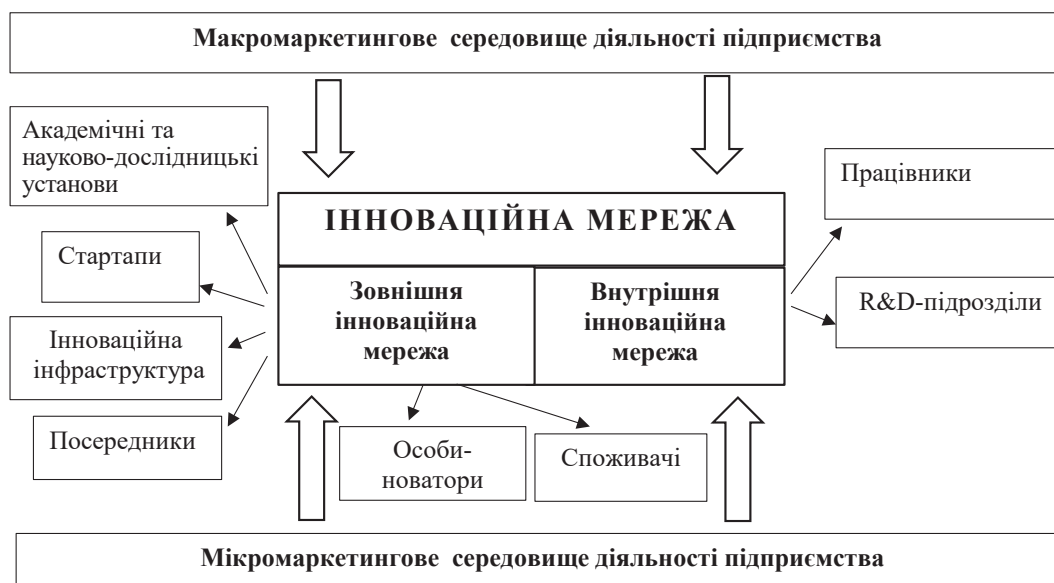

Рис. 1. Інноваційна мережа підприємства

Джерело: власна розробка автора

на посилення горизонтальних зв'язків між різними підрозділами корпорації та командами для обміну досвідом [4]. Компанія Philips має власний потужний високотехнологічний R&D-підрозділ, відкритий до співробітництва інших компаній.

Провідні корпорації світу активно вкладають кошти в інноваційний розвиток, розвиток внутрішнього потенціалу співробітників, створення такої корпоративної культури, яка підтримує високу систему мотивації персоналу та дає можливості для його постійного вдосконалення та розвитку. Дедалі більшого поширення сьогодні набуває концепція побудови «бірюзових компаній», акцентованих на цілісність, самоуправління, орієнтацію на роботу команд, які працюють заради досягнення єдиної цілі, що забезпечує високу мотивацію роботи цих команд [5]. Такі організації дають змогу знаходити інноваційні рішення.

До зовнішньої інноваційної мережі підприємства можна віднести такі елементи:

1. Академічні та науково-дослідницькі установи. Основою розвитку інноваційної економіки є зв'язок освіти, університетів, науковців та підприємництва. Більшість провідних компаній світу активно співпрацює з науковими установами та університетами, фінансуючи освітні програми і виділяючи гранти на проведення наукових досліджень для вирішення їхніх цільових потреб. Тенденція розміщати науково-дослідницькі центри компаній поблизу університетських, академічних установ, епіцентру науки та досліджень значно посилюється протягом останніх десятиліть. Такими прикладами є Силіконова долина поблизу Стенфордського та Каліфорнійського університетів, Великий Бостон, який охоплює 55 вищих навчальних закладів і продовжує приваблювати компанії, орієнтовані на інновації. Facebook, Twitter, Amazon розмістили свої підрозділи та налагодили науково-дослідницькі центри у цьому регіоні, приєднавшись до Google, IBM, Microsoft, Oracle. Понад 200 провідних університетів та коледжів світу є членами Глобального консорці-

уму підприємницьких центрів, створеного у 1997 р. у США з метою співпраці та розвитку підприємництва на основі університетської освіти. Procter & Gamble активно реалізує проекти співпраці з академічною спільнотою та залучає PhD студентів із різних дисциплін у проекти терміном до шести місяців на умовах 20-годинного робочого тижня з метою спрямувати академічні дослідження на розроблення високотехнологічних продуктів.

2. Стартапи, які сьогодні активно експериментують із новою технологією, робототехнікою, штучним інтелектом та активно впроваджують нові принципи створення бізнес-моделей та донесення цінності до споживача. Згідно з останніми дослідженнями, значна частина підприємств сьогодні вбачає необхідність та важливість співпрацювати зі стартапами з метою стимулювання інноваційного розвитку. Згідно з публікацією Всесвітнього економічного форуму 2018 р. щодо розвитку співпраці технологічних стартапів та корпорацій, більшість сучасних компаній намагається співпрацювати зі стартапами з метою сприяння інноваціям. Переваги від такої співпраці мають два боки. Однак поки ще більше половини спроб завершуються невдачею через різну спрямованість стартапів, орієнтованих на швидке впровадження та підприємництво та більш орієнтованих на процеси та уникнення ризику компанії. Співпраця зі стартапами дає змогу компаніям розширити інноваційний погляд, налаштувати корпоративну культуру на відкритість до інновацій, орієнтуватися на споживача, здійснювати пошук інноваційних постачальників, орієнтуватися на найновіші розробки на певному ринку. Успішним прикладом реалізації такого варіанту стратегії є придбання компанією Samsung компанії Smart Things у сфері інформаційних технологій, таким чином, отримавши доступ до нової технології [6]. Компанія ІКЕА активно співпрацює зі стартапами й упроваджує їхні інновації. Прикладами таких інновацій є безконтактний сенсор для поліпшення сну, настрою та енергії

на основі використання технології штучного інтелекту (стартап CircaDía, Великобританія), технологія збереження води та енергії для ванних кімнат шляхом повторного використання та очищення води (стартап Flow Loop, Німеччина).

3. Інноваційна інфраструктура. Прискорення інноваційних процесів можливе через налагодження інноваційного співробітництва, створення інноваційних альянсів підприємств у формі цілеспрямованого науково-технічного співробітництва з інкубаторами бізнесу, інноваційними центрами, центрами трансферу технологій, науковими та технопарками, технополісами, інноваційними кластерами, інноваційними банками, вільними науково-технічними зонами. Прикладом може бути робота бізнес-інкубатору Samsung Incubator, створеного у 2017 р. у Польщі для підтримки інноваційних компаній сфері інформаційних технологій. Підприємці можуть стати учасниками інкубатора за наявності бізнес-концепції або прототипу продукту. Протягом дії програми підтримки учасників, розрахованої на три місяці, компанія забезпечує простір для креативної роботи, а також обладнання, управлінську підтримку та експертне консультування на кожній стадії реалізації інноваційного проекту. Окрім того, бізнес-інкубатор надає тренінгові послуги та здійснює супровід і підтримку учасників у пошуку необхідної технології та партнерів по бізнесу. Компанія IBM співпрацює з високотехнологічним парком Міністерства комунікацій та високих технологій Азербайджану, орієнтованим на розроблення програмного забезпечення, кооперацію у сфері банківських послуг та телекомунікацій.

4. Посередники. Налагодження інноваційного співробітництва та створення горизонтально інтегрованих систем управління можливі з компаніями-постачальниками та посередниками, які є стратегічними партнерами розвитку й які входять до «ланцюга створення вартості» підприємства. Консалтингові компанії можуть сприяти здійсненню пошуку та побудові екосистеми інноваційного менеджменту організації за рахунок проведення аудиту компанії, проведення збору даних щодо інноваційних технологій на ринку, нових тенденцій розвитку ринку та побудови бізнес-моделей.

5. Особи-новатори. Наукова спільнота, особи, які є експертами у різних галузях, беруть активну участь в інноваційних конкурсах, можуть бути джерелом інноваційних ідей. Наприклад, компанії AT&T та American Express організують творчі інноваційні конкурси та інноваційні хакатони з метою пошуку інноваційних ідей серед споживачів та громадськості. Краудфандингова платформа Kickstarter організує конкурси ідей для пошуку фінансування. Компанія Procter&Gamble використовує краудсорсинг, розробивши електронну платформу P&G's «Connect + Development», на якій висвітлює поточні проблемні моменти та потреби різних підрозділів бізнесу і будь-хто може надіслати пропозицію для вирішення проблеми [6]. Компанія General Electric, відома своєю відкритістю до інновацій, пропонує користувачам інноваційну сторінку на сайті, на якій залучає потенційно інноваційні ідеї та нові таланти.

6. Споживачі. Підтримка клієнтів, комунікації з клієнтами, робота з відгуками та пропозиціями, ство-

рення вертикально інтегрованих систем дають потужний поштовх до впровадження інновацій у сервісі та модифікації продуктів та послуг. У 2018 р. компанія ІКЕА запровадила цифрову платформу співробітництва зі споживачами з метою спільного виведення нових продуктів та інновацій зі споживачами Co-Creatе ІКЕА. Технологія дає можливість розробляти та тестувати інновації на основі ідей, отриманих від споживачів: кожен зацікавлений споживач може проявити дизайнерську ініціативу та має можливість запропонувати створення доповнюючого елемента меблів до базових моделей, які пропонує компанія. Компанія Lego також підтримує ідею створення нових продуктів на основі ідей споживача, цікавих історій для створення дитячих конструкторів, висловлених на їхньому сайті.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблення інноваційної стратегії сучасного підприємства за умов високого динамізму ринкового середовища та посилення конкуренції, що стимулює необхідність упровадження постійних інновацій, повинна спиратися на пошук широкого кола можливостей використання інноваційного потенціалу, як внутрішнього, так і зовнішнього. Для цього важливе використання всіх потенційних можливостей пошуку інновацій, форм співробітництва, співпраці, налагодження роботи з інноваційною інфраструктурою ринку та іншими суб'єктами ринку. Це означає необхідність побудови інноваційної мережі підприємства, яка включає максимально можливе коло ресурсів отримання інновацій або ж налагодження інноваційного співробітництва. Таким чином, під час формування інноваційної стратегії підприємствам доцільно орієнтуватися на побудову інноваційних мереж, дотримуючись таких етапів: 1) визначення інноваційних цілей; 2) моніторинг бізнес-середовища підприємства; 3) планування інноваційних проектів; 4) побудова інноваційних мереж; 5) упровадження та реалізація інноваційної стратегії.

Основою побудови інноваційної мережі підприємства є ґрунтовний моніторинг бізнес-середовища підприємства з метою пошуку можливостей залучення інноваційних ідей та пошуку ринкових суб'єктів для побудови ефективного співробітництва. Внутрішня інноваційна мережа орієнтується на посилення внутрішнього інноваційного співробітництва організаційних підрозділів компанії і включає працівників та R&D-підрозділи підприємства, можливості використання інноваційного потенціалу яких мають бути максимально враховані. Зовнішня інноваційна мережа підприємства включає зовнішні ринкові суб'єкти та організації, які можуть бути залучені на умовах різних форм співробітництва та співпраці з метою доступу до генерації інноваційних ідей та реалізації інноваційних проектів. Елементами зовнішньої інноваційної мережі підприємства є академічні та науково-дослідницькі установи, стартапи, інноваційна інфраструктура, посередники, особи-новатори, споживачі.

Налагодження ефективних інноваційних форм роботи та механізмів управління інноваціями на підприємстві є чинником підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах інноваційної економіки та поширення розвитку бізнес-мереж.

Список використаних джерел:

1. Січкаренко К.О. Мережева організація інноваційної діяльності : наукова доповідь / ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2015. 48 с.
2. Koch T., Windsperger J. Seeing through the network: Competitive advantage in the digital economy. *Journal of Organization Design*. 2017. № 6(1). P. 6.
3. Aarikka-Stenroos L., Ritala P. Network management in the era of ecosystems: Systematic review and management framework. *Industrial Marketing Management*. 2017. № 67. P. 23–36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2017.08.010>
4. Implementing open innovation: The case of natura, IBM and Siemens / C. Ades et al. *Journal of Technology Management & Innovation*. 2013. № 8. P. 12–25.
5. Laloux F. Reinventing Organizations: A Guide to Creating Organizations Inspired by the Next Stage of Human Consciousness. Nelson Parker, 2014.
6. Examples of open innovations. URL: <https://www.viima.com/blog/16-examples-of-open-innovation-what-can-we-learn-from-them>
7. Tidd J., Bessant J. and Pavitt K. Managing innovation: Integrating technological, market and organizational change, 3rd edition. John Wiley & Sons, 2005.
8. Afuah, A. Business model innovation: Concepts, analysis, and cases. New York : Routledge, 2014.

References:

1. Sichkarenko K.O. (2015) Merezheva orhanizatsiya innovatsiynoyi diyalnosti: naukova dopovid [Network organization of innovation activity: scientific report]. Kyiv: DU Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny. (in Ukrainian)
2. Koch, T., & Windsperger, J. (2017) Seeing through the network: Competitive advantage in the digital economy. *Journal of Organization Design*, 6(1), 6.
3. Aarikka-Stenroos, L., & Ritala, P. (2017) Network management in the era of ecosystems: Systematic review and management framework. *Industrial Marketing Management*, 67, 23–36. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2017.08.010>
4. Ades, C., Figlioli, A., Sbragia, R., Porto, G., Plonski, G. A., & Celadon, K. (2013) Implementing open innovation: The case of natura, IBM and Siemens. *Journal of Technology Management & Innovation*, 8, 12–25.
5. Laloux, F. (2014) Reinventing Organizations: A Guide to Creating Organizations Inspired by the Next Stage of Human Consciousness. Nelson Parker.
6. Examples of open innovations. Retrieved from: <https://www.viima.com/blog/16-examples-of-open-innovation-what-can-we-learn-from-them>
7. Tidd, J., Bessant, J. and Pavitt, K. (2005) Managing innovation: Integrating technological, market and organizational change, 3rd edition. John Wiley & Sons.
8. Afuah, A. (2014) Business model innovation: Concepts, analysis, and cases. New York: Routledge.

E-mail: olgaprygara@gmail.com

УДК 336.761

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.14>

Рудой В.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій

СУТНІСТЬ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

У статті розглянуто підходи до процесу інституціалізації портфельного інвестування та його періодизації. Інвестиційний процес на сучасному фондовому ринку є динамічним і неоднозначним явищем, усі характеристики якого складно детермінувати та оцінити. Така складність зумовлена як специфікою самого фондового ринку, так і особливостями інвестування у його інструменти. Значну увагу приділено сутності і наслідкам процесу інституціалізації портфельного інвестування. Досліджено підходи до підвищення його ефективності, удосконалення форм і методів регулювання, загострення конкуренції між різними інституційними інвесторами. Окреслено характерні особливості розширення можливостей використання портфельного інвестування різними групами інвесторів. Розглянуто низку питань, пов'язаних із функціонуванням фондового ринку, його роллю в русі капіталу в масштабах глобальної та окремих національних економік.

Ключові слова: інституціалізація, портфельне інвестування, фінансові інструменти, інвестор.

THE ESSENCE OF INSTITUTIONALIZATION OF PORTFOLIO INVESTMENT

Rudoj Volodymyr

National University of Food Technologies

The article considers the approaches to the process of institutionalization of portfolio investment and considers the approaches to its periodization. Considerable attention is paid to the essence and consequences of the process of institutionalization of portfolio investment. Approaches to increase its efficiency, improve the forms and methods of regulation, intensify competition between different institutional investors are studied. The characteristic features of expanding the opportunities for portfolio investment by different groups of investors are outlined. It is established that the essence and consequences of the process of institutionalization of portfolio investment are determined by the presence of each of the individual owners of savings of two alternatives to participate in the investment process (independent and collective with the help of financial intermediaries). The expansion of the range of financial instruments, their complexity has led to the complexity of self-investment and the emergence of institutions whose main task is the accumulation of individual investors with the subsequent formation of a comprehensive investment portfolio, and investment activity is predominant or exclusive. Portfolio investing is becoming available to a wide range of savings owners. With the complication of the investment process for small investors there is a gradual transition from the formation of personal investment portfolios to the creation of such collective portfolios at the level of institutional investors. Institutionalization of portfolio investment is defined as a combination of two processes - the spread of financial institutions that represent the interests of individuals in the stock market and the establishment of certain rules in the formation and management of the investment portfolio. Institutionalization of portfolio investment, special economic and legal nature of asset management services of institutional investors have identified the need to use special regulatory approaches to this type of activity.

Keywords: institutionalization, portfolio investment, financial instruments, investor.

Постановка проблеми. Інвестиційний процес на сучасному фондовому ринку є динамічним і неоднозначним явищем, усі характеристики якого складно детермінувати та оцінити. Така складність зумовлена як специфікою самого фондового ринку, так і особливостями інвестування у його інструменти. Проте за таких обставин можна стверджувати, що визначальними рисами інвестицій на сучасному фондовому ринку є поширення портфельного підходу та домінування інституційних інвесторів. Для аналізу вказаних процесів, на нашу думку, потрібно розглянути низку аспектів, пов'язаних із функціонуванням фондового ринку, його роллю в русі капіталу в масштабах глобальної та окремих національних економік.

Це зумовлено, по-перше, певною невизначеністю в теоретичних концепціях фондового ринку та його важливим місцем у фінансових відносинах; по-друге,

варіативністю системи інституційних інвесторів, яка включає у себе різні види фінансових інститутів, що функціонують на різних засадах; по-третє, активним розвитком портфельних теорій, які адаптуються до високої динамічності сучасного фондового ринку, видозмінюються відповідно до вимог часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні сформовано вагомий теоретичну та прикладну базу інституціалізації портфельного інвестування. Тут важливо відзначити внесок таких зарубіжних учених: З. Боді, Р. Брейлі, С. Майерса, Г. Марковіца, Дж. Тобіна, Ф. Фабоцці, Дж. Фрідмана, У. Шарпа [5]. Загальні наукові підходи до сутності інституціалізації на фондовому ринку, інвестиційної діяльності на ньому та портфельного інвестування розглядалися вітчизняними вченими, серед яких – А. Поручник, М. Сімонова [1], Ю. Коваленко [2], В. Корнєєв [3], Т. Паєнко [4].

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне узагальнення сутності та необхідності інституціалізації портфельного інвестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теоретичних аспектів інституціалізації портфельного інвестування можна формалізовано представити у вигляді таких взаємопов'язаних складників, як:

- характеристика відносин, що виникають на фондовому ринку, їх суб'єктний та об'єктний аналіз у контексті функціонування системи інституційних інвесторів;
- розкриття сутності інституціалізації, причини появи інститутів на фондовому ринку та їхня роль;
- аналіз впливу інституціалізації портфельного інвестування та його характеристика у цілому і необхідність у професійному управлінні портфелем активів із метою забезпечення найвищої ефективності зокрема.

Дослідження в розрізі названих трьох складників, на нашу думку, повинно базуватися на чітких підходах до сутності фондового ринку, його окремих сегментах, суб'єктно-об'єктній характеристиці. Разом із тим, аналізуючи безпосередньо інституціалізацію портфельного інвестування, необхідно акцентувати увагу на проблемах, прямо пов'язаних із виникненням і поширенням інституційних інвесторів, тобто, насамперед, на суб'єктному складнику.

Своєю чергою, множина потенційних об'єктів інвестування на фондовому ринку призводить до того, що інвестори, використовуючи власні заощадження, вкладають їх не в одиничний вид активів, а в певну сукупність, яка отримала назву «інвестиційний портфель». Як правильно зазначають вітчизняні науковці [1–5], мета формування інвестиційного портфеля – поліпшення результатів інвестування, надання сукупності активів таких якостей, які неможливі за умови одиничного інвестування. Проте необхідно визнати, що у кожного власника заощаджень формально є дві альтернативи: самостійне формування портфеля та використання послуг фінансового посередника. Саме в контексті вибору між указаними альтернативами і доцільно розглядати процес інституціалізації портфельного інвестування.

Значимо, що як вітчизняні, так і зарубіжні науковці у своїх дослідженнях процес інституціалізації розглядають переважно або в контексті всього фінансового (або фондового) ринку, без чіткої екстраполяції на рівень портфельного інвестування, або через призму функціонування фінансових інститутів. Разом із тим сучасна інституційна теорія дає значно ширші можливості для теоретичного аналізу, насамперед стосовно перенесення її окремих положень на певні економічні процеси.

Розглянемо спочатку існуючі в економічній літературі підходи до визначення поняття «інститут». Так, Нобелівський лауреат у галузі економіки Д. Норт дає кілька варіантів визначення цього поняття:

- це правила гри в суспільстві або, виражаючись більш формально, створені людиною обмеження, які організовують взаємовідносини між людьми [2];
- формальні правила, неформальні обмеження та способи забезпечення дієвості обмежень [2].

Інші науковці вважають, що інститут – це сукупність, що складається з правила або кількох правил і зовнішнього механізму примусу індивідуумів до виконання цього правила [3]. Існує гіпотеза, що організації

розуміють як інституційні одиниці, а інституційними учасниками фінансового ринку є фінансові посередники. На їхню думку, фінансове посередництво як процес надання фінансових послуг реалізується у діяльності відповідних економічних одиниць. Основоположник сучасного інституційного підходу в економіці Т. Веблен дає таке визначення: «Інститут – звичний спосіб думок, керуючись яким живуть люди» [3].

Розглядаючи прояви поняття «інститут» у загальноекономічному контексті, зазначимо, що суттєві теоретичні розбіжності в підходах до його визначення є не випадковими: дане поняття є більшою мірою філософським і повинно відображати надто широке коло явищ і процесів. Разом із тим зазначимо, що досить часто в поняття «інститут» вкладають розуміння організації, яка безпосередньо бере участь у суспільній та економічній діяльності. Так, окремі автори вважають, що інститут – це організація, яка являє собою групу людей, об'єднаних наміром спільно досягнути певної цілі або цілей [2, с. 25].

Екстраполюючи положення інституційного підходу на відносини, що формуються на фінансовому ринку, можна зробити висновок, що інститути фінансового ринку необхідно розглядати у двох ракурсах:

- з погляду правил і норм, стандартів і стереотипів поведінки, які існують на фінансовому ринку;
- з погляду організацій, які об'єднують людей для досягнення певних цілей на фінансовому ринку (фінансових інститутів).

Конкретизуючи вказаний висновок на рівні портфельного інвестування, його інституціалізацію можна розглядати як поєднання двох процесів: поширення фінансових інститутів (організацій), які поєднують інтереси індивідуумів на фондовому ринку з одночасним установами певних «правил» під час формування та управління інвестиційним портфелем. При цьому зауважимо, що перший бік інституціалізації портфельного інвестування буде проаналізовано пізніше під час дослідження питання про регулювання діяльності з управління активами інституційних інвесторів та стандарти такої діяльності.

Водночас інституційна структура портфельного інвестування за організаційним підходом потребує уточнення з погляду свого суб'єктного наповнення, оскільки невизначеність у підходах до розуміння категорії «інститут» породжує проблеми в аналізі розуміння конкретних інститутів фондового ринку та їхньої ролі в портфельному інвестуванні. На нашу думку, вказану проблему потрібно розглядати виходячи з функцій, притаманних інститутам в економічній діяльності.

У найбільш загальному підході до функцій інститутів відносять такі [3, с. 47]:

- координаційна функція, яка виявляється у тому, що економічні інститути обмежують використання ресурсів та прийняття економічних рішень і так координують поведінку економічних агентів у невизначеному економічному середовищі;
- розподільча функція, яка реалізується через розподіл ресурсів, вигід і витрат між економічними агентами;
- стимулююча функція, яка превентивними засобами стимулює економічних агентів до економічної діяльності в рамках існуючих правил і стандартів.

На нашу думку, виділені функції організацій (інститутів) можуть повною мірою бути використані для

аналізу функцій фінансових інститутів на фондовому ринку. При цьому зауважимо, що це питання необхідно розглядати й у контексті функцій фінансових посередників, адже їх досить часто ототожнюють із фінансовими інститутами. І, нарешті, ці функції можна розглядати і відносно інституційних інвесторів: такий підхід можливий через те, що інституційні інвестори здійснюють діяльність із формування та управління інвестиційним портфелем як складову частину певної фінансової послуги і, відповідно, є спеціалізованими фінансовими посередниками.

Проаналізуємо функції фінансових інститутів, які характеризують його роль і значення на фондовому ринку та найчастіше розглядаються у науковій літературі:

1) активізація механізмів трансформації заощаджень в інвестиції за рахунок стимулювання інвестиційної активності індивідуальних інвесторів (стимулююча функція);

2) активізація процесів перерозподілу та мобільності капіталів через їх перерозподіл на користь інноваційних та прибуткових виробництв (координаційна та розподільна функції);

3) поліпшення параметрів інвестиційного процесу у масштабах економіки: зниження трансакційних витрат, зменшення вартості капіталу для емітентів (координаційна та стимулююча функції).

Отже, фінансовим інститутам як елементам інституційної структури фондового ринку притаманні координаційна, розподільча та стимулююча функції економічних інститутів. Зазначимо, що подібний висновок у дещо зміненому варіанті зустрічається в наукових джерелах. Зокрема, деякі автори зазначають, що в сучасних умовах інституційні інвестори, здійснюючи діяльність із залучення коштів індивідуальних інвесторів, потім вкладають значну їх частину у цінні папери інших емітентів, а отже, мають досить вагомий вплив на функціонування ринку цінних паперів та його активність. Адже, по-перше, інституційні інвестори мають більше коштів, аніж окремо взяті фізичні та юридичні особи; по-друге, вони частіше бувають зацікавлені в тому, щоб брати участь у повсякденному управлінні справами емітента; по-третє, індивідуальні інвестори купують цінні папери з власного інтересу, а інституційні намагаються поєднати його з інтересами емітента.

Саме у вказаній множині функцій, на нашу думку, хоча і з певними доповненнями, формуються головні переваги інституціалізації портфельного інвестування на фондовому ринку:

– через акумуляцію дрібних заощаджень, сформованих у різних економічних агентів, фінансові інститути сприяють можливості портфельних інвестицій для кінцевих власників заощаджень безвідносно їх інших інвестиційних параметрів. Фактично у цьому разі йдеться про певну «трансформацію» та розподіл ресурсів, які набувають характеристик, сприятливих для залучення до процесу портфельного інвестування;

– інституційні інвестори підвищують ефективність портфельного інвестування порівняно з випадками формування особистого інвестиційного портфеля активів. При цьому інвестор може оцінити ефективність саме діяльності з управління активами. Зростання ефективності портфельного інвестування, своєю чергою, має значний стимулюючий ефект із погляду власників заощаджень, які, оцінивши переваги діяль-

ності фінансових інститутів, погоджуються інвестувати наявні у них заощадження;

– фінансові інститути оптимізують систему управління ризиками в процесі управління портфелем активів через масштаби операцій та ширші можливості диверсифікації. Відповідно, відбувається диверсифікація інвестицій, які фінансові інститути зробили доступними для дрібних інвесторів. Наприклад, вони можуть запропонувати можливість інвестувати у великі й неподільні категорії активів, такі як права власності, які просто недоступні для дрібних інвесторів. Окрім того, зменшується вплив невизначеності на діяльність власників заощаджень на фондовому ринку;

– інституціалізація портфельного інвестування призводить до розвитку форм і методів регулювання діяльності фінансових інститутів і підвищення контролю над нею порівняно з індивідуальним інвестуванням. Більше того, відбувається формалізація певних правил і норм поведінки в процесі портфельного інвестування;

– інституціалізація портфельного інвестування передбачає загострення конкуренції між окремими суб'єктами, яка абсолютно відрізняється від конкуренції між індивідуальними інвесторами.

Схематично наслідки інституціалізації портфельного інвестування зображено на рис. 1.

Водночас підкреслимо, що інституціалізацію портфельного інвестування потрібно розглядати як динамічний процес, який має певні етапи, а саме:

1. Розвиток сек'юритизованих фінансових інструментів фондового ринку зумовив можливість портфельного інвестування шляхом формування сукупності цінних паперів із різними характеристиками, що відповідає інвестиційним уподобанням.

2. Поступово відбувався процес інституціалізації портфельного інвестування – поширення фінансових інститутів (організацій), які поєднують інтереси індивідумів на фондовому ринку з одночасним установленням певних «правил» під час формування та управління інвестиційним портфелем.

4. Розвиток фінансових інститутів був зумовлений проявом їхніх функцій під час формування та управління інвестиційним портфелем – координаційної, стимулюючої та розвитку, які зумовили перехід від формування індивідуальних портфельів до сукупних портфельів на рівні окремих фінансових інститутів.

5. Для різних типів фінансових інститутів характерна різна глибина інституціалізації. Найменшою вона є для страхових компаній, страхові резерви яких «відділені» від інших активів тільки у бухгалтерському обліку, але все-таки є об'єктом регуляторного впливу з боку держави. Середній рівень інституціалізації характерний для пайових інститутів спільного інвестування, які не мають статусу юридичної особи, але функціонують як відокремлений зареєстрований державою портфель активів із зобов'язаннями стосовно кінцевих бенефіціарів. Найвищий рівень інституціалізації притаманний корпоративним ІСІ та НПФ, які є юридичними особами.

На нашу думку, необхідно згадати ще про один важливий наслідок інституціалізації портфельного інвестування на рівні фінансових інститутів: із подальшим розвитком та ускладненням відносин на фондовому ринку система управління активами інституційних інвесторів перетворилася на визначальний елемент конкурентної боротьби між фінансовими інститутами,

Рис. 1. Окремі наслідки інституціалізації портфельного інвестування

Джерело: розроблено автором

що визначило необхідність у появі послуги з управління активами як професійного виду діяльності.

Своєю чергою, відділення діяльності з управління активами від інших функцій інституційного інвестора зумовило підвищення можливостей оцінки такої діяльності (за рахунок виокремлення саме зусиль, спрямованих на управління активами від інших управлінських рішень) і прийняття оптимальних рішень (за рахунок заміни особи, яка надає послугу з управління активами інституційного інвестора).

Аналізуючи процес інституціалізації портфельного інвестування, необхідно брати до уваги значні розбіжності в питаннях його суб'єктної характеристики. Як уже зазначалося, поняття «суб'єкти фондового ринку» часто використовується науковцями, проте одностайності серед них щодо його змістовного наповнення на сучасному етапі розвитку немає. Ще більше дискусій триває навколо характеристик і сутності інституційних інвесторів, яких досить часто ототожнюють з абсолютно різними групами суб'єктів фондового ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у процесі функціонування фондового ринку відбувається взаємодія різних суб'єктів за допомогою цінних паперів, характеристики яких визначають можливості портфельного інвестування. Портфельне інвестування стає доступним для широкого кола власників заощаджень. З ускладненням інвестиційного процесу для дрібних інвесторів відбувається поступовий перехід від формування особистих інвестиційних портфелів до створення таких колективних портфелів на рівні інституційних інвесторів. Інституціалізацію портфельного інвестування визначено як поєднання двох процесів – поширення фінансових інститутів, що представляють інтереси індивідуумів на фондовому ринку, та встановлення певних норм під час формування та управління інвестиційним портфелем. Інституціалізація портфельного інвестування, особлива економічна та правова природа послуги з управління активами інституційних інвесторів визначили необхідність використовувати особливі регуляторні підходи до цього виду діяльності.

Список використаних джерел:

1. Поручник А., Сімонова М. Інституціалізація міжнародного інвестування в умовах глобалізації : монографія. Київ : КНЕУ, 2015. 324 с.
2. Коваленко Ю.М. Інституціалізація фінансового сектору економіки : монографія Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2013. 608 с.
3. Корнеєв В.В., Терещенко Г.М. Розвиток фінансового сектору України та захист прав інвесторів у контексті інтеграції міжнародних інвестиційних ринків. *Фінанси, облік і аудит*. 2019. № 1(29). С. 122–132.
4. Паєнко Т.В. Інституціалізація фіскального регулювання фінансових потоків : монографія. Київ : ДКС-центр, 2013. 294 с.
5. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Інвестиції. Москва : ИНФРА-М, 1999. 675 с.
6. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В.М. Геєць та ін. ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2011. 696 с.
7. Фабоцци Ф.Дж. Теорія портфеля. Доходність портфеля. Диверсифікація портфеля. Вибір портфеля. *Управління інвестиціями* / пер. с англ. Москва, 2000. С. 65–90.

References:

1. Poruchnyk A., Simonova M (2015). Instytutstionalizatsiya mizhnarodnoho investuvannya v umovakh hlobalizatsiyi: monohrafiya. Kyiv: KNEU, 324 s.

2. Instytutstyalizatsiya finansovoho sektoru ekonomiky: monohrafiya / Yu.M. Kovalenko. Irpin': Nats. un-t DPS Ukrainy, 2013. 608s.
3. Korniyeyev V.V., Tereshchenko H.M. (2019). Rozvytok finansovoho sektoru Ukrainy ta zakhyst prav investoriv u konteksti intehratsiyi mizhnarodnykh investytsiynykh rynkiv. *Finansy, oblik i audyt*, no. 1(29), pp. 122–132.
4. Payentko T.V. (2013). Instytutstyalizatsiya fiskal'noho rehulyuvannya finansovykh potokiv: monohrafiya. Kyiv: «DKS tsentr», 294s.
5. Sharp U., Aleksander H., Beyly Dzh. M. (1999). Ynvestytsyy. Moscow, 675 s.
6. Strukturni zminy ta ekonomichny rozvytok Ukrainy: monohrafiya / Heyets' V.M., Shynkaruk L.V., Art'omova T.I. ta in. ; za red. d-ra ekon. nauk L.V. Shynkaruk ; NAN Ukrainy ; In-t ekon. ta prohnozuv. Kyiv, 2011. 696 s.
7. Teoriya portfelya [Dokhodnost' portfelya. Dyversyfikatsyya portfelya. Vyor portfelya] // Fabotstsy F.Dzh. Upravlyenye ynvestytsyyamy: Per. s anhl. Moscow, 2000. S. 65–90.

E-mail: rudoy@ukr.net

УДК 336.763.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.15>

Скопова О.С.

викладач-методист,

викладач фінансово-економічних дисциплін вищої категорії,

ВСП «Сумський фаховий коледж

Сумського національного аграрного університету»

«ЗЕЛЕНІ» ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Підприємства аграрної сфери мають свої специфічні характеристики, одна з яких полягає у використанні у виробничому процесі земельних ресурсів та живих організмів. Ці природні ресурси є вичерпними та потребують постійного відновлення. Існуючі в нашій країні фінансові інструменти не є дієвими, тому необхідно вивчати та використовувати новітні інструменти, наприклад «зелені» цінні папери. У статті розглянуто світовий досвід використання «зелених» цінних паперів для реалізації екологічних проєктів. Проаналізовано загальний випуск «зелених» бондів за період 2015–2019 рр. Сьогодні вже приблизно 40 держав світу залучені до обігу «зелених» бондів. Досліджено структуру випуску за емітентами-країнами та сферами використання. Лідерами-емітентами виступають США, Китай та Франція. Розглянуто основні зміни в законодавстві України щодо формування та впровадження ринку «зелених» облігацій, що забезпечить залучення нових інвестицій у сферу енергоефективності, екологічного транспорту, запобігання забрудненню, сталий розвиток аграрної сфери. Наголошено на можливості та необхідності застосування «зелених» облігацій для забезпечення відтворення природних ресурсів в аграрній сфері.

Ключові слова: інструменти фінансового забезпечення відтворення природних ресурсів в аграрній сфері, цінні папери, «зелені» бонди, «зелені» облігації, проєкти екологічного спрямування.

GREEN BONDS AS A TOOL FOR ENSURING THE REPRODUCTION OF NATURAL RESOURCES IN THE AGRICULTURAL SPHERE: WORLD EXPERIENCE AND POSSIBILITIES OF APPLICATION IN UKRAINE

Skopova Elena

Sumy National Agrarian University

Agricultural enterprises have their own specific characteristics, one of which is the use of land resources and living organisms in the production process. These natural resources are exhaustible and need constant renewal. Agricultural enterprises lack their own sources of financing for the reproduction of natural resources. After all, to ensure the production of quality and competitive products, it is necessary to constantly improve equipment and technology. Thus, the issue of reproduction of natural resources often recedes into the background. According to the current regulations in Ukraine, the main sources of funding for the reproduction of natural resources and environmental measures are the general fund of state and local budgets; environmental protection funds (state ecological funds); free funds of economic entities and international assistance. Today in Ukraine the main financial instrument for ensuring the reproduction of

natural resources is environmental taxation. It is the main tool of state influence and regulation of the reproduction of natural resources. Unfortunately, environmental taxes do not perform their main functions, as their amount is dissolved in the general fund of the State budget. The way out of this situation is to attract new sources of financing, such as green securities. The article considers the world experience of using green securities since 2008 for the implementation of environmental projects. The total issue of green bonds for the period from 2015 to 2019 is analyzed and the prospects of its development are indicated. Today, about 40 countries are involved in the circulation of green bonds. The structure of the issue by issuers-countries and spheres of use is studied. The leaders – issuers of green bonds are the United States, China and France. The article also considers the main changes in the legislation of Ukraine on the formation and implementation of the green bond market from 2020. That will ensure the attraction of new investments in the field of energy efficiency, ecological transport, pollution prevention, sustainable development of the agricultural sector. The definition and classification of environmental projects in accordance with the legislation of Ukraine is given. The author emphasizes the possibilities and necessity of using green bonds to ensure the reproduction of natural resources in Ukraine, which will significantly expand the financial capabilities of agricultural enterprises.

Keywords: financial support instruments for the reproduction of natural resources in the agricultural sector, securities, green bonds, green bonds, environmental projects.

Постановка проблеми. Функціонування підприємств аграрної сфери без залучення природних ресурсів є неможливим. Використання земельних та інших видів ресурсів як основних засобів виробництва та як складових елементів продуктивних сил зумовлене специфікою їх функціонування. Фінансове забезпечення та інші питання, що виникають у процесі проведення природоохоронних заходів, вирішуються через застосування певних джерел та інструментів для відтворення природних ресурсів.

Як свідчить практика, власних джерел фінансування відтворення природних ресурсів не вистачає підприємствам аграрної сфери, адже для забезпечення виробництва якісної та конкурентоспроможної продукції необхідно постійно вдосконалювати техніку та технологію. Таким чином, питання відтворення природних ресурсів досить часто відходять на другий план. Виходом із такої ситуації є залучення зовнішніх джерел фінансування.

Відповідно до чинних нормативно-правових актів в Україні основними джерелами фінансування відтворення природних ресурсів та природоохоронних заходів є загальний фонд державного та місцевих бюджетів, фонди охорони навколишнього середовища (державні екологічні фонди), вільні кошти суб'єктів господарювання та міжнародна допомога.

Сьогодні в Україні основним фінансовим інструментом забезпечення відтворення природних ресурсів є екологічне оподаткування. Це основний інструмент державного впливу та регулювання відтворення природних ресурсів. На жаль, екологічні податки не виконують свої основні функції, оскільки їх сума розчиняється у загальному фонді державного бюджету.

Тому, на нашу думку, доцільно звернути увагу на нові інструменти фінансового забезпечення відтворення природних ресурсів, у тому числі «зелені» облигації, які є досить розповсюдженими в усьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню обігу «зелених» цінних паперів присвячено праці таких учених, як Г. Перелігіна-Ковальчук [1], В.М. Дорошенко [7], А. Фролов та ін.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів щодо застосування інноваційного досвіду з використання нового фінансового інструменту – «зелених» облигацій для забезпечення відтворення природних ресурсів в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із упродовженням Концепції сталого розвитку більше уваги зосередилося на обмеженості ресурсів навколишнього середовища та питанні пошуку нових джерел для їх

відтворення. Одним із фінансових інструментів, який допоможе подолати розрив між потребою в збільшенні виробництва в аграрній сфері і турботою про навколишнє середовище, є «зелені» облигації. Уперше вони з'явилися на ринках у 2008 р. Хоча існують різні види «зелених» облигацій, у цілому це облигації, доходи від яких повністю або частково використовуються для проєктів, що реалізують позитивний вплив на навколишнє середовище.

Згідно зі стандартами, встановленими Міжнародною асоціацією ринків капіталу, «зелені» облигації повинні відповідати чотирьом ключовим принципам: цільове використання коштів, процес оцінки і відбору екопроєктів, забезпечення управління коштами та формування звітності про вплив [1].

Міжнародною асоціацією ринків капіталу проєкти в аграрній сфері прямо кваліфікуються як «зелені». Відповідно до вищезазначених принципів, такі проєкти включають «екологічно збалансоване управління живими природними ресурсами і землекористуванням (у тому числі екологічно сталі сільське господарство, біологічний захист сільськогосподарських культур або крапельне зрошення, екологічно стійке рибальство і аквакультура, екологічно сталі лісове господарство, включаючи заліснення або відтворення лісів, а також збереження або відновлення природних ландшафтів)» [2].

«Зелені» облигації можуть мати значний вплив на фінансову й аграрну сфери. Відповідно до звіту Nikko Asset Management 2017 р., до 2020 р. вартість емітованих «зелених» облигацій і тих, що знаходяться в обігу, може сягнути 1,2 трлн дол. США [2].

Приблизно 40 держав світу вже є емітентами «зелених» облигацій, серед яких лідерами є США, Китай та Франція, а обсяг світового випуску в 2019 р. сягнув 255 млрд дол. США (рис. 1).

Європа – світовий лідер із випуску «зелених» облигацій. У сукупності країни з розвиненим ринком «зелених» облигацій у 2019 р. випустили їх на загальну суму 106,7 млрд дол. США (рис. 2). США очолюють національний рейтинг із 50,6 млрд дол. США, Китай – 30,1 млрд дол. США, Франція – 29,5 млрд дол. США [3]. Найбільшим емітентом «зелених» облигацій сьогодні виступає Європейський інвестиційний банк, який допомагає налагоджувати національні ринки «зелених» облигацій у країнах.

Згідно з оцінками Climate Bonds Initiative (CBI), фінансування за рахунок «зелених» облигацій для сталого сільського та лісового господарства вже виросло до 11,3 млрд дол. у 2019 р. з 1,1 млрд дол. у 2015 р. та займає 3% у загальній структурі (рис. 3) [4].

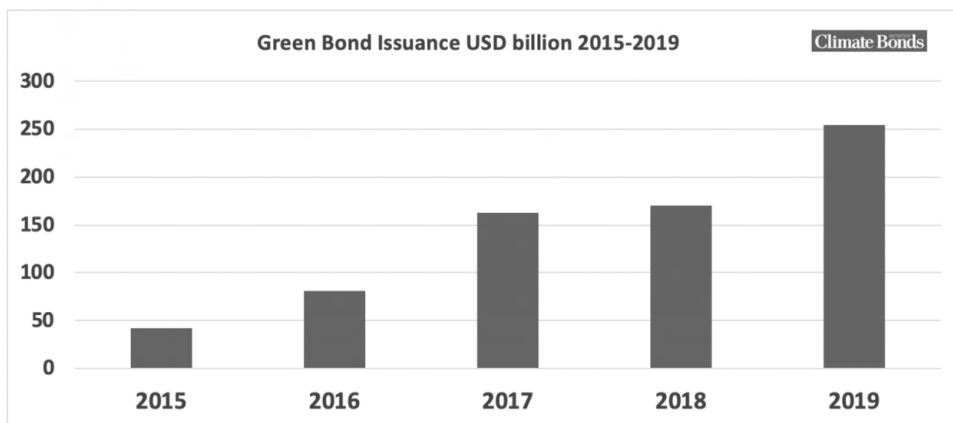

Рис. 1. Загальна щорічна емісія «зелених» бондів за період 2015–2019 рр.

Джерело: взято автором із [3]

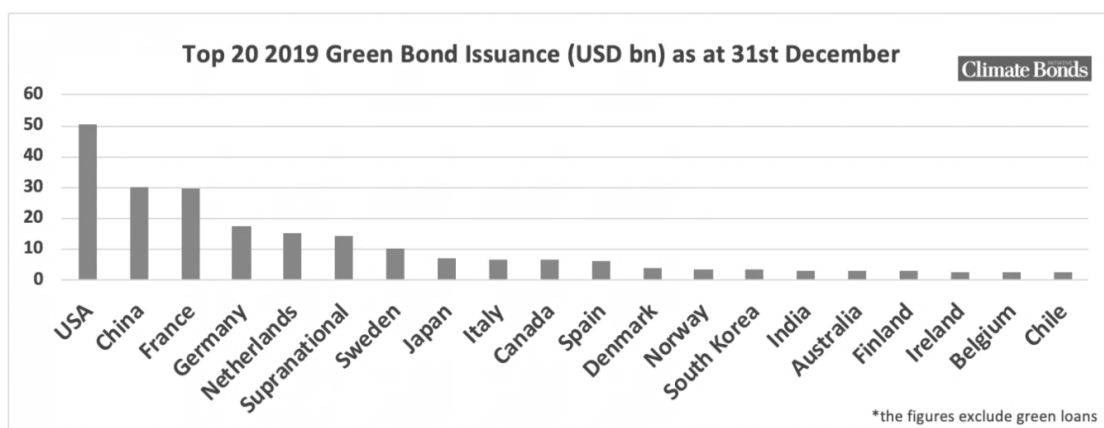

Рис. 2. Топ-20 країн за випуском «зелених» бондів станом на 31 грудня 2019 р.

Джерело: взято автором із [3]

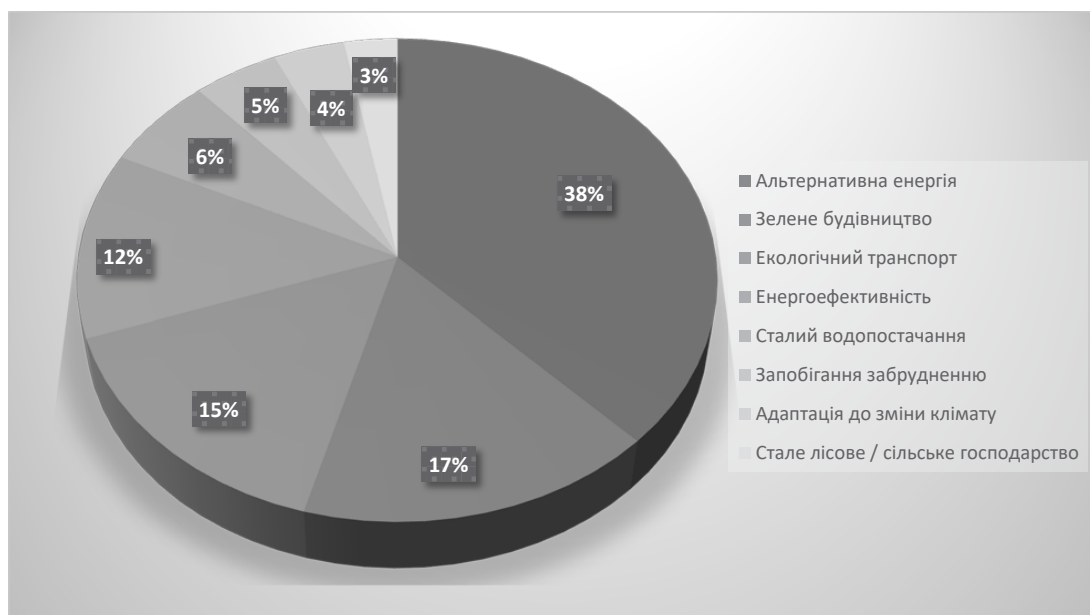

Рис. 3. Структура «зелених» облігацій за сферами обігу в 2019 р.

Джерело: складено автором на основі [4]

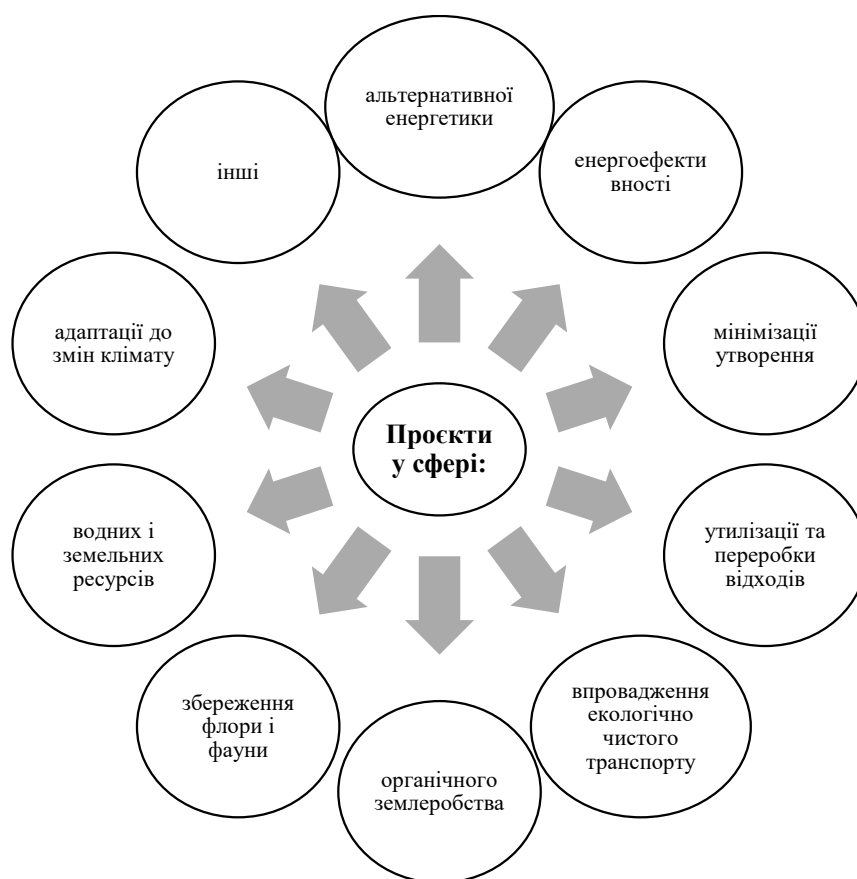

Рис. 4. Види проєктів екологічного спрямування

Джерело: складено автором на основі [5]

В Україні ринок «зелених» цінних паперів знаходиться на початку розвитку. Так, із 16 серпня 2020 р. став чинним Закон України № 738-ІХ [5], нормами якого встановлено правила роботи для учасників ринку «зелених» облігацій. У статті 18 визначено «зелені» облігації як цінні папери, кошти від яких спрямовуються на фінансування (рефінансування) проєктів екологічного спрямування. Види проєктів наведено на рис. 4 [5].

Емітентами «зелених» облігацій в Україні, відповідно до пункту 3.2 статті 18 Закону № 738-ІХ, може бути держава в особі уповноважених органів, територіальна громада в особі представницького органу місцевого самоврядування або юридична особа.

Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження 14 серпня 2020 р. було розроблено проєкт Концепції запровадження ринку «зелених» облігацій в Україні, який передбачає на першому етапі (2020–2021 рр.) створити правові передумови для функціонування ринку та введення в обіг стандартних облігацій, а на другому (2021–2022 рр.) – сприяти розвитку ринку через введення в обіг ще й проєктних, сек'юритизованих та дохідних «зелених» облігацій [6]. Відповідно до проєкту Концепції, плануються зміни до Податкового кодексу України з метою скасування

податку з доходів у вигляді відсотків (дисконту), отриманого власником «зеленої» облігації.

Особливість емісії «зелених» облігацій полягає у тому, що до її початку має бути проведена незалежна експертиза вибраного проєкту критеріям «зеленості» та встановлена відповідна прозора процедура контролю та звітності щодо процесу реалізації та отриманих ефектів від проєкту [7].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, задоволення зростаючих світових потреб у продовольстві і забезпечення екологічної безпеки в майбутньому вимагають творчих фінансових рішень. «Зелені» облігації мають великий потенціал, щоб стати важливим фінансовим інструментом у досягненні цілей виробництва продуктів харчування і охорони навколишнього середовища.

Хоча «зелені» облігації часто обертаються на відкритому ринку, вони також можуть розміщуватися у приватному порядку. Це створює дуже цікаву альтернативу для невеликих підприємств аграрної сфери, у яких є сильні проєкти для фінансування, але які можуть не мати права на торгівлю на відкритих ринках або захочуть адаптувати умови випуску облігацій для конкретних інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Перелигіна-Ковальчук Г. (2019) Перспективи розвитку зелених облігацій в Україні. URL: <https://esquires.ua/perspektivi-rozvitku-zelenih-obligatsij-v-ukrayini/#:~:text=Для%20відповідності%20«зелених»%20облігацій%20цим,проєктів%2С%20управління%20коштами%20та%20звітність> (дата звернення: 22.10.2020).

2. Green Bonds and Agriculture Project Finance. URL: <https://www.onetoonecf.com/green-bonds-and-agriculture-project-finance/> (дата звернення: 22.10.2020).
3. Record 2019 GB Issuance \$255bn! EU largest market: US, China, France lead Top 20 national rankings: Sovereign GBs & Certified Bonds gain momentum. URL: <https://www.climatebonds.net/2020/01/record-2019-gb-issuance-255bn-eu-largest-market-us-china-france-lead-top-20-national> (дата звернення: 21.10.2020).
4. New Waves: The ESG Megatrend Meets Green Bonds. URL: <https://www.visualcapitalist.com/esg-megatrend-green-bonds/> (дата звернення: 21.10.2020).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів : Закон України від 19 червня 2020 р. № 738-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 21.10.2020).
6. «Зелені» облигації можуть залучити 73 мільярди доларів США інвестицій в Україну. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2716283-zeleni-obligacii-mozut-zaluciti-73-milardi-investicij-v-ukrainu.html> (дата звернення: 21.10.2020).
7. Дорошенко В.М. Сучасні інструменти забезпечення фінансування енергозбереження: green finances. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. Вип. 50. С. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2018_50_8 (дата звернення: 21.10.2020).

References:

1. Ganna Perelygina–Kovalchuk (2019) Perspektivy rozvytku zelenykh obligacij v Ukrayini [Prospects for the development of green bonds in Ukraine]. Retrieved from: <https://esquires.ua/perspektivi-rozvitku-zelenih-obligatsij-v-ukrayini/#:~:text=Для%20відповідності%20«зелених»%20облігацій%20цим,проектів%2C%20управління%20коштами%20та%20звітність> (accessed 22 October 2020). (in Ukrainian)
2. Green Bonds and Agriculture Project Finance. Retrieved from: <https://www.onetoonecf.com/green-bonds-and-agriculture-project-finance/> (accessed 22 October 2020). (in English)
3. Record 2019 GB Issuance \$255bn! EU largest market: US, China, France lead Top 20 national rankings: Sovereign GBs & Certified Bonds gain momentum. Retrieved from: <https://www.climatebonds.net/2020/01/record-2019-gb-issuance-255bn-eu-largest-market-us-china-france-lead-top-20-national> (accessed 22 October 2020). (in English)
4. New Waves: The ESG Megatrend Meets Green Bonds. Retrieved from: <https://www.visualcapitalist.com/esg-megatrend-green-bonds/> (accessed 22 October 2020). (in English)
5. Pro vnesennya zmin do deyakyx zakonodavchyx aktiv Ukrayiny shhodo sproshhennya zaluchennya investycij ta zaprovadzhennya novyx finansovykh instrumentiv: Zakon Ukrayiny (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (accessed 22 October 2020). (in Ukrainian)
6. «Zeleni» obligaciyi mozhut zaluchyty 73 milyardy dolariv SShA investycij v Ukrayinu. *Ukrinform* [Green bonds could attract \$ 73 billion in investment in Ukraine] (2020). Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2716283-zeleni-obligacii-mozut-zaluciti-73-milardi-investicij-v-ukrainu.html> (accessed 22 October 2020). (in Ukrainian)
7. Doroshenko V.M. (2018) Suchasni instrumenty zabezpechennya finansuvannya energozberezhennya: «green finances» [Modern tools for energy financing: "green finances"]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2018_50_8 (accessed 22 October 2020). (in Ukrainian)

E-mail: Elenaskopova5@gmail.com

УДК 336.77.067

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.16>

Соколовська І.П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА ДИНАМІКУ КРЕДИТУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті розглянуто причини, що зумовлюють скорочення кредитування у національній економіці. Зазначено, що стрімке зростання державних позик на внутрішньому фінансовому ринку зумовлює дію ефекту витіснення державою приватних інвестицій, та встановлено, що фундаментальним внутрішнім чинником, який зумовлює кредитну рестрикцію в Україні, є висока вартість державних запозичень на внутрішньому ринку, що стимулює попит на даний фінансовий актив із боку банківських установ. Визначено невідповідність між потребами українських підприємств реального сектору економіки, які відчувають дефіцит доступних довгострокових гривневих кредитів, та реальним станом справ у сфері банківського кредитування корпоративних позичальників. Запропоновано поступове здешиєвлення вартості фінансових ресурсів за рахунок зниження доходності державних облігацій та депозитних сертифікатів НБУ. Це сприятиме активізації інвестиційної функції банківської системи як чинника економічного зростання національної економіки.

Ключові слова: державні запозичення, ефект витіснення, корпоративне кредитування, монетарна політика, процентна ставка, економічне зростання.

THE INFLUENCE OF GOVERNMENT BORROWINGS ON THE DYNAMICS OF LENDING IN THE NATIONAL ECONOMY

Sokolovska Iryna

Kyiv National Trade and Economic University

The article discusses the reasons for the reduction of lending in the national economy. It is established that the fundamental internal factor that causes credit restriction in Ukraine is the high cost of government borrowing in the domestic market, which stimulates the demand for this financial asset by banking institutions. The fundamental internal factor that causes credit restriction in Ukraine is the high cost of government borrowing in the domestic market, which stimulates demand for this financial asset by banking institutions. It is established that maintaining a high level of interest rate interest causes a high cost of government borrowing in the domestic market, which stimulates the demand for this financial asset by banking institutions. There is a discrepancy between the needs of Ukrainian enterprises in the real sector of the economy, which are experiencing a shortage of available long-term loans, and the real state of affairs in the field of corporate lending to corporate borrowers. The deformed structure of the banking system of Ukraine with a critically high share of state-owned banks was formed a mechanism for using financial resources to service public debt. Excessive debt burden on the part of the authorities reduces the sources of capital investment, increases the cost of credit resources, which, together with the adverse effects of other factors, hinders lending to the real sector of the economy. This requires a set of urgent measures to create the conditions under which the banking system, including state-owned banks, could join in overcoming the effects of the crisis by resuming lending to businesses. Transformation of funds concentrated in government debt (totaling more than UAH 450 billion) for lending to Ukrainian enterprises could be a factor in the renewal of fixed capital and economic growth in the national economy. The gradual reduction in the cost of financial resources and the increase in the maturity of borrowed funds, the decline in yields on government bonds and certificates of deposit, which divert banks' credit resources from corporate lending, are proposed.

Keywords: government borrowings, crowding effect, corporate lending, monetary policy, interest rate, economic growth.

Постановка проблеми. Однією з проблем, що впродовж останніх років стримує динаміку економічного зростання в Україні, є дефіцит внутрішніх джерел капіталоутворення реального сектору на тлі незадовільної кредитної активності комерційних банків як головних інститутів фінансового ринку. Потужним чинником, що міг би прискорити посткризове відновлення ВВП країни, є створення умов для трансформації акумульованих банківською системою вільних фінансових ресурсів у джерело інвестиційного оновлення економіки. Серед причин, які стримують сьогодні цей

процес, – активна практика внутрішніх державних запозичень, що переорієнтовує фінансові інститути на формування портфелю державних цінних паперів та демонструє дію відомого ефекту витіснення державою внутрішніх приватних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу державних запозичень на кредитний потенціал фінансового ринку та динаміку економічного розвитку є достатньо дискусійною та активно досліджується як іноземними, так і українськими вченими. Зокрема, серед західних економістів не існує

єдиної точки зору щодо наслідків фінансування урядами фіскальних дефіцитів. Так, відомий американський економіст Стенлі Фішер на основі аналізу показників розвитку протягом трьох десятиліть широкої вибірки країн (країни ОЕСР, Африки, Азії та Південної Америки) зробив висновок про існування негативного впливу бюджетного дефіциту на накопичення капіталу та економічне зростання. С. Фішер стверджує, що у короткостроковому періоді боргове фінансування підвищить процентну ставку і знизить інвестиції, а тому довготривале існування бюджетних дефіцитів упродовж тривалих періодів зумовлює нестабільність у довгостроковій перспективі [1, с. 485–512]. Разом із тим представники сучасної теорії грошей (або ММТ, від англ. modern money theory) уважають хибною тезу про те, що дефіцити державного бюджету та викликані ними позики «з'їдають» заощадження, які могли б піти на інвестиції. Як запевняє представник ММТ Рендал Рей, це явище не стосується держав, що випускають власну національну валюту [2, с. 187].

Такі ж самі дискусійні висновки щодо наслідків впливу державних запозичень на економіку можна знайти у працях українських економістів. Зокрема, на думку В. Бажка, держава, здійснюючи запозичення, не лише конкурує з приватними інвестиціями за певний обсяг фінансових ресурсів, а й розширює його, що пояснюється підвищенням довіри до банків, які мають у своїх портфелях безризикові державні цінні папери, та відсутністю альтернатив розміщення коштів усередині країни в умовах кризи. Вкладення у державні облигації зменшують відтік фінансових ресурсів за кордон, що протидіє проявам ефекту витіснення [3, с. 95]. Разом із тим у роботах В. Козюка розвивається думка про те, що державні боргові зобов'язання, які активно розміщуються на фінансових ринках, переорієнтують банки з кредитування суб'єктів економіки на обслуговування потреб уряду [4].

У цілому слід зазначити, що результати досліджень даної теми часто є суперечливими, оскільки є чутливими до методологічних відмінностей аналізу та особливостей конкретної економіки, що призводить до різних висновків у різні періоди [5, с. 92]. Це зумовлює необхідність подальших економічних пошуків щодо мінімізації негативних ефектів впливу державних позик на економічне зростання в умовах боргової кризи.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка впливу державних запозичень на фінансовому ринку на пропозицію кредитних ресурсів у національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз динаміки загального обсягу ОВДП у власності банків протягом останніх років свідчить про динамічне наро-

щення обсягів державних запозичень. Так, протягом 2016–2020 рр. загалом по всіх банківських установах обсяги ОВДП зросли на

161,5 млрд грн, або на 54% (за даними табл.). Найвищі темпи зростання протягом наведеного періоду спостерігалися у 2017 р. (на 37%), що зумовлювалося випуском державних цінних паперів із метою докапіталізації банків. З одного боку, державні запозичення здійснювалися з метою посилення стабільності та стійкості відповідного суб'єкта, сприяючи стабілізації банківської системи. Але, з іншого боку, стрімке збільшення частки держави у банківському секторі економіки призвело до формування так званого «прихованого» дефіциту державного бюджету та зростання державного боргу. Як результат, обсяг ОВДП у власності державних банків значно перевищив обсяг ОВДП у власності інших банків. Окрім цього, це суттєво деформувало інституційну структуру національної банківської системи: у державних банках сконцентровано 61% усіх залучених банківською системою коштів населення (410,5 млрд грн на серпень 2020 р.). Ураховуючи той факт, що саме у портфелях державних банків (включно з «ПриватБанком») концентрується левова частка ОВДП (від 90% на кінець 2016 р. до 84% станом на травень 2020 р., за даними табл.), можна зробити висновок про розширене використання державних банків для фінансування державного боргу. Слід зазначити, що із вкладених держбанками у державні облигації 386,3 млрд грн (на травень 2020 р.) більш як половина – це капітальні ОВДП, тобто внесені державою для докапіталізації фінустанов. Склалася парадоксальна ситуація, коли держава як власник банків кредитує сама себе як позичальника. Це породжує конфлікт інтересів та є однією з причин неефективності роботи як державних банків, так і економіки загалом.

Активне нарощення внутрішнього держборгу за рахунок випуску ОВДП зумовило наближення загального обсягу державних облигацій у володінні державних банків до розміру залучених ними коштів населення. Зокрема, сконцентровані у портфелях держбанків (включно з «ПриватБанком») 386,3 млрд грн ОВДП (на кінець 05.2020) еквівалентні 94% залучених цими банками коштів населення. Це у 2,7 рази (!) перевищує 35-відсотковий критичний рівень щодо частки державного боргу у банківських депозитах. По суті, розміщені у державних банках заощадження населення не трансформуються у кредитний ресурс реального сектору, а використовуються урядом через державні банки.

Слід зазначити, що держава створила достатньо привабливі умови купівлі ОВДП фізичними особами. По-перше, це пояснюється відсутністю оподаткування

Таблиця 1

Обсяги ОВДП у власності банків (млрд грн)

	2016 р. (на кінець періоду)	2017 р. (на кінець періоду)	2018 р. (на кінець періоду)	2019 р. (на кінець періоду)	2020 р. (на кінець травня)
ПриватБанк	103,2	167,5	151,3	156,2	187,9
Ощадбанк	68,8	109,0	95,5	91,9	106,4
Укресімбанк	73,6	66,3	48,0	43,0	50,8
Укргазбанк	20,2	22,7	20,7	25,1	41,2
Інші банки	31,1	40,7	51,0	58,0	72,1
Разом всі банки	296,9	406,2	366,5	374,2	458,4

Джерело: складено автором за даними НБУ [6]

доходів фізичних осіб під час купівлі ОВДП на первинному ринку, тоді як відсоткові доходи від депозитів оподатковуються за ставкою 5% починаючи з 2014 р. По-друге, на відміну від депозитів, які мають покриття Фондом гарантування вкладів у розмірі 200 тис грн, ОВДП повністю гарантуються державою. В умовах, коли дохідність за депозитами знизилася на тлі зниження рівня інфляції, це суттєво вплинуло на перерозподіл фінансових ресурсів.

Вищу прибутковість державних запозичень на внутрішньому ринку формувала також висока облікова ставка протягом попередніх років. Незважаючи на уповільнення інфляції, НБУ залишав облікову ставку на високому рівні (18%) та перейшов до її зниження лише у квітні 2019 р. Це, з одного боку, звужувало кредитування, а з іншого – збільшувало попит на державні цінні папери з боку банківських установ. У результаті із загальної вартості ОВДП, що перебували у ринковому обігу (понад 800 млрд грн на кінець 2019 р.), понад 40% знаходилося на балансах банків [7].

Додатково ситуація погіршувалася через збереження високих ставок за депозитними сертифікатами НБУ. У такий спосіб регулятор ринку вилучав ліквідні кошти, стимулюючи попит банківських установ на цінні папери. Це сприяло переорієнтації заощаджень населення із фінансового джерела кредитування на внутрішнє джерело фінансування держави, що зменшує пропозицію кредитних ресурсів. Сумарно це призвело до того, що вкладення банків у безризикові інструменти (державні цінні папери та депозитні сертифікати) зросли за останні шість років у понад шість разів та досягли історичного максимуму, тоді як чисте кредитування реального сектору та домогосподарств (без урахування резервів під знецінення кредитів) скоротилося за це й же період майже на третину [8].

Посткризовий досвід ЄС (2011–2013 рр.) указує на те, що частка боргу в активах банківської системи навіть на рівні 10% може ставати приводом для фінансової нестабільності. Криза у зоні євро продемонструвала, що різкі та масштабні зміни на ринку державних облігацій унаслідок фінансових шоків та недовіри до здатності уряду рефінансувати боргові зобов'язання завдають удару по монетарному трансмісійному механізмі. У середньому частка боргу в активах банківських систем розвинутих країн знаходиться на рівні 9%, а країн із ринками, що розвиваються, – 17% (станом на 2014 р.) [4]. В Україні ж співвідношення між ОВДП та чистими активами банківської системи становить 28%, а для групи державних банків цей показник сягнув небезпечних 45% [7].

Цілком очевидним є підтвердження зазначених тенденцій спадною динамікою обсягів кредитування реального сектору економіки. Позики нефінансовим корпораціям скоротилися з 822 млрд грн на кінець 2016 р. до 763 млрд грн на кінець травня 2020 р., що відповідає критичному рівню кризового 2014 р. [7]. Порівняно з докризовим періодом частка банківських кредитів у структурі джерел капітальних інвестицій підприємств, які є підґрунтям сталого економічного зростання, скоротилася у 1,5 рази. У результаті рівень банківського кредитування економіки в Україні є найнижчим у Східній Європі та становить лише 12% ВВП (за працюючими кредитами), тоді як, наприклад, у Польщі – 56%, у Грузії – 63% [8].

Безперечно, причини, що зумовлюють зниження кредитної активності в економіці України, виходять далеко за рамки поведінки держави на фінансовому ринку. Вони торкаються як монетарних, так і немонетарних факторів, пов'язаних із несприятливими умовами ведення бізнесу, тривалим періодом реалізації стримуючої монетарної політики, низьким рівнем захисту прав кредиторів, жорсткими вимогами до позичальників та ін.

Разом із тим наведені вище аргументи свідчать про те, що одним з очевидних чинників кредитної рестрикції в національній економіці є наявність таких альтернатив банківського кредитування, як вкладання коштів у державні цінні папери з високою дохідністю та низькими ризиками. Згідно з розрахунками залучення валових державних позик із внутрішніх джерел у сумі, яка еквівалентна 1% ВВП, унаслідок дії ефекту витіснення призводить до зменшення темпів приросту кредитного портфеля банків на 0,9%. Тому трансформація сконцентрованих у державних боргових зобов'язаннях коштів (сумарно понад 450 млрд грн) на кредитування українських підприємств могла б стати чинником оновлення основного капіталу та економічного зростання у національній економіці [9, с. 50].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що через деформовану структуру банківської системи України з критично високою часткою державних банків сформувався механізм переорієнтації фінансових ресурсів на обслуговування державного боргу. Надмірне боргове навантаження з боку органів влади скорочує джерела капітальних інвестицій, підвищує вартість кредитних ресурсів, що разом із несприятливим впливом інших чинників стримує кредитування реального сектору економіки. Це потребує комплексу невідкладних заходів щодо створення умов, за яких банківська система, у тому числі й держбанки, змогли б долучитися через відновлення кредитування суб'єктів економіки до подолання наслідків кризи.

Список використаних джерел:

1. Fischer S. The role of macroeconomic factors in growth. *Journal of Monetary Macroeconomics*. 1993. Vol. 32. Issue 3. P. 485–512.
2. Рендал П. Сучасна теорія грошей / пер. з англ. О. Вальчишен та ін. Київ : Наш формат, 2017. 480 с.
3. Башко В.Й. Ефект витіснення: аналіз причинно-наслідкових зв'язків. *Економіка і прогнозування*. 2008. № 4. С. 82–96.
4. Козюк В. Фіскальний Левіафан держбанків, чи ефект витіснення. URL: <https://kse.ua/ua/community/stories/ksevoice-fiskalny-leviafan-derzhbankiv-chi-efekt-vititsnennya/> (дата звернення: 20.10.2020).
5. Adam P. Balcerzak, Elzbieta Rogalska, Crowding Out and Crowding in within Keynesian Framework. Do We Need Any New Empirical Research Concerning Them? *Economics & Sociology*. 2014. Vol. 7. № 2. P. 80–93.
6. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2020 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2020-roku> (дата звернення: 25.10.2020).

7. Макроекономічний та монетарний огляд, вересень 2020 р. НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-veresen-2020-roku> (дата звернення: 25.10.2020).
8. Фурман В. З поправкою на коронакризу. *Дзеркало тижня*. 2020. 8 липня. URL: <https://zn.ua/ukr/finances/tjaha-derzhbankiv.html> (дата звернення: 28.10.2020).
9. Соколовська І.П. Стагнація корпоративного кредитування та шляхи її подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 47–51.

References:

1. Fischer, S. (1993) The role of macroeconomic factors in growth, *Journal of Monetary Macroeconomics*, vol. 32, issue 3, pp. 485–512.
2. Wraj, Randall (2017) *Suchasna teorija ghoshej* [Modern money theory]. Kyiv: Nash format, 480 p. (in Ukrainian)
3. Bashko V.J. (2008) Efekt vytisnennja: analiz prychnynno-naslidkovykh zv'jazkiv [Crowding out effect: analysis of causal relationships]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 4, pp. 82–96. (in Ukrainian)
4. Kozjuk V. (2020) Fiskal'nyj Levafan derzhbankiv chy efekt vytisnennja [Fiscal Leviathan of state banks or crowding out effect]. Retrieved from: <https://kse.ua/ua/community/stories/ksevoice-fiskalny-levafan-derzhbankiv-chi-efekt-vitishnennja/> (accessed: 20 October 2020). (in Ukrainian)
5. Adam P. Balcerzak, Elżbieta Rogalska (2014) Crowding Out and Crowding in within Keynesian Framework. Do We Need Any New Empirical Research Concerning Them? *Economics & Sociology*, vol. 7, no. 2, pp. 80–93.
6. The official site of National Bank of Ukraine (2020) Zvit pro finansovu stabilnistj [Financial Stability Report]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2020-roku> (accessed 25 October 2020). (in Ukrainian)
7. The official site of National Bank of Ukraine (2020) Makroekonomichnyj ta monetarnyj oghljad [Macroeconomic and monetary review]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-veresen-2020-roku> (accessed 25 October 2020). (in Ukrainian)
8. Furman, V. (2020) Z popravkoju na koronakryzu [Adjusted for coronary crisis]. *Dzerkalo tyzhnia* [Online]. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/finances/tjaha-derzhbankiv.html> (accessed 28 October 2020). (in Ukrainian)
9. Sokolov's'ka, I.P. (2019) Stagnacija korporatyvnogho kredyтування ta shljakhy jiji podolannja [Corporate lending stagnation and ways to overcome]. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, no. 23, pp. 47–51. (in Ukrainian)

E-mail: sokoli@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 613.14/.15(477.44)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.17>

Лисенко О.Л.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Гирич С.В.

кандидат технічних наук, доцент

доцент кафедри товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Семко Т.В.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СТАН АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ У ВІННИЦІ ТА ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Однією з основних засад внутрішньої та зовнішньої політики України є збереження навколишнього середовища та його складників, що є життєво необхідним для існування людини, нинішнього й майбутніх поколінь. Із метою виконання цієї стратегічної мети Україна визнає забезпечення екологічної безпеки одним з основних напрямів державної політики національної безпеки України. За своєю суттю державна екологічна політика, серед іншого, спрямована на вирішення існуючих екологічних проблем, що призводять до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків, а також на попередження їх виникнення й поширення тощо. Європейський Союз ухвалив законодавство, котре гарантує відмінну якість атмосферного повітря та запроваджує дієві механізми моніторингу і контролю над забруднюючими повітря речовинами. Його основу становить директива про якість атмосферного повітря та чисте повітря для Європи. Згідно з Угодою про асоціацію, Україна зобов'язалася наблизити своє законодавство до цієї директиви, а також до низки директив, котрі встановлюють стандарти щодо обмеження вмісту певного переліку забруднюючих речовин у повітрі, контролю викидів летких органічних сполук, норми якості бензину і дизельного палива та попередження його шкідливого впливу на повітря, головним чином, за рахунок зменшення вмісту сірки.

Ключові слова: атмосферне повітря, природне середовище, екологічна безпека, паливо, вуглекислий газ, забруднювачі повітря, автотранспорт, викиди, забруднювальні домішки.

STATE OF ATMOSPHERIC AIR IN VINNITSA AND VINNITSA REGION

Lysenko Oksana, Gyrych Sergii, Semko Tetyana

Vinnytsia Trade and Economic Institute of KNTEU

The state of atmospheric air in Ukraine is indicated as unsatisfactory, and in some regions (for example, Mariupol, Kryvyi Rih, Zaporizhia, etc.) it is extremely threatening. This situation is primarily caused by the structural deformation of the economy, when the development of raw materials and foundries (metallurgical, mining, chemical) is within the greatest focus. While those are extremely environmentally hazardous industries. Ukraine's economy is characterized by a high share of resources and energy-intensive technologies, the introduction and expansion of which in industry and agriculture was carried out in the most "cheap" way, without the construction of appropriate treatment facilities. Years of uncontrolled exploitation of natural resources have led to the fact that in many areas air pollution is ten times higher than the maximum allowable norms. The main source of air pollution in Ukraine, including Vinnytsia region, are emissions from fuel and energy companies which is 36% of total emissions, manufacturing makes 35% and mining makes 25%. The main pollutants are oxides of carbon, nitrogen, sulfur dioxide, ammonia, phenols, formaldehyde, benzopyrene. Although pollutant emissions have decreased recently, primarily due to the shutdown of many enterprises, in some industrial regions they still significantly exceed the maximum allowable norms. One of the leading places in air pollution belongs to motor transport. It accounts for more than a third of all pollutant emissions in Ukraine, and in some cities more than half. More than 65% of lead, 54% of carbon monoxide, 32% of hydrocarbons and 24% of nitrogen oxides of the total amount of these substances enter the atmosphere due to the work of vehicles. "Autumn weather conditions", such as fog, the presence of surface inversions (when the ground forms a trapping layer of air) can contribute to the accumulation of pollutants. Thus, according to the latest data, the content of carbon monoxide in the air at an average daily maximum allowable concentration of 5.0 mg / m³ of air in Vinnytsia is 0.3-0.4. The current ecological situation

in Ukraine, which has been formed for a long time due to neglect of objective laws of development and reproduction of natural geosystems, is characterized as a crisis. The territory of Ukraine is characterized by excessive techno- and anthropogenic pressure on the environment and a high degree of its pollution.

Keywords: atmospheric air, natural environment, ecological safety, fuel, carbon dioxide, air pollutants, motor transport, emissions, pollutants.

Постановка проблеми. Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище регулюються Законом України «Про охорону атмосферного повітря». Цей Закон визначає правові й організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони атмосферного повітря і спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище.

Високу смертність від забруднення повітря у пострадянських країнах екологи та науковці пов'язують із занедбаною промисловістю, яка не мала новітніх систем очистки повітря та кондиціонування.

Урядом було проведено низку перевірок та поставлено на контроль виконання виданих приписів певним виробничим підприємствам, після чого почали впроваджуватися новітні технології, пов'язані з економією палива або використанням палива вищої якості, встановлюватися високоєфективне очисне обладнання, що забезпечить зменшення кількості викидів забруднюючих речовин і парникових газів. Першочерговим заходом, спрямованим на зменшення вмісту в атмосфері вуглекислого газу та інших забруднюючих речовин, є висаджування довговічних зелених рослин, наступним – більш широке використання альтернативних видів палива.

Низькозатратними енергоефективними заходами, спрямованими на зниження викидів газів, які доцільно впроваджувати на сучасному виробництві, є встановлення технічних засобів обліку споживання паливно-енергетичних ресурсів, таких як лічильники газу, води – холодної та гарячої, встановлення енергоощадних світильників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток досліджень із проблем охорони навколишнього середовища та шкідливого впливу викидів, спричинених автотранспортом, зробили В.С. Міщенко, Б.М. Данилишин, О.Ф. Балацький та низка інших науковців. В.А. Рогалева та В.Н. Денисов досліджували забруднення атмосферного повітря відпрацьованими газами автомобільного транспорту. У працях В.В. Скопечького, В.К. Хруща було досліджено вплив рельєфу, а також типу місцевості на процеси розсіювання сполук.

Велику роботу проведено науковцями Національного транспортного університету з питань впливу автомобільної дороги у своєму життєвому циклі на придорожнє середовище. Методику забруднення придорожного середовища досліджувала І.А. Рутковська. Вплив автомобільного транспорту наведено в роботах В.П. Матейчика, А.О. Корпача, Ю.Ф. Гутаревича, Д.В. Зеркалова, В.О. Хрутьби, Г.О. Вайганг, Л.І. Крюковської [1, с. 414–423; 2].

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні даних статистики по Вінницькій області та м. Вінниця щодо проблем забруднення атмосферного повітря, а також узагальненні основних небезпек, що піднімаються у даному питанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними статистичної звітності, протягом 2019 р. в довкілля Вінницької області від стаціонарних джерел забруднення потрапило майже 99,7 тис т забруднюючих речовин. Порівняно з 2018 р. обсяг викидів збільшився на 2,5% , що пов'язано зі збільшенням розведення свійської птиці та розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи.

Значна частка – 73,9% (73,7 тис т) викидів забруднюючих речовин припадає на місто Ладижин. До того ж високий відсоток у розподілі викидів до загального обсягу припадає на Тульчинський (4,5%), Тростянецький (3,7%) райони та місто Вінницю (2,9%). Кількість викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр території по області протягом 2019 р. становила 3,8 т. Найвища щільність викидів забруднюючих речовин у розрахунку на квадратний кілометр припадає на місто Ладижин – 3 349 т, а також на міста Вінницю (42 т), Жмеринку (17 т), Хмільник (9,4 т), Козятин (7,0 т) та на Тростянецький і Тульчинський райони (по 4,0 т). На душу населення в середньому по області припадає 64 кг викинутих забруднюючих речовин.

Основними забруднювачами повітря в області залишалися підприємства енергетичної промисловості, сільського господарства, переробної промисловості, а також транспортні підприємства [3, с. 26].

Згідно з даними ДУ «Вінницький обласний лабораторний центр МОЗ України», у 2019 р. 6,9% проб повітря, що було відібрано в міській та сільській місцевості, не відповідали нормам за вмістом забруднюючих речовин (у 2018 р. – 5,3%, у 2017 р. – 2,9%). Висока питома вага нестандартних проб повітря за рахунок перевищеного вмісту оксиду вуглецю, пилу, азоту діоксиду, формальдегіду, фенолу та його похідних.

Загалом за 2019 р. значних змін у стані забруднення міста не відбулося порівняно з 2018 р., виняток становить лише діоксид азоту, тут значною мірою збільшилися концентрації як середні, так і максимальні. Забруднення атмосферного повітря важкими металами м. Вінниці відбувалося переважно за рахунок автотранспорту. У табл. 1 наведемо викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності [3].

Проаналізувавши період 2015–2019 рр., можна відзначити, що протягом указанного періоду спостерігалася тенденція до зниження вмісту в атмосферному повітрі міста Вінниці кадмію, марганцю, міді, хрому, заліза, нікелю, незначною мірою зросли показники свинцю і цинку (табл. 2, 3).

Але для характеристики забруднення атмосферного повітря міста ІЗА (індекс забруднення атмосферного повітря) розраховано з урахуванням максимальних значень по п'яти домішках: діоксиду азоту, пилу, формальдегіду, фтористому водню, оксиду вуглецю і

Таблиця 1

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за регіоном	
		тис т	відсотків до загального підсумку
	Усього	99724,129	100,00
1.	А-Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	15815,099	15,86
2.	В-Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	200,896	0,20
3.	С-Переробна промисловість	5788,615	5,80
4.	Д-Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	72169,292	72,37
5.	Е-Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	101,450	0,10
6.	Ф-Будівництво	131,868	0,13
7.	Г-Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	22,871	0,02
8.	Н-Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3276,286	3,29
9.	І-Тимчасове розміщення й організація харчування		0,00
10.	Ж-Інформація та телекомунікації	0,165	0,00
11.	К-Фінансова та страхова діяльність	2,616	0,00
12.	Л-Операції з нерухомим майном	165,406	0,17
13.	М-Професійна, наукова та технічна діяльність	0,997	0,001
14.	Н-Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	29,440	0,03
15.	О-Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1103,496	1,11
16.	Р-Освіта	406,564	0,41
17.	Q-Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	509,068	0,51

Таблиця 2

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2017–2019 рр.

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Загальна кількість (одиниць) дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, виданих у поточному році суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до:	510	697	487
другої групи	239	280	168
третьої групи	271	417	319
Викиди забруднюючих речовин та парникових газів від стаціонарних джерел, тис т	155,8	97,3	99,7
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , т	5,9	3,7	3,8
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	98,4	62,1	64,5

Таблиця 3

Вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі міста Вінниці

Назва забруднюючої речовини	Середньо-річний вміст, мг/м ³	Середньодобові ГДК, мг/м ³	Максимальні разові ГДК, мг/м ³	Максимальний вміст, мг/м ³
Пил	0,1	0,7	0,4	0,2
Діоксид сірки	0,001	0,03	0,08	0,03
Оксид вуглецю	1	0,3	0,66	2
Діоксид азоту	0,1	2,8	4,0	0,7
Фтористий водень	0,005	1,2	1,5	0,006
Аміак	0,01	0,3	0,1	0,03
Формальдегід	0,004	0,3	1,0	0,03
Кадмій	0,00	0,02	1,0	0,0
Залізо	0,81	4,30	40,0	1,21
Марганець	0,03	0,05	0,63	0,04
Мідь	0,04	0,19	2,0	0,06
Нікель	0,03	0,04	1,0	0,04
Свинець	0,03	0,04	0,3	0,05
Хром	0,03	0,06	0,78	0,05
Цинк	0,11	0,21	50,0	0,178

становило 4,78. Тобто ІЗА за 2019 р. незначною мірою зростав порівняно з 2018 р. (ІЗА становив 4,47).

У вересні 2020 р. систематичні спостереження за вмістом шкідливих речовин в атмосферному повітрі м. Вінниця проводилися лабораторією спостережень за забрудненням атмосфери (ЛСЗА) Вінницького ЦГМ на двох стаціонарних постах (ПСЗ): ПСЗ № 1, розташованого по вулиці Київська, 25; ПСЗ № 2 – на Немирівському шосе, 29.

У повітрі визначалося 15 забруднювальних домішок, із них основні – завислі речовини, діоксид сірки, оксид вуглецю та діоксид азоту і специфічні: фтористий водень, аміак, формальдегід та вісім важких металів (залізо, кадмій, манган, мідь, нікель, свинець, хром, цинк) [4].

Оцінка стану забруднення атмосферного повітря проводилася шляхом порівняння з відповідними гранично допустимими концентраціями (ГДК) речовин у повітрі населених міст.

У вересні в атмосферному повітрі міста спостерігався помірно високий вміст діоксиду азоту (речовина 3-го класу небезпеки), фтористого водню (речовина 2-го класу небезпеки). Загалом по місту середня за вересень 2020 р. концентрація діоксиду азоту перевищувала ГДК середньодобові (с. д.) у 3,4 рази, фтористого водню – у 0,9 рази. На ПСЗ № 2 середньомісячна концентрація діоксиду азоту перевищувала ГДК максимальний рівень (м. р.) у три рази, фтористого водню – у 0,8 рази. На ПСЗ № 1 по діоксиду азоту – у 3,7 разів, по фтористому водню – в один раз (табл. 4).

Максимальні концентрації досягали 1,8 ГДК м. р. по діоксиду азоту і 1,1 ГДК м. р. по фтористому водню (табл. 5). Кількість випадків перевищення ГДК м. р. з діоксиду азоту у вересні становила 44. По фтористому водню було зафіксовано 11 випадків перевищення ГДК м. р.

Середньомісячні та максимальні з разових концентрацій інших забруднювальних домішок не перевищували від-

повідні санітарно-гігієнічні нормативи. Уміст важких металів у повітрі був значно нижче рівня відповідних ГДК с. д.

За індексом забруднення атмосферного повітря (ІЗА) загальний рівень забруднення у вересні загалом по місту характеризувався як підвищений. Середньомісячні концентрації завислих речовин, діоксиду сірки і оксиду вуглецю на ПСЗ № 1 та ПСЗ № 2 були однакові [5].

Порівняно з вереснем 2019 р. середні концентрації забруднювальних речовин по м. Вінниці незначною мірою знизилися за рахунок зменшення концентрацій по завислих речовинах, діоксиду азоту, фтористого водню, аміаку. Діоксид сірки, оксид вуглецю, формальдегіду залишилися без змін. Максимальні концентрації забруднювальних речовин дещо знизилися.

Слід відзначити, що в Україні сформовано інвестиційне законодавство, в якому, зокрема, значна увага приділяється необхідності дотримання екологічних норм у процесі інвестиційної діяльності. Так, Законом України «Про інвестиційну діяльність» (№ 1560-ХІІ від 18.09.1991) встановлюється заборона інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, установлених законодавством України (ст. 4). У разі порушення екологічних, санітарно-гігієнічних та архітектурних норм державний орган може прийняти рішення про зупинення або припинення інвестиційної діяльності (ст. 21). Також у ст. 8 зазначається, що інвестор зобов'язаний одержати висновок з оцінки впливу на довкілля у випадках та порядку, встановлених Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» (№ 2059-УІІ від 23.05.2017).

Із січня 2013 р. Всеукраїнська громадська організація «Жива планета» розпочала впровадження проекту «Громадське лобіювання впровадження стандартів ЄС в Україні у сфері якості атмосферного повітря» за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Таблиця 4

Середньомісячні концентрації забруднювальних речовин в атмосферному повітрі м. Вінниця (у кратності ГДК с. д.) за вересень 2020 р. і порівняно з вереснем 2019 р.

Домішки	Номери ПСЗ		По місту	
	1	2	2020 р.	2019 р.
	середньомісячні концентрації в мг/м ³			
завислі речовини	0,7	0,7	0,7	0,8
діоксид сірки	0	0	0	0
оксид вуглецю	0,3	0,3	0,3	0,3
діоксид азоту	3,7	3	3,4	6,3
фтористий водень	1	0,8	0,9	1,3
аміак	не визначається	0,3	0,3	0,5
формальдегід	1,8	не визначається	1,8	1,8

Таблиця 5

Максимальні концентрації забруднювальних речовин в атмосферному повітрі м. Вінниця (у кратності ГДК м. р.) за вересень 2020 р. і порівняно з вереснем 2019 р.

Домішки	Номери ПСЗ		По місту	
	1	2	2020 р.	2019 р.
	максимальні разові концентрації в мг/м ³			
завислі речовини	0,4	0,4	0,4	0,4
діоксид сірки	0	0	0	0
оксид вуглецю	0,4	0,3	0,4	0,4
діоксид азоту	1,8	1,8	1,8	4
фтористий водень	1,1	1	1,1	1,4
аміак	не визначається	0,2	0,2	0,2
формальдегід	0,7	не визначається	0,7	0,2

Даний проєкт спрямований на активізацію громадського лобіювання з урахуванням представництва суспільних інтересів і організації системного діалогу з відповідними центральними органами виконавчої влади, Адміністрацією Президента України, Верховною Радою України, інституціями ЄС щодо впровадження стандартів ЄС у сфері якості атмосферного повітря.

Підняті питання є актуальними для всіх громадян України, особливо східних і південних регіонів та держав-сусідів, оскільки рівень забруднення атмосферного повітря в Україні безпосередньо пов'язаний із ростом хронічних неспецифічних захворювань, таких як атеросклероз, хвороби серця, рак легень тощо [6].

Та, на жаль, сьогодні впровадженню стандартів ЄС у сфері якості повітря заважають:

- відсутність чітко сформованої громадської думки щодо питань значення якості атмосферного повітря, а також необхідності впровадження стандартів ЄС у цій сфері;

- недосконалість ефективної системи технічного регулювання у сфері охорони довкілля, зокрема атмосферного повітря та державної політики;

- відмова виробників упроваджувати нові норми і вимоги, котрі мають регуляторний вплив;

- низький кадровий потенціал органів державної влади.

Наведемо перспективи імплементації законодавства з ЄС: поліпшення якості атмосферного повітря як важеля, що дасть змогу уникнути, попередити чи зменшити шкідливий вплив на здоров'я людини і довкілля; зменшення захворюваності і кількості смертей, що спричинені забрудненням повітря; упровадження стандартів якості атмосферного повітря безпечного для життя та здоров'я людини і довкілля;

установлення системи управління якістю атмосферного повітря, здійснення оцінки та контролю для підтримки належної якості або ж поліпшення якості повітря; запровадження моніторингу та збору інформації про стан атмосферного повітря; створення мережі пунктів автоматичного контролю якості атмосферного повітря; інформування громадян органами державної влади щодо стану атмосферного повітря; належне маркування товарів щодо вмісту забруднюючих речовин, зокрема вмісту летких органічних сполук; розроблення та впровадження місцевих, регіональних чи національних планів поліпшення якості атмосферного повітря.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено, що протягом вересня 2020 р. в атмосферному повітрі м. Вінниця спостерігався помірно високий вміст діоксиду азоту та фтористого водню, концентрація яких по місту в середньому перевищила ГДК с. д. у 3–3,7 та 0,8–1 відповідно залежно від станції відбору проб.

Існує перелік сотні основних підприємств – забруднювачів навколишнього природного середовища України, котрий уперше було розділено на три категорії, до яких входять скиди, викиди та утворення відходів. До «ТОП-100 основних підприємств-забруднювачів» увійшло 33 підприємства, які завдають найбільшої шкоди водним об'єктам, атмосфері, і 34 підприємства, які утворюють найбільшу кількість промислових відходів. Більшість підприємств, які увійшли до рейтингу, зосереджено в Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій областях.

Вінницька область має одне підприємство-забруднювач – відокремлений підрозділ «Ладижинська ТЕС» ПАТ «ДТЕК «Західенерго».

Список використаних джерел:

1. Рутковська І.А., Федій І.С. Аналіз методик оцінювання забруднення придорожного середовища. *Вісник Національного транспортного університету*. 2016. № 1. С. 414–423. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2016_1_52 (дата звернення: 22.10.2020).
2. Определение показателей экологической безопасности проекта использования отходов в качестве дорожно-строительного материала. URL: <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/47724> (дата звернення: 22.10.2020).
3. Екологічний паспорт Вінницької області за 2019 р. URL: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/stan-dovkillia/239-ekolohichni-pasporty>
4. Статистичний щорічник Вінниччини за 2020 рік / Державна служба статистики України. 2020. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information.html> (дата звернення: 22.10.2020).
5. Вінницький обласний центр із гідрометрології. Щомісячний бюлетень забруднення атмосферного повітря міста Вінниці за вересень 2020 року № 9. URL: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/Lists/Ecology/ShowContent.aspx?ID=16> (дата звернення: 22.10.2020).
6. Офіційний сайт Всеукраїнського фонду природи. URL: <http://wwf.panda.org/> (дата звернення: 22.10.2020). (in Ukrainian)

References:

1. Rutkovska I. A., Fedij I. S. (2016) *Analiz metodik ocinyuvannya zabrudnennya pridorozhnogo seredovisha* [Analysis of methods for assessing roadside pollution]. *Bulletin of the National Transport University*, no. 1, pp. 414–423.
2. *Opredelenie pokazatelej ekologicheskoy bezopasnosti proekta ispolzovaniya othodov v kachestve dorozhno-stroitel'nogo materiala* [Determination of indicators of ecological safety of the project of use of waste as road construction material]. URL: <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/47724>
3. *Ecological passport of Vinnytsia region for 2019*. URL: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/stan-dovkillia/239-ekolohichni-pasporty>
4. *Statistical Yearbook of Vinnytsia Region for 2020 / State Statistics Service of Ukraine*. 2020. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information.html>
5. *Vinnytsia Regional Center for Hydrometeorology. Monthly bulletin of air pollution of the city of Vinnytsia for September 2020*. No. 9. URL: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/Lists/Ecology/ShowContent.aspx?ID=16>
6. *Official site of the All-Ukrainian Fund of Nature*. URL: <http://wwf.panda.org/> (in Ukrainian)

УДК 556.5:628.315(477.44)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.18>

Лисенко О.Л.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД М. ВІННИЦІ ТА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА СИСТЕМИ ОЧИСТКИ ВОДИ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Питання збереження навколишнього середовища з кожним роком вимагає усе більшої уваги. Постійно виникає необхідність повернення чистої води в її природній кругообіг та вимагає від нас надавати все більше уваги питанню очищення стічних вод на промислових підприємствах. Водні ресурси країни – джерело отримання питної води для населення. А враховуючи те, що її запаси розподіляються по території України нерівномірно (найбільші вони на заході, найменші – у південних районах Донецької, Запорізької, Херсонської, Одеської областей), це вимагає їх раціонального використання та охорони від забруднення. Для того щоб у різних областях України різниця у кількості прісної води була менш відчутною, побудовано 1 103 водосховища. Шість найбільших із них знаходяться на Дніпрі, ще одне велике водосховище – на Дністрі. Окрім того, створено близько 50 тис ставків, 7 великих каналів, 10 водоводів тощо. Незважаючи на те що Україна має значні сумарні водні ресурси, значна їх частина не може бути використана. Як наслідок, за їх поновлюваними запасами на одного жителя наша країна є однією з найменш забезпечених у Європі.

Ключові слова: органолептичні показники, наднормативна мінералізація, стічні води, питна вода, дощові води, каналізація, жируюльовувачі, відстійники.

CONDITION OF SURFACE WATERS OF VINNITSA AND VINNITSA REGION, AND WATER TREATMENT SYSTEMS AT PRODUCTION ENTERPRISES

Lysenko Oksana

Vinnytsia Trade and Economic Institute of KNTEU

It can be stated that almost all water resources in recent years are intensively polluted due to increasing influence of anthropogenic factors: unsystematic economic activity in violation of acceptable limits of development, excessive intensification of natural resources, siltation, pollution and overgrowing of rivers, and non-compliance with limited management. protective strips. And most importantly, water resources suffer from pollution from industrial and municipal effluents, which contain heavy metals, organic and bacteriological contaminants. Experts believe that, first of all, to improve the condition of reservoirs, it is necessary to ensure an optimal combination of forests and meadows around water bodies, take a set of measures to stop the discharge of untreated wastewater, denaturalization of drainage floodplains, reclamation of disturbed lands, and monitor the condition. hydraulic structures on rivers, processing of banks, which leads to shallowing and siltation of rivers. In addition, it is necessary to strengthen state supervision and control over discharges from enterprises and compliance with the management regime in water protection zones of rivers and drainage canals in accordance with Art. 18 of the Law of Ukraine "On ensuring the sanitary and epidemiological well-being of the population." After all, today business owners actually dump waste into water bodies with impunity. Alternatively, the enterprises carrying out production activities should be equipped with a rainwater drainage system with treatment facilities to prevent pollution of the city's water bodies by untreated rainwater. However, there is a problem, providing enterprises with the necessary systems. The state does not have the ability, and entrepreneurs will not undertake to spend money on it voluntarily. Thus, the only option left is to force the owners of large enterprises to establish a system at the legislative level, or to introduce a system of fines, as is the case in European countries. In addition, it should be noted that today in the world there are no environmental technologies that provide treatment of industrial wastewater from a wide range of metals. However, scientists claim that microbial biotechnology is capable of this. Its active basis is a granular microbial preparation that contains live microorganisms. When wastewater passes through the drug layer, the metals are completely removed from it. This separates the concentrate of precious non-ferrous metals.

Keywords: organoleptic parameters, excessive mineralization, wastewater, drinking water, rainwater, sewerage, grease traps, settling tanks.

Постановка проблеми. Однією з найбільших проблем забруднення річок є погана якість очищення стічних вод. У багатьох регіонах узагалі відсутній повний комплекс очисних споруд і зон санітарної охорони. Деякі водопроводи не обладнані незаражувальними установками (особливо характерно для Івано-Франківської, Тернопільської, Одеської, Житомирської і

Закарпатської областей). Значний відсоток промислових і господарчо-побутових відходів, які підприємства зливають у річки, не очищаються або не відповідають установленим санітарним вимогам. Органічні речовини, яйця гельмінтів, патогенні бактерії, сульфати, хлориди, важкі метали, пестициди – комплекс «вітамінів», які ми отримуємо разом із водою.

Найчастіше в пробах питної води виявляють відхилення за органолептичними показниками (до 72%). На другому місці – наднормативна мінералізація (до 28%), а на третьому – перевищення граничної концентрації хімічних речовин (до 16%) [1].

Окрім значного забруднення природних водойм стічними водами, значно впливає на якість води висока температура у літній період, яка щороку спричиняє масове «цвітіння» води і, як наслідок, зниження у воді розчиненого кисню до критичних значень та зростання показників, що характеризують органічне забруднення. А через те, що ліквідацією цих проблем ніхто не займається, та й шляхів її вирішення влада поки не бачить, усі рослини у воді просто перегнивають, тим самим псуючи якість води.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-технологічні засади вдосконалення екологічно безпечних процесів водовідведення досліджував С.Й. Шаманський [2]. Підвищення рівня екологічної безпеки шляхом удосконалення роботи міських очисних споруд висвітлено у дисертації В.Т. Шандрович. Питання створення екологічно сприятливого середовища для безпечного існування майбутнього покоління стали основою досліджень як відомих зарубіжних, так і вітчизняних учених: О.О. Веклич, О.Ф. Балацького, К.Г. Гофмана, Б. Коммонера, М.О. Клименка, В. Рахіліна, Л.Г. Мельника, Б. Розанова, П.Ю. Соломатіна, С.М. Сухарева, Руснака, О. Стогнія, Ф.Р. Татурі, Т.С. Хачатурова та ін [2–4]. Проте кількість загроз, на жаль, не зменшилася, виникають нові питання, котрі потребують подальших глибоких досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення стану стічних вод м. Вінниці та Вінницької області, а також наведення прикладів очистки вод від промислових відходів на виробничих підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси, що стосуються питань водовідведення, регулюються правилами користування системами комунального водопостачання та водовідведення в містах і селищах України. Ці правила запроваджують порядок користування питною водою з комунальних водопроводів і приймання стічних вод до комунальної каналізації та визначають взаємовідносини між об'єднаннями, виробничими управліннями водопровідно-каналізаційного господарства або іншими експлуатаційними організаціями, комбінатами комунальних підприємств та абонентами міських, районних, селищних водопроводів і каналізацій на території України.

Приймання стічних вод від промислових підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності й відомчої належності до комунальних каналізацій здійснюється згідно з вимогами Правил приймання стічних вод підприємств у комунальні та відомчі системи каналізації населених пунктів України, затверджених Наказом Держбуду України від 19.02.2002 № 37 (з0403-02), зареєстрованих Мін'юстом України 26.04.2002 за № 403/6691 (пункт 1.8 у редакції Наказу Державного комітету з питань житлово-комунального господарства № 1 (з0076-05) від 04.01.2005).

Місцеві правила приймання є обов'язковими для всіх підприємств, які надають послуги з водовідведення та розташовані на території певної місцевої ради. Водоканали встановлюють кожному конкретному підприємству режими і норми скиду забруднюючих речовин у систему каналізації населеного пункту,

які не підлягають погодженню з місцевими органами Мінекоресурсів та МОЗ України.

Водоканали приймають стічні води підприємств до комунальної або відомчої каналізації за умови, якщо каналізаційна мережа та очисні споруди каналізації мають резерв пропускної спроможності, показники якості стічних вод підприємства задовольняють вимоги Правил приймання та укладеного з водоканалом договору на приймання стічних вод.

Кожне підприємство скидає стічні води в каналізаційну систему населеного пункту через окремих випуск з обов'язковим улаштуванням контрольних колодязів, розташованих за межами підприємства в місцях, що мають під'їзні дороги.

Вибираючи систему каналізації промислових підприємств, необхідно враховувати: кількість, склад та властивості стічних вод окремих виробничих цехів та режим їх припливу (відведення); можливість зменшення кількості забруднених виробничих стічних вод підприємства через застосування раціональних технологічних процесів; можливість використання виробничих стічних вод у системі оборотного водопостачання чи повторного їх використання в інших цехах, де висувають менш жорсткі вимоги до якості води; раціональність вилучення і використання цінних речовин, які містяться у виробничих стічних водах; можливість та доцільність спільного каналізування кількох найближчих промислових підприємств, а також інших об'єктів та можливість приєднання їх до міської або районної каналізації; умови спуску виробничих стічних вод у водойми та необхідний ступінь їх очищення; можливості очищення стічних вод. За кожним варіантом рішення мають бути визначені техніко-економічні показники. Каналізаційні мережі, споруди для очищення цехових стоків, насосні станції, що розміщуються на промисловому майданчику, належать до так званої системи внутрішньої каналізації даного підприємства. Каналізаційні колектори, насосні станції та очисні споруди, що розташовані за межами промислової площадки, входять у систему зовнішньої каналізації та проєктуються з урахуванням каналізування промислового комплексу підприємств і населених місць даного району. Відведення стічних вод із території промислових підприємств, як правило, здійснюється по повній розділній системі каналізації.

На тих підприємствах, де виробничі стічні води за своїм складом і характером забруднень близькі до побутових вод (наприклад, на деяких підприємствах харчової промисловості), встановлюють загальну каналізаційну мережу для їх спільного відведення. При цьому дощові води відводяться водостоками. У разі якщо є умовно чисті виробничі води, то вони надходять у систему оборотного водопостачання або ж відводяться водостоками. У цьому разі роздільна система каналізації має дві мережі: мережу забруднених виробничих і побутових вод та мережу умовно чистих виробничих і дощових вод. Якщо виробничі стічні води через те, що вони містять специфічні забруднення, не можна відводити спільно з побутовими, оскільки вони можуть викликати порушення в роботі каналізації, влаштовують місцеві очисні споруди такі як жируловлювачі, відстійники, шерстеуловлювачі, нейтралізаційні установки та ін., розташовуючи їх у цехах або поблизу них. Принцип роботи жируловлювачів наведено на рис. 1.

Так, наприклад, стоки від гальванічних та термічних цехів, які містять кислоти, луки, хром, цинк тощо,

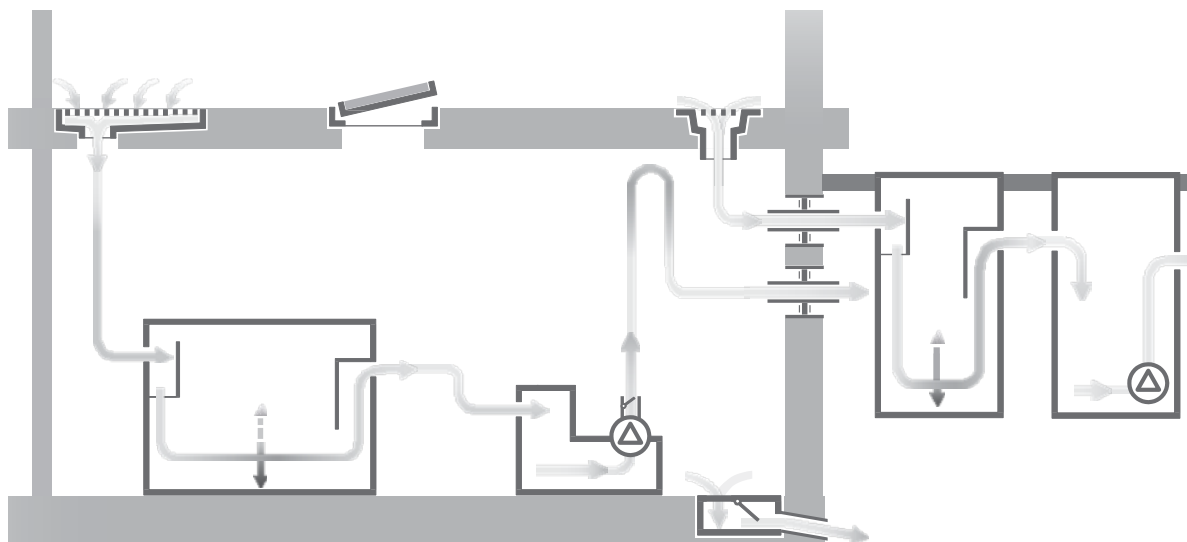

Рис. 1. Принцип роботи жируловлювачів

можуть бути спрямовані на місцеві нейтралізаційні установки з випуском очищених стоків у мережу дощової або виробничої каналізації.

У низці випадків змішування окремих видів стічних вод у каналізаційній мережі може призвести до небажаних наслідків. Саме тому не можна допускати змішування в мережі підприємства або в міській каналізації: кислих вод зі стоками, які містять ціаніди, через можливість утворення отруйних газів (синильної кислоти); в'язких стічних вод із кислими стоками (при цьому відбувається коагуляція в'язкози з виділенням із неї сірководню і регенованої целюлози); стічних вод, які містять сульфідів, з кислими стоками (виділяється сірководень); кислих стоків (сірчаної кислоти) зі стоками, що містять вапно (утворюється сульфат кальцію, який може випадати в осад і сприяти заростанню труб).

Змішування виробничих стічних вод, що містять велику кількість механічних домішок мінерального походження або таких домішок, як олії, нафта та низка інших, з побутовими стічними водами недоцільно: це ускладнює очищення вод і обробку осаду, який випадає, а також виключає можливість повторного використання виробничих вод і корисних речовин, що в них містяться.

Саме тому здебільшого на промислових підприємствах: металургійних, нафтопереробних, хімічних та багатьох інших каналізація планується по повній роздільній системі з пристроєм окремих мереж для виробничих, побутових і дощових вод. Виробничі і побутові води надходять на очисні споруди, а дощова вода залежно від забруднення піддається обробці для її використання або спуску у водойму.

Умовно чисті виробничі води, як уже зазначалося, слід використовувати для оборотного водопостачання.

Спуск скидних вод з оборотних систем водопостачання допускається лише у виробничу каналізацію промислового підприємства. Незабруднені виробничі стічні води дозволяється спускати в дощову каналізацію.

Відведення стічних вод від душів та умивальників потрібно передбачати в мережу побутових вод або виробничої каналізації підприємства. У разі відводу і спуску виробничих стоків виділяють гази, тому необхідно вживати заходи проти проникнення газів у приміщення.

Якщо забруднені виробничі стічні води, зважаючи на особливості їхнього складу, не можна відводити загальною мережею, укладають мережі різного призначення для відведення кислих, лужних, шламових та інших видів стічних вод. Наведена схема дає змогу вирішити завдання припинення спуску стічних вод у водойми [5].

Але не завжди промислові підприємства дотримуються схеми очистки води. У табл. 1 наведено скидання зворотних вод та забруднюючих речовин основними водокористувачами – забруднювачами поверхневих водних об'єктів.

У табл. 2 подано дані щодо скидання забруднюючих речовин із зворотними відходами у поверхневі водні об'єкти.

У табл. 3 наведено дані інструментально-лабораторного контролю якості поверхневих вод.

Згідно з державною звітністю про використання води (форма 2ТП-водгосп (річна)), у 2019 р. всього з природних джерел забрано 106,9 млн м³, із них 85% (91,1 млн м³) з поверхневих вод і 15% (15,8 млн м³) – із підземних. Забір води зменшився на 11,1 млн м³ (на 9%). Використання зменшилося на 8,85 млн м³ (на 9%) [6].

Загалом по області використано 87,2 млн м³, у т. ч.: виробничі потреби – 52,4 млн м³ (60%); питні та санітарно-гігієнічні потреби – 29,8 млн м³ (34%); зрошення – 3,3 млн м³ (4%); інші потреби – 1,7 млн м³ (2%).

Найбільшими водоспоживачами у Вінницькій області в розрізі регіонів є м. Вінниця, яка використовує 28% від загального використання, Тростянецький район – 21%, Калинівський район – 8%, Барський район – 6%.

Найбільшими водоспоживачами в області в розрізі підприємств є КП «Вінницяоблводоканал» (м. Вінниця), яке використовує 23% від загального використання, ПАТ «ДТЕК «Західенерго», ВП «Ладизинська ТЕС» (м. Ладизин) – 13%, ТОВ «Вінницька птахофабрика» (с. Оляниця Тростянецького району) – 6%.

У водні об'єкти Вінницької області скинуто 59,7 млн м³ стічних вод, у тому числі комунальним господарством – 27,7 млн м³ (46%); сільським господарством – 26,3 млн м³ (44%); промисловістю – 4,8 млн м³ (8%), іншими галузями – 0,9 млн м³ (2%). Загальне водовідведення у поверхневі водні об'єкти зменшилося на 5,77 млн м³ (9%).

Таблиця 1

Скидання зворотних вод та забруднюючих речовин основними водокористувачами – забруднювачами поверхневих водних об’єктів

Найменування водокористувача-забруднювача	Наявність, потужність (м ³ /добу), ефективність використання (використання потужності) очисних споруд	2019 рік		
		об’єм скидання зворотних вод, тис м ³	у тому числі об’єм скидання забруднених (без очищення) та недостатньо очищених зворотних вод, тис.м ³	кількість забруднюючих речовин, що скидаються разом із зворотними водами, т
1	2	3	4	5
р. Соб				
КП «Іллінецьводоканал» Іллінецької міської ради м. Іллінець	800	191,9	НДО – 192,0	268
р. Сільниця				
КП «Тулечинводоканал» м. Тулечин	3500	402,3	НДО – 402	426
р. Вишенка				
СКЕП «Сільсервіс» с. Якушинці	200	16,7	НДО – 17	5
р. Без назви (басейн річки Устя)				
КП «Немирівводоканал» Немирівської міської ради м. Немирів	60	61,5	НДО – 62	34

Таблиця 2

Скидання забруднюючих речовин із зворотними водами у поверхневі водні об’єкти

Скидання забруднюючих речовин за регіоном	2017 рік	2018 рік	2019 рік
	обсяг забруднюючих речовин, тис т	обсяг забруднюючих речовин, тис т	обсяг забруднюючих речовин, тис т
1	2	3	4
БСК 5	0,159	0,161	0,181
ХСК	0,362	0,312	0,380
Завислі речовини	0,085	0,096	0,099
Сухий залишок	10,16	10,72	11,92
Сульфати	0,766	1,328	1,497
Хлориди	3,194	3,507	3,818
Азот амонійний	0,047	0,051	0,063
Нітрати	0,642	0,499	0,504
Нітрити,	0,034	0,042	0,030
Нафтопродукти*	0,184	0,229	0,2
СПАР*	0,447	0,730	1,3
Цинк*	0,119	0,082	0,1
Фосфати*	28,94	42,54	34,5
Залізо*	1,204	1,006	0,9

* – тонн

Таблиця 3

Інструментально-лабораторний контроль якості поверхневих вод

Назва водного об’єкта	Кількість контрольних створів, у яких здійснювалися вимірювання, од.		Відібрано та проаналізовано проб води, од.	Кількість показників, од.	Кількість випадків та назва речовин з перевищенням ГДК, од.
	усього	у тому числі з перевищенням ГДК			
1	2	3	4	5	6
р. Південний Буг	4	4	48	30	всього – 100: ХСК* – 47; БСК повне** – 47; жорсткість – 3; магній – 2; амоній сольовий – 1

*ХСК – хімічне споживання кисню

**БСК повне – біологічне споживання кисню (повне)

У загальному об'ємі водовідведення найбільшою є частка нормативно чистих без очистки вод, на них припадає 50% загального об'єму водовідведення (30,0 млн м³). Забруднених стічних вод було скинуто у поверхневі водні об'єкти 1% від загального об'єму водовідведення (0,67 млн м³), нормативно очищених на очисних спорудах – 47% (28,1 млн м³), некатегоризованих – 2% (0,89 млн м³).

Разом із забрудненими водами у водойми області в 2019 р. надійшло 0,063 тис т азоту амонійного; 0,181 тис т БСК5; 0,099 тис т завислих речовин; 0,504 тис т нітратів; 0,030 тис т нітритів; 1,497 тис т сульфатів; 11,92 тис т сухого залишку; 3,818 тис т хлоридів; 0,380 тис т ХСК; 0,162 т алюмінію; 0,893 т заліза; 0,204 т нафтопродуктів, 1,329 т СПАР (синтетичних поверхнево-активних речовин); 0,102 т цинку; 0,099 т фтору; 34,48 т фосфатів.

Вода річок Вінницької області забруднена органічними сполуками, причому таке забруднення спостерігається протягом року. Це свідчить про забруднення вод побутовими стоками.

За даними Вінницького регіонального управління водних ресурсів, у 2019 р. у воді р. Південний Буг значення показника ХСК становило 14,8–53,0 мг/дм³ (ГДК=15,0 мг/дм³), БСК повне – 2,9–10,9 мг/дм³ (ГДК=3,0 мг/дм³), із 48 відібраних проб перевищення значень показників установлених нормативів зафіксовано у 47 [6].

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи викладений вище матеріал, слід відзначити, що

для запобігання потраплянню у водойми шкідливих речовин слід правильно організувати систему очистки використаної води безпосередньо на виробничих підприємствах, для цього в багатьох випадках раціональною буде повна роздільна система з пристроєм окремих мереж для виробничих, побутових і дощових вод.

До того ж слід зазначити, що необхідна допомога держави у питаннях контролю за дотриманням правил користування водними ресурсами і системою каналізації. Дослідження показують, що разом із забрудненими водами у водойми області в 2019 р. надійшло 0,063 тис т азоту амонійного; 0,181 тис т БСК5; 0,099 тис т завислих речовин; 0,504 тис т нітратів; 0,030 тис т нітритів; 1,497 тис т сульфатів; 11,92 тис т сухого залишку; 3,818 тис т хлоридів; 0,380 тис т ХСК; 0,162 т алюмінію; 0,893 т заліза; 0,204 т нафтопродуктів, 1,329 т СПАР; 0,102 т цинку; 0,099 т фтору; 34,48 т фосфатів. До того ж мають місце ситуації, як та, що сталася на річці Рось у селі Збаржівка Вінницької області, де в річку потрапили небезпечні хімічні речовини через людську недбалість. Вода в річці стала непридатною для вживання. У результаті цієї ситуації була призупинена робота Білоцерківської насосно-фільтраційної станції, яка забезпечувала водою Білу Церкву та Умань. Люди отримували воду з резервних резервуарів, бюветів або підвезну. І хоча річка здатна до самоочищення і фільтраційна станція була запущена, наявність гербіцидів у воді робить суттєвий внесок в існування та розвиток річкової флори і фауни та життя і діяльність населення.

Список використаних джерел:

1. Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи) / за науковою редакцією М.І. Ромащенко, М.А. Хвесика, Ю.О. Михайлова. Київ, 2015. 46 с. URL: http://iwpim.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/11_03_2015.pdf (дата звернення: 25.10.2020).
2. Шандрович В.Т. Підвищення рівня екологічної безпеки шляхом удосконалення роботи міських очисних споруд : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 21.06.01 ; Львівська політехніка. Львів, 2015. 23 с.
3. Теоретичні основи класифікації збитків. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=363> (дата звернення: 25.10.2020).
4. Воздействие административных и экономических регуляторов природоиспользования в условиях перехода к рынку. URL: <http://www.ipr-gas.ru/scireps/r92-0065.htm> (дата звернення: 25.10.2020).
5. Довкілля України за 2018 рік : статистичний збірник / за ред. О.М. Прокопенко. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/Zb_dovk_2018.pdf (дата звернення: 25.10.2020).
6. Статистичний щорічник Вінниччини за 2020 рік / Державна служба статистики України, 2020. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information.html> (дата звернення: 25.10.2020).

References:

1. Vodna strategiya Ukrainy na period do 2025 roku (naykovi osnovy) [Water strategy of Ukraine for the period up to 2025 (scientific bases)]. Za naukovoy redakchey M.I. Romashchenka, M.A. Hvestyka, O. Myhaylova. Kyiv, 2015. 46 s.
2. Shandrovich V.T. (2015) *Pidvishennya rivnya ekologichnoyi bezpeki shlyahi udoskonalennya roboti miskih ochisnih sporud* [Increasing the level of environmental safety ways to improve the operation of urban treatment facilities] (PhD Thesis), Lviv: National University «Lviv Polytechnic».
3. Teoretichni osnovi klasifikaciyi zbitkiv [Theoretical bases of classification of losses]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=363>
4. Воздействие административных и экономических регуляторов природоиспользования в условиях перехода к рынку [Impact of administrative and economic regulators of environmental management in the context of transition to a market]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=363>
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) *Statystychnyy zbirnyk «Dovkillya Ukrainy za 2018 rik»* [Statistical collection "Environment of Ukraine for 2018"] / za redacchey OM Prokopenko. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/Zb_dovk_2018.pdf
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) *Statystychnyy shchorichnyk Vinnychchyny 2020* [Statistical Yearbook of Vinnytsia Region for 2020]. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information.html>

ЦЕ ЦІКАВО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗАПРОШУЄ НА НАВЧАННЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ:
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
Освітня програма «Міжнародна економіка»**

Навчання здійснюється на базі повної загальної середньої освіти.

Перелік дисциплін спеціалізації :

o міжнародний економічний аналіз;	o інвестування;
o міжнародний менеджмент;	o міжнародна електронна торгівля;
o міжнародна економічна діяльність України;	o глобальна економіка;
o міжнародна економічна інтеграція;	o міжнародні стратегії економічного розвитку;
o міжнародні організації;	o міжнародний ринок праці;
o міжнародна комерційна логістика;	o міжнародні інвестиції;
o економіка зарубіжних країн;	o міжнародні економічні відносини;
o зовнішня політика України;	o світова економічна кон'юнктура;
o сучасні глобальні ринки;	o міжнародна конкурентоспроможність.

За результатами державної атестації випускникам присвоюється кваліфікація «бакалавр з міжнародних економічних відносин», «магістр з міжнародних економічних відносин».

Навчання здійснюється за денною формою навчання.

Термін навчання:

- Освітній ступінь «бакалавр» – 4 роки (на базі повної загальної середньої освіти).
- Особи з дипломом ОКР молодшого спеціаліста відповідного напрямку підготовки можуть бути зараховані на 3 курс.
- Освітній ступінь «магістр» – 1 рік 6 місяців (на основі базової вищої освіти відповідного напрямку (диплом бакалавра або спеціаліста)).

• **Вступні випробування: на I курс ОС «Бакалавр»:**

Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з трьох дисциплін:

1. Української мови та літератури,
2. Математика,
3. або Історія України, або іноземна мова (за вибором вступника одна з вказаних дисциплін)

• **на III курс ОС «Бакалавр»:**

фахове випробування

• **на ОС «Магістр»:**

1. Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з іноземної мови
2. Фахове випробування

Національний університет харчових технологій має договірні відносини з факультетом військової підготовки Військового інституту телекомунікації та інформатизації НТУУ «КПІ». Це дає можливість бажаним студентам отримати військову підготовку та звання лейтенанта запасу Збройних Сил України.

За потреби студенти забезпечуються гуртожитком

Адреса:

01601, м. Київ, вул. Володимирська 68,
кафедра міжнародної економіки (044)287-97-60, (044)287-96-19
menedger_2012@ukr.net